

Уляна Головач, Андрій Ясіновський

СТУДІЇ З КЛАСИЧНОЇ ФІЛОЛОГІЇ (1944–2012)

Вступні зауваги

Класична філологія — це комплексна історико-філологічна наука про стародавню Грецію і Рим. Безпосереднім предметом вивчення є класичні мови, старогрецька й латинська, та все, що ними написано. Класична філологія — не просто одна з філологічних дисциплін. Як найстарша з них, вона безпосередньо продовжує традиції античної вченості. Вправляючись у класичній філології, ми можемо поєднувати досягнення античної вченості з найновішими філологічними методами і таким чином відчуті неперервність духовної традиції. Без класичної філології неможливо глибоко зрозуміти та проїнятися духовною спадщиною Європи, і зокрема, України.

Ще від середньовіччя класичні студії, поряд із філософією та богослов'ям, становили одну з основних ділянок гуманітарних знань, а від XIX століття, коли сформувалася сучасна ідея університету, класична філологія стала наріжним каменем класичної

освіти; її вивчення займало провідне місце в кожному класичному університеті. Проте з плином часу процеси глобалізації та демократизація суспільства спричинили поступову маргіналізацію елітарної культури і розмивання традиційних цінностей, внаслідок чого, в різних країнах різною мірою, класичні студії почали підмінюватися різними ерзацами.

Ситуація з вивченням класичної філології в Україні (як і в інших колишніх республіках Радянського Союзу) була ще додатково ускладнена причинами ідеологічного характеру. Вчених переслідували, вони страждали від жорсткої цензури чи самоцензури і до 1991 року не мали змоги випростувати плечей. Ніхто із дослідників-гуманитаріїв не міг залишатися вільним і незалежним у своїх поглядах та оцінках. Радянська ідеологічна система означала тотальну ідеологічну та інформаційну блокаду, домінування лише однієї «єдино правильної» системи цінностей. Жодна інтелектуальна діяльність не була можлива поза цією системою, а той, хто потрапив під її прес, неминуче піддавався її впливу.

Та все ж, попри залякування та ідеологічні обмеження, класична філологія в Україні, завдяки відданості й силі духу чільних її представників, вижила. Тільки Львівському університетові вдалося зберегти неперервну традицію класичних студій. Київський і Харківський університети поновили спеціалізацію з класичної філології у своїх стінах лише за часів незалежності України — в рамках відповідно кафедри загального мовознавства та класичної філології (1993) й зарубіжної літератури і класичної філології (1994). Класичні мови, передусім латинську, викладають у багатьох вищих навчальних закладах, де також сформувалися осередки досліджень у ділянці класичної філології.

За двадцять років незалежності українська класична філологія лише частково оговталася від колишніх комплексів та обмежень. Накопичено вагомі здобутки в ділянці перекладу з класичних мов, лексикографії, створенні підручників для вищих шкіл. Однак усе ще відчувається брак яскравих, оригінальних наукових досліджень, виконаних на ґрунтовній джерельній базі, з урахуванням досягнень світової науки та використанням новітніх історико-філологічних підходів.

* * *

У цьому нарисі викладено найповнішу на сьогодні історію здобутків української класичної філології між 1944 і 2012 роками. Нижня хронологічна межа — це дата повоєнного відновлення діяльності відділення класичної філології Львівського університету після заволодіння містом радянською армією і повернення класичної кафедри Харківського університету з евакуації у Туркменістані. Наше дослідження опирається на попередні нариси й есеї з історії класичних студій в Україні, авторами яких були Йосип Кобів, Сергій Лучканин, Надія Корж та Фріда Луцька, авторський колектив за редакцією Олександра Міхільова, Андрій Содомора, Ярослав Ісаєвич та ін. Матеріал викладено за тематично-хронологічним принципом.

I. До історії класичної філології

Історією становлення та розвитку класичної філології в Україні, висвітленням процесу наукового пошуку українських філологів-класиків, оцінкою наукового внеску окремих шкіл і вчених-філологів у ділянці української класичної філології цікавилися А. О. Білецький (1957), Ф. О. Нікітіна (1959), Й. У. Кобів (1965; 1967; 2009), Ф. Й. Луцька та Н. Г. Корж (1980), С. М. Лучканин (2009). Статтю Ю. В. Шаніна про історію розвитку класичної філології в Україні, а також історичний нарис про здобутки українського перекладу з класичних мов у Галичині до 1939 року, що належить Й. У. Кобову, поміщено у цьому виданні. Багату фактологічним матеріалом розвідку про українських перекладачів античних творів у підрадянську добу опублікував Я. Д. Ісаєвич у польському періодичному виданні «Eos». На конкретні досягнення у вирішенні низки теоретичних питань, які стосуються досліджень класичних мов, античної літератури й культури, перекладів творів античних авторів, написання підручників і навчальних посібників у Харківському університеті вказано у статті Ф. Й. Луцької та Н. Г. Корж (1980). Варто зауважити,

що стараннями Ф. Й. Луцької та Н. Г. Корж у Харківському університеті 1994 року було поновлено відділення класичної філології. Післявоєнна історія класичної філології у Львівському університеті є предметом нарису Р. О. Домбровського та Б. В. Чернюха (2011). Огляд історії розвитку класичної філології у Чернівецькому університеті зробив Г. Я. Жерновой (2011). Щоправда, цей огляд стосується радше минулих досягнень. «У радянський період (1940–1991 рр.) і на сучасному етапі (після 1991 р.), — підсумовує Г. Я. Жерновой, — через адміністративні та економічні негаразди, академічна роль цієї дисципліни, незважаючи на значні зусилля висококваліфікованих спеціалістів <...> значно впала»¹. Фактологічний матеріал та висновки згаданих публікацій використано і при опрацюванні нашого історичного огляду.

А. О. Білецький. З історії філологічних наук у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка за сорок років після Великої Жовтневої соціалістичної революції // *Наукові записки Київського державного університету*, т. 16, вип. 22. Київ 1957, с. 5–31; Ф. О. Нікітіна. Кафедра класичної філології // *Історія Київського університету*. Київ 1959, с. 582–584; Й. У. Кобів. Розвиток класичної філології у Львівському державному університеті за роки Радянської влади // *ПКФ 4* (Львів 1965) 7–12; Й. У. Кобів. Розвиток класичної філології в Радянській Україні // *ІФ 13: ПКФ 6* (Львів 1967) 3–12; Ф. Й. Луцька, Н. Г. Корж. Из истории классической филологии в Харьковском университете // *Вісник Харківського університету*, т. 193: Філологія, 13. Харків 1980, с. 61–67; Й. У. Кобів. Нарис історії українського перекладу з класичних мов у Галичині до 1939-го року // *ІФ 121* (Львів 2009) 258–268; Я. Д. Ісаєвич. Anti-culture's War against Culture: Ukrainian Translators of Classical Literature as Victims of Political Repression // *Eos 89* (2002) 343–351; С. Лучканин. Класична філологія в Україні: історична ретроспектива на тлі суверенності й самобутності української культури // *Українознавство* (2009/1) 166–170; (2009/2) 152–157; Р. О. Домбровський, Б. В. Чернюх. Класична філологія у Львівському університеті: історія і сучасність // *Класична філологія в контексті сучасності: матеріали доповідей*

¹ Г. Я. Жерновой. Класична філологія у Чернівецькому університеті: історія і сучасність // *Класична філологія у контексті сучасності: матеріали доповідей Міжнародної науково-методичної конференції* (Чернівці, 6–7 жовтня 2011 р.). Чернівці 2011, с. 13.

Міжнародної науково-методичної конференції (Чернівці, 6–7 жовтня 2011 р.). Чернівці 2011, с. 14–29; Г. Я. Жерновой. Класична філологія у Чернівецькому університеті: історія і сучасність // *Класична філологія у контексті сучасності: матеріали доповідей Міжнародної науково-методичної конференції (Чернівці, 6–7 жовтня 2011 р.)*. Чернівці 2011, с. 5–13.

Можна говорити також про здійснені перші кроки до створення в майбутньому портретної галереї українських філологів-класиків. Оглядаючись на дорадянський період в історії кафедри класичної філології Львівського університету, Й. У. Кобів дає штрихи до наукових портретів своїх учителів — Станіслава Вітковського і Ришарда Ганшинця (1963). С. Вітковський був визначним елліністом, одним із найкращих знавців мови «койне» та грецької історіографії. «Професору Вітковському, — за словами Й. У. Кобова, — належить велика заслуга перетворення Львівського університету в один із найвизначніших центрів дослідження античності»². Наукова й організаційна діяльність Р. Ганшинця, на думку Й. У. Кобова, спричинилася до того, що Львів став одним із найбільших видавничих центрів у галузі класичної філології у світі. Завдяки йому журнал «Eos», орган Польського філологічного товариства, став одним із найавторитетніших періодичних видань з класичної філології у світовій науці. Здійснюючи свій задум якнайширшої популяризації античності, Р. Ганшинець заснував і особисто редагував наукові журнали: «Przegląd humanistyczny», «Przegląd klasyczny», науково-методичний журнал «Kwartalnik klasyczny», журнал для середніх шкіл «Filomata» та журнал латинською мовою «Palaestra». «Був справжнім dulce decus columenque rerum Львівської школи філологів-класиків»³. Спробою висвітлити творчий шлях Федора Герасимовича Міщенка, діяльність якого у 1874–1884 роках була пов'язана з Київським

² Й. У. Кобів. Станіслав Вітковський — видатний дослідник античності // *ПКФ 3* (Львів 1963) 122.

³ Й. У. Кобів. Р. Ганшинець — невтомний дослідник і організатор у галузі класичної філології // *ПКФ 3* (Львів 1963) 124.

університетом, є стаття М. В. Кашуби «Ф. Г. Міщенко — видатний український елініст» (1967). Науковій, літературній та педагогічній діяльності одного з визначних представників харківського кола філологів-класиків Івана Яковича Кронеберга (1788–1838) присвячено статтю Ф. Й. Луцької та Н. Г. Корж (1980). Про іншого видатного лінгвіста та історика кінця ХІХ — початку ХХ століття, наукова діяльність якого також пов'язана з Харківським університетом, ідеться у статті Н. І. Безбородько (1961). Автор викладає теоретичні погляди проф. І. В. Нетушила на відмінки, стан, вид і час латинського, грецького і, ширше, індоєвропейського дієслова та оцінює значення його праці для сучасного порівняльно-історичного мовознавства. 70-річчя з дня народження проф. С. Я. Лур'є, наукова діяльність якого у 1953–1964 роках була пов'язана з Львівським університетом, відзначено публікацією Я. М. Боровського у збірнику «Питання класичної філології» (1961). Йому ж, своєму Учителю, до 40-х роковин з дня смерті присвятив пропам'ятний нарис Сергій Шарипкін в часописі «DO-SO-MO». З нагоди 90-річчя від дня народження Й. У. Кобова, Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І. Франка підготувала видання «Штрихи до портрету професора Йосипа Кобіва» у серії «Дрібненька бібліотека» (2010). Декілька публікацій з нагоди ювілею присвятили Йосипу Устимовичу Кобову його молодші колеги та учні — Р. О. Домбровський (2000), проф. Р. П. Зорівчак (2004) та О. Ю. Назаренко (2010). 19 лютого 2004 року на кафедрі класичних мов Українського католицького університету відбулася урочиста академія «Юрко Мушак — характер і текст», присвячена видатному українському філологу-класикові ХХ століття. Доповіді про перекладацький доробок Ю. Ф. Мушака виголосили Д. Ю. Коваль (про переклад Езопових байок) і А. О. Содомора (про переклад «Сповіді» Августина). У травні 2010 року у Львівському університеті ім. І. Франка пройшли наукові читання «Класична філологія у ХХІ столітті: здобутки і перспективи (на пошану професора Віталія Маслюка: до 90-річчя від дня народження)». Про наукові зацікавлення професора В. П. Маслюка, його перекладацьку діяльність і неолатиністичні зацікавлення доповідали

Б. В. Чернюк, Р. О. Домбровський, А. О. Содомора, Л. М. Глущенко і М. С. Трофимук. О. Ю. Назаренко опублікувала статтю «Світло мудрості й добра», присвячену пам'яті Вчителя. 4 грудня 2009 року у Київському університеті ім. Т. Шевченка відбулися наукові читання «Класичні та сучасні мови у вимірах теоретичної і прикладної лінгвістики», присвячені 80-річному ювілею професора Фіонілли Олексіївни Нікітіної. З цієї нагоди у збірнику «*Studia linguistica*» (2010) опубліковано статтю І. О. Голубовської «Професор Ф. О. Нікітіна — класик, індоевропеїст, структураліст, лінгвокультуролог». У наступному випуску згаданого збірника (2011) В. Ф. Чемес присвятив оглядову статтю висвітленню наукового й педагогічного шляху Станіслава Володимировича Семчинського з нагоди 80-річчя з дня народження видатного лінгвіста, літературознавця, фахівця із загального і романського мовознавства та класичної філології. Завдяки зусиллям С. В. Семчинського та Ф. О. Нікітіної на філологічному факультеті Київського університету після тривалої перерви було відновлено 1993 року підготовку фахівців зі спеціальності «класична філологія» і відкрито аспірантуру зі спеціальності «класичні мови». Про одного з найвидатніших українських філологів ХХ століття Андрія Олександровича Білецького розповідає Н. Ф. Клименко у статті «Шляхи пізнання істини у філології» (до 100-річчя А. О. Білецького), опублікованої в Журналі Інституту української мови НАН України. «Його праці, — зазначає автор, — важливі не лише для філологів, а й для істориків, етнографів, культурологів, оскільки вони допомагають повніше висвітлити історію контактів між народами»⁴ від найдавніших історичних часів людської цивілізації. Серед цих по-науковому стислих та інформативних розвідок про науковий доробок видатних представників класичної філології в Україні, де викладені біографічні дані задають певні координати щодо розуміння основних віх їхнього наукового й педагогічного життя, окреме місце займають літературні портрети представників «старої» школи Львівської класичної філології, художньо

⁴ Н. Ф. Клименко. Шляхи пізнання істини у філології (до 100-річчя А. О. Білецького) // *Українська мова* (2011/3) 125.

виписані А. О. Содоморою у книжці «Лініями долі» (2003). Ці портрети є свідченням справді класичної, сократичної постави вчених із того покоління, що творило гуманітарний світ Львівського університету в часи зовсім негуманітарні. Про неповторність кожного портрета засвідчують вже самі заголовки: «У жесті руки Олімпійця» — про Михайла Білика, «Активний стан — категорія граматики і життя» — про Йосипа Кобова, «Ми тільки порох та тінь» — про великого еллініста й мікенолога світового масштабу Соломона Лур'є, «Пантомімою слова» — про незабутнього Юрка Мушака, «Високі обрії Долини» — про блискучого педагога й лінгвіста Івана Андрейчука. Кожний із цих нарисів багатий фактологічним матеріалом, але він у жодному разі не претендує на наукову вичерпність і прецизійність. Автор ніби доручає пам'яті майбутніх поколінь (власне *mandat posterum memoriae*) те, що залишилося в його пам'яті від зустрічі з великими Учителями, педагогами в доглибному сенсі цього слова.

Й. У. Кобів. Станіслав Вітковський — видатний дослідник античності // *ПКФ 3* (Львів 1963) 120–122; Й. У. Кобів. Р. Ганшинец — невтомний дослідник і організатор у галузі класичної філології // *ПКФ 3* (Львів 1963) 123–124; М. В. Кашуба. Ф. Г. Міщенко — видатний український еллініст // *ІФ 13*; *ПКФ 6* (Львів 1967) 77–80.; Ф. Й. Луцька, Н. Г. Корж. Біля джерел вітчизняної класичної філології // *ІФ 60*; *ПКФ 17* (Львів 1980) 163–169; Н. І. Безбородько. І. В. Нетушил — дослідник латинської мови // *ПКФ 2* (Львів 1961) 17–25; Я. М. Боровський. Соломон Якович Лур'є (до 70-річчя з дня народження) // *ПКФ 2* (Львів 1961) 102–104; S. Szarypkin. Professor Solomon Lurye (1891–1964) // *DO-SO-MO: Fascicula Mycenologica Polonia 6* (2005) 161–167; *Штрихи до портрету Йосипа Кобіва* [= Дрібненька бібліотека, 2]. Львів 2010. 19 с.; Р. О. Домбровський. Патріарх української класичної філології // *Штрихи до портрету Йосипа Кобіва* [= Дрібненька бібліотека, 2]. Львів 2010, с. 9–15; Р. П. Зорівчак. Життя, віддане словесності: у скорботний вінок шани професору Йосипові Устимовичу Кобіву (10.01.1910 — 22.11.2001) // *ІФ 113* (Львів 2004) 3–6; О. Ю. Назаренко. Пам'яті незабутнього Вчителя: до сторіччя від дня народження Йосипа Кобіва // *ІФ 122* (Львів 2010) 320–324; О. Ю. Назаренко. Світло мудрості й добра: до 90-річчя від дня народження професора В. П. Маслюка // *Класична філологія у контексті сучасності: матеріали доповідей Міжнародної науково-методичної конференції* (Чернівці, 6–7 жовтня 2011 р.). Чернівці 2011, с. 14–20; І. О. Голубовська. Професор

Ф. О. Нікітіна — класик, індоєвропеїст, структураліст, лінгвокультуролог // *Studia linguistica* 4 (Київ 2010) 5–10; В. Чемес. Професор С. В. Семчинський і світ філології // *Studia linguistica* 5, ч. 1 (Київ 2011) 4–8; Н. Ф. Клименко. Шляхи пізнання істини у філології (до 100-річчя А. О. Білецького) // *Українська мова* (2011/3) 125–137; *Класична філологія у XXI столітті: здобутки та перспективи*: матеріали Всеукраїнських наукових читань, присвячених 90-річчю від дня народження професора кафедри класичної філології В. П. Маслюка (Львів, 28 травня 2010 р.). Львів 2011. 138 с.; А. О. Содомора. *Лініями долі: літературні портрети*. Львів 2003. 374 с.

II. Теоретично-прикладна граматики і культурно-історичні аспекти класичних студій. Інтердисциплінарні дослідження

Історія античного мовознавства і грецько-латинська граматична термінологія

Одним із важливих напрямків досліджень, який систематично й ґрунтовно розвивають українські філологи-класики впродовж десятиліть, є питання історії античного мовознавства і грецько-римської граматичної термінології. Актуальність таких досліджень зумовлено передусім тим, що сучасна граматична наука користується граматичними категоріями, поняттями й термінами, які були вироблені та опрацьовані в античному мовознавстві. До античного вчення про мову зверталися цілі покоління граматиків як до невичерпного джерела граматичних понять, зразків і настанов, а також тому, що матерія і форма рідної мови стають зрозумілішими тільки тоді, коли простежується їх виникнення та еволюція і вивчені джерела походження. Античні дослідники мови дали мовознавчій науці теоретичну й практичну граматику в нормативному викладі. Вона була настільки сформована, що пізніший науці залишалось тільки або переказувати її в компілятивному викладі, або, не змінюючи загальної структури, розширювати й удосконалювати її новими емпіричними спостереженнями.

Проблематику походження й розвитку римської граматики та її зв'язок з грецькою мовознавчою теорією у

післявоєнний період почав висвітлювати проф. Одеського університету В. Е. Черняхівський. Слід згадати, зокрема, джерелознавчу студію В. Е. Черняхівського «Матеріали до історії римської граматичної науки» (1949). Засновником львівської школи з вивчення граматичної спадщини античних дослідників мови є Й. У. Кобів. Підготована на цю тему докторська дисертація «Система граматичних понять і термінів старогрецького вчення про мову», яку через зовнішньо-політичні причини Йосипу Устимовичу так і не вдалося захистити, зберігається нині в архіві родини вченого. Однак численні його статті, присвячені цій темі, мають винятково важливе значення для заповнення прогалини в картині еволюції поглядів на становлення граматичних понять в античності. Започаткована Й. У. Кобовим наукова тема, зацікавила інших дослідників і не лише з львівського кола філологів-класиків, серед яких слід згадати Р. М. Оленича, О. Г. Пилипів, Л. М. Гаврило, Н. Г. Ревак, О. В. Сафроняка, а й з інших наукових осередків класичної філології — П. І. Міхеєва (Бердянськ), С. І. Семенюка (Гродно), М. В. Ороса (Ужгород). Їхній доробок у ділянці історії та теорії античного мовознавства засвідчують численні публікації. Серед них треба відзначити статтю Р. М. Оленича «Питання граматики у творі Марка Фабія Квінтіліана *Навчання оратора*» (1974), яка має велике значення для розуміння процесу запровадження александрійської теорії у римській граматичній науці. Значний інтерес становить фактологічна розвідка Р. М. Оленича «Про римську граматичну теорію II ст. н. е.» (1977), яка є історико-філологічним оглядом фрагментів творів римських граматикив II ст. н. е., зокрема Квінта Теренція Скавра, Флавія Капра, Помпонія Марцелла, Светонія Транквілла, Авла Гелія, Лавінія, Статілія Максима. Автор простежує помітний вплив діонісійсько-палемонівської та стоїчно-пергамської шкіл поряд із александрійською на становлення й розвиток римської граматичної науки. Р. М. Оленичу належить монографія «Прісціан і антична граMATика» (1973), у якій викладено граматичну систему Прісціана, проаналізовано грецькі та римські джерела й розглянуто особистий внесок цього граMATика у розвиток римської мовознавчої науки. Монографія містить також вичерпну бібліографію ан-

тичних джерел і наукової літератури з історії і теорії античної граматики. Питання фонетичної структури мови в античному мовознавстві досліджував П. І. Міхеев (Бердянськ). Його внеском в опрацювання фонетичної проблематики є, зокрема, розуміння терміна «стойхейон» як прообразу сучасних мовознавчих уявлень про фонему (1967). Окремі питання морфології та синтаксису в грецькій та римській науці розглянуто в статтях С. І. Семенюка (1968), М. В. Ороса (1971), О. Г. Пилипів (1985), Н. Г. Ревак (1988). Львівська школа класичної філології має також певні здобутки в дослідженні наукової спадщини александрійського граматака II століття Аполлонія Дискола. Його вчення стало предметом висвітлення у статтях Л. М. Гаврило (1982) та О. В. Сафроняка, дисертаційне дослідження якого було пов'язане з вивченням поняттєво-термінологічної системи морфологічної теорії александрійського вченого.

Монографія:

Р. М. Оленич. *Прісціан і антична граматика*. Львів 1973. 214 с.

Статті:

В. Е. Черняхівський. Матеріали до історії римської граматичної науки // *Збірник філологічного факультету*, т. 28. Одеса 1949; Й. У. Кобів. Принципи класифікації частин мови в античній граматиці // *ІФ* 24: *ПКФ* 9 (Львів 1971) 31–38; Й. У. Кобів. Визначення поняття «слова» в античному мовознавстві // *ІФ* 28: *ПКФ* 10 (Львів 1972) 50–55; Р. М. Оленич. Питання реконструкції *Ars grammatica* Квінта Реммія Палемона // *ПКФ* 3 (Львів 1963) 98–107; Р. М. Оленич. Значення *Ars grammatica* Квінта Реммія Палемона для розвитку римської граматичної науки // *ІФ* 17: *ПКФ* 7 (Львів 1968) 57–62; Р. М. Оленич. Питання граматики у творі Марка Фабія Квінтіліана *Навчання оратора* // *ІФ* 36: *ПКФ* 12 (Львів 1974) 70–74; Р. М. Оленич. Про римську граматичну теорію II ст. н. е. // *ІФ* 45: *ПКФ* 14 (Львів 1977) 23–29; П. І. Міхеев. Стойхейон як фонетичний термін у Арістотеля // *ІФ* 13: *ПКФ* 6 (Львів 1967) 13–17; П. І. Міхеев. Поняття фонетичної структури мови в античному мовознавстві // *ІФ* 17: *ПКФ* 7 (Львів 1968) 40–45; С. І. Семенюк. Визначення дієслова в античній граматичній науці // *ІФ* 17: *ПКФ* 7 (Львів 1968) 75–80; М. В. Орос. Мовознавчі питання в стародавній Греції V — поч. IV ст. до н. е. // *ІФ* 24: *ПКФ* 9 (Львів 1971) 46–52; О. Г. Пилипів. Мовні питання у дограматичному періоді у Стародавній Греції // *ІФ* 85: *ПКФ* 22 (Львів 1987) 33–39; Н. Г. Ревак. Заслуги софістів (Протагора, Продіка,

Гіппія, Горгія) у розробці граматико-стилістичних питань // *ІФ* 91: *ПКФ* 23 (Львів 1988) 44–48; Л. М. Гаврило. Вчення Аполлонія Дискола про дієслівні способи // *ІФ* 65: *ПКФ* 18 (Львів 1982).

Незаперечним доказом вагомості античної граматики в історії науки про мову є фонетична, морфологічна, синтаксична, лексикографічна термінологія сучасного мовознавства. Навіть терміни, що виникли в пізніші часи, є головню більш-менш вдалим відлунням античних назв і лише в окремих випадках нові терміни ґрунтуються на кращому розумінні граматичної категорії. Однією з важливих складових частин грецької та римської граматичної науки є вчення про розвиток і термінологію категорій імені та дієслова. Цю проблематику порушували та вивчали Й. У. Кобів, Р. М. Оленич, С. І. Семенюк, О. Г. Пилипів, Л. М. Гаврило. Зокрема, стаття Й. У. Кобова «Латинська відмінкова термінологія» (1959) про виникнення поняття відмінков, відмінкової термінології, послідовності назв відмінків, етимології відмінкових термінів, статті І. С. Семенюка «Термінологія часів дієслова в римській граматичній науці» (1966), «Термінологія станів дієслова у творі Прісціана «*Institutiones grammaticae*» (1967) є результатом скрупульозного дослідження античних джерел, а тому й сьогодні не втратили своєї актуальності.

Вплив традиції античної граматики на формування української граматичної термінології розглядає Н. А. Москаленко в праці «Нарис історії української граматичної термінології» (1959). Дослідженню рецепції греко-римської традиції морфологічної термінології на становлення українських морфологічних термінів присвячено дисертацію С. М. Полюги «Греко-римська традиція у становленні української граматичної термінології (на матеріалі морфології)» (2013).

Статті:

Й. У. Кобів. Латинська відмінкова термінологія // *ПКФ* 1 (Львів 1959) 30–39; Й. У. Кобів. Походження граматичних термінів *supinum*, *gerundivum*, *gerundium* // *ПКФ* 2 (Львів 1961) 36–42; Й. У. Кобів. Походження граматичного терміна *Adjectivum* // *ІФ* 9: *ПКФ* 5 (Львів 1966) 72–75; Й. У. Кобів. Граматична термінологія стоїків // *ІФ* 20: *ПКФ* 8 (Львів 1970) 25–33; Р. М. Оленич. Терміни-назви діє-

слівних способів у римській граматиці // *ІФ* 9: *ПКФ* 5 Львів 1966) 68–71; Р. М. Оленич. Термінологія категорій імені у Прісціана // *ІФ* 13: *ПКФ* 6 Львів 1967) 37–43; Р. М. Оленич. Терміни-назви акцидентій сполучника у Прісціана // *ІФ* 20: *ПКФ* 8 (Львів 1970) 34–39; І. С. Семенюк. Термінологія часів дієслова в римській граматичній науці // *ІФ* 9: *ПКФ* 5 (Львів 1966) 61–67; І. С. Семенюк. Термінологія станів дієслова у творі Прісціана *Institutiones grammaticae* // *ІФ* 13: *ПКФ* 6 (Львів 1967) 44–49; О. Г. Пыльпив. Термин «Имя числительное», его происхождение и семантика // *ІФ* 91: *ПКФ* 23 (Львів 1988) 40–43; О. Г. Пыльпив. Развитие понятийно-терминологической системы категории залога в римской лингвистической науке // *ІФ* 95: *ПКФ* 24 (Львів 1989) 40–50; Л. М. Гаврило. Термін σύνταξις у Аполлонія Дискола // *ІФ* 60: *ПКФ* 17 (Львів 1980) 3–9; Л. М. Гаврило. Терміни і поняття синтаксичних функцій імені в Аполлонія Дискола // *ІФ* 65: *ПКФ* 18 (Львів 1982); О. В. Сафроняк. Еволюція давньогрецького терміна πτώσις // *ІФ* 95: *ПКФ* 24 (Львів 1989) 51–55; С. М. Дидишин (Полюга). Порівняльно-типологічна характеристика граматичної категорії числа та роду у вченні античних та українських грама-тистів // *Науковий вісник Волинського університету: Філологічні науки*, 6 Луцьк 2009, с. 482–486; С. М. Дидишин (Полюга). Терміни-назви граматичної категорії відмінка та відмінкових форм (від античного вчення про відмінки до становлення української відмінкової системи) // *Наукові записки: Філологічні науки*, 81. Кіровоград 2009, с. 186–190; С. М. Дидишин (Полюга). Принципи становлення та розвитку термінологічної системи категорії дієслова в античному світі та українській граматичній науці // *Мова і культура*, вип. 12, т. 8 (133). Київ 2009, с. 12–18; С. М. Полюга. Еволюційна модель становлення прикметника та семантика категорії ступенів порівняння // *Studia linguistica* 5, ч. 1 (Київ 2011) 206–211.

Класична філологія і мікенологічні студії

У зв'язку з розшифруванням М. Вентрісом у 1952 році лінійного письма В, лінгвістична тематика збагатилася низкою історико-філологічних досліджень, які проливають світло на мову крито-мікенських написів XV–XIII ст. до н. е. 1957 року С. Я. Лур'є, на той час професор кафедри класичної філології Львівського університету, опублікував монографію «Язык и культура микенской Греции». Значення цієї монографії полягає в повноті опису всього доступного на час її написання матеріалу, а також в оригінальності підходу автора до важливих лінгвістичних проблем, пов'язаних із лінійним

письмом В. Міркування і висновки, висловлені в цій праці, зберігають свою актуальність і на нинішньому етапі розвитку мікенології. У цьому зв'язку заслуговують на увагу також дослідження С. Я. Шарипкіним іменної відміни мови крито-мікенських пам'яток, яку вчений кваліфікує як редуковану порівняно із загальноіндоевропейським станом і як перехідний етап до граматики грецької мови I тис. до н. е. Історико-порівняльні студії С. Я. Шарипкіна викладено у низці публікацій. У кандидатській дисертації «Именное склонение языка крито-микенских надписей» (1972) дослідник проливає світло на процес історичного розвитку грецької мови і дозволяє з'ясувати багато незрозумілих явищ у грецькій мові класичного періоду. Написана С. Я. Шарипкіним глава «Язык крито-микенских надписей линейного письма В» у колективній монографії «Памятники древнейшей греческой письменности: введение в микенологию» (1988) підсумовує досягнення тридцятилітнього розвитку мікенології в ділянці опису мови крито-мікенських написів, знайомить зацікавленого читача з різними поглядами щодо багатьох проблем мікенологічної лінгвістики. Історії становлення давньогрецької відмінкової системи та реконструкції цього процесу присвячено докторську дисертацію С. Я. Шарипкіна «Реконструкция процесса становления древнегреческой падежной системы» (1990). В останні два десятиліття проф. Шарипкін працює в університетах Польщі. У 2000 р. він заснував міжнародний часопис з мікенських і класичних студій «DO-SO-MO» (Пйотрков Трибунальський), в якому опубліковано ряд його останніх досліджень з мікенології.

Серед учнів професора С. Я. Шарипкіна слід згадати Тараса Паславського, який вивчав, зокрема, використання ізоглос в діалектологічних дослідженнях (на матеріалі давньогрецьких діалектів).

Монографії:

С. Я. Шарыпкин. Язык крито-микенских надписей линейного письма В // *Памятники древнейшей греческой письменности: введение в микенологию* / А. А. Молчанов, В. П. Нерознак, С. Я. Шарыпкин. Москва 1988, с. 66–120.

Статті:

С. Я. Шарипкін. Відміна іменників з основою на –а у мові крито-мікенських написів // *ІФ* 9: *ПКФ* 5 (Львів 1966) 18–23; С. Я. Шарипкін. Називний і знахідний відмінок двоїни 1-ої відміни у мові крито-мікенських написів // *ІФ* 17: *ПКФ* 7 (Львів 1968) 8–12; С. Я. Шарипкін. Основні особливості відмінювання іменників з основою на –о у мові крито-мікенських написів // *ІФ* 17: *ПКФ* 7 (Львів 1968) 13–18; С. Я. Шарипкін. Значення форм на –φι в мові крито-мікенських написів // *ІФ* 24: *ПКФ* 9 (Львів 1971) 67–71; S. Szarypkin. Instrumentalis Mycenaeanus: Versuch einer Metatheorie // *DO-SO-MO* 1 (2000) 25–36; S. Szarypkin. Mycenaean Dual Reconsidered // *DO-SO-MO* 8 (2009) 69–76; Т. Паславський. К вопросу об использовании изоглосс в диалектологических исследованиях (на материале древнегреческих диалектов) // *Классические языки и индоевропейское языкознание: материалы чтений, посвященных 100-летию со дня рождения профессора Иосифа Моисеевича Тронского* (16–18 июня 1997 г.). Санкт-Петербург 1997, с. 47–48; Т. Паславський. Перші греки на Кіпрі: аналіз античної традиції // *Зб. праць і матеріалів на пошану Лариси Іванівни Крушельницької*. Львів 1998, с. 209–218; T. Paslavsky. Die Pelasger in der Geschichte Arkadiens // *DO-SO-MO: Fascicula Mycenologica Polona*, 3. Olsztyn 2001, с. 25–33.

Українська латинськомовна література: історико-літературознавчий та мовознавчий аспекти

У 70-х роках з наукової ініціативи В. П. Маслюка у Львівській школі класичної філології започатковуються студії латинськомовної української літератури, зокрема латинськомовні курси теорії поезії та ораторського мистецтва, які у XVII — першій пол. XVIII століття вивчалися в Києво-Могилянській академії та інших школах України. Збережені у вигляді рукописів, поетики й риторики ще тільки чекали на свого дослідника. У низці публікацій на сторінках збірника «Питання класичної філології» автор дав огляд історії дослідження латинськомовних курсів поетики й риторики, розглянув інтерпретацію авторами цих курсів суті художнього слова і висвітлив зв'язок їх вчення з античною теорією художньої мови. Його аналіз вчення українських теоретиків художнього слова про віршову мову (квантитативну й силабічну системи віршування), про ритмізовану прозу і стилістичну теорію є важливим внеском в історію українського літературознавства. Вдумлива,

скрупульозна, філологічно виважена праця В. П. Маслюка завершилася захистом докторської дисертації у 1980 році та публікацією монографії «Латиномовні поетики і риторики XVII — першої пол. XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні» (1983) — фундаментального історико-філологічного дослідження, яке дає узагальнювальну картину формування й розвитку естетико-літературознавчих теорій на Україні та розкриває їх зв'язок з ученням Арістотеля, Діонісія Галікарнаського, Горация, Цицерона, Квінтіліана, анонімних трактатів «Риторика до Гереннія» і «Про високе». У монографії подано нові приклади й факти, зі знанням справи вибрані з рукописних джерел, висвітлено роль, яку відіграли студійовані курси у фактичному входженні частини української культури у світ західної «латинської» освіченості.

Монографія:

В. П. Маслюк. *Латиномовні поетики і риторики XVII — першої половини XVIII століття та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні*. Київ 1983. 236 с.

Статті:

В. П. Маслюк. Теорія епіграми в українських шкільних поетиках XVII — першої пол. XVIII ст. // *ІФ* 32: *ПКФ* 11 (Львів 1973) 71–77; В. П. Маслюк. Із спостережень над першою вітчизняною риторикою 1636 року *Оратором Могілянським Й. Кононовича-Горбацького* // *ІФ* 36: *ПКФ* 12 (Львів 1974) 28–34; В. П. Маслюк. Теорія стилю у вітчизняних латиномовних поетиках і риториках XVII — першої пол. XVIII ст. // *ІФ* 40: *ПКФ* 13 (Львів 1975) 3–12; В. П. Маслюк. Теорія кончетто у вітчизняних латиномовних поетиках XVII — першої пол. XVIII ст. // *ІФ* 45: *ПКФ* 14 (Львів 1977) 103–110; В. П. Маслюк. Подбор слов (delectus verborum) в стилистической теории авторов отечественных латиноязычных поэтик и риторик XVII — первой пол. XVIII вв. // *ІФ* 45: *ПКФ* 14 (Львів 1977) 90–95; В. П. Маслюк. Теорія дактилічного гексаметра у вітчизняних латиномовних поетиках XVII — першої пол. XVIII ст. // *ІФ* 55: *ПКФ* 16 (Львів 1979) 112–118.

Можемо з певністю ствердити, що й переклади В. П. Маслюка з латинськомовної української поезії відіграли й відіграють роль потужного чинника у збереженні та відродженні в

Україні високого культурного наступництва. Подаємо неповний список цих перекладів.

1. *Аполлонова лютня. Київські поети XVII–XVIII ст.* / Упоряд. і авт. прим. В. Маслюк, В. Шевчука, В. Яременко. Київ 1982. 318 с.
Переклади В. Маслюка: І. Ярошевицький. Купідон, або крилатий Амур (113–130); І. Нарольський. Панегірик Кроковському (144–145); С. Яворський. Арктос (100–101); Ф. Прокопович. Похвала Борисфену. Опис Києва, Елегія. Байка про сільську та міську мишу. До Теофіла Зігфріда Байера, зажуреного смертю сина. Епіграми (146–156); М. Довгалевський. Розум в житті головне. Ласкаве слово про доброзичливого читача (181–182); П. Конюсевич. Епіграма (197); Г. Кониський. Похвала логіці (211); Г. Сковорода. Вовк-флейтист. Епіграма (248–249).
2. М. Довгалевський. *Поетика. Сад поетичний* / Переклад, примітки та словник імен і назв В. Маслюка. Київ 1973. 434 с.
3. С. Кленович. *Роксоланія* (Уривки з поеми) // *Всесвіт* (1987/5) 134–139.
4. С. Кленович. Із поеми «Роксоланія» [Зілля росте чудодійне повсюди на землях русинів] // *Пісні Купідона. Любовна поезія на Україні* / Упоряд. і авт. прим. В. Шевчук. Київ 1984, с. 21–28.
5. С. Пекалід. Про Острозьку війну під П'яткою // *Українська поезія XVI ст.* Київ 1978, с. 196–242.
6. Окремі латинські вірші П. Русина з Кросна, Г. Русина зі Самбора, В. Довговида. Переклади публікувалися у збірниках *Аполлонова лютня* (1982), *Пісні Купідона. Любовна поезія на Україні* (1984), *Українська поезія: кінець XVI ст. — поч. XVII ст.* (1978); *Марсове поле: героїчна поезія на Україні (друга пол. XVII — поч. XIX ст.)* (1989).

Наукові зацікавлення проф. В. П. Маслюка українською латинськомовною літературою, на жаль, не знайшли багатьох послідовників у Львівській школі класичної філології. Можливо тому, що сукупність творів, написаних латиною, починаючи з доби Ренесансу, а також наука, яка їх досліджує, відокремилась у ХХ столітті від класичної філології. Однак багато дослідників, які працюють у ділянці неолатиністичних студій, за фахом — філологи. Це лише зайвий раз підтверджує тезу, що без історико-філологічного етапу вивчення генези й поетики латинськомовної літератури в Україні не можна написати її історії.

Ми обмежимося в своєму огляді головно однією ділянкою неолатиністичних студій, яку присвячено розгляду фонетико-орфографічних, лексико-словотвірних, граматичних і функціональних особливостей українського різновиду пізньосередньовічної латини. Серед мовознавчих праць українських дослідників варто відзначити монографію Н. Г. Корж «Место и особенности латинского языка в творчестве Г. Сковороды» (1955). Написана понад півстоліття тому, ця праця й досі залишається найґрунтовнішим мовознавчим дослідженням латинськомовних творів українського філософа. Українському різновиду латинської мови XVI–XVII століть присвячено чималу кількість різноаспектних досліджень міжмовних контактів цього періоду. Особливості мови українських латинськомовних пам'яток та української мовної взаємодії розглянуто у працях Н. Безбородько, С. Гриценко, О. Лефтерової. Граматичним особливостям українського різновиду латинської мови XV–XVII століть присвячено дисертації В. М. Миронової «Граматичні особливості латинської актової мови XV–XVI століть в Україні (на матеріалі гродських і земських судових актів Галицької, Сяноцької, Перемишльської і Львівської адміністративних округ Галицької Русі)» (1999), Н. Бойко «Латинськомовна інскрипція в Україні кінця XVI — початку XVIII століть (лексико-граматичний аспект)» (2006), Р. Щербини «Латинськомовна історіографія в Україні середини XVII століття як мовно-культурне джерело (на матеріалі хронік про Визвольну війну українського народу 1648–1654 років)» (2006), О. Косіцької «Латинськомовний текст у церковному житті України кінця XVI — початку XVII століть (на матеріалі документації Греко-католицької церкви)» (2009), О. Коцій «Мова новолатинської історичної поеми в Україні кінця XVI століття» (2011). Результати їхніх досліджень, викладені в численних публікаціях, є важливим кроком на шляху пізнання величезного пласту української латинськомовної літератури, що творилася на українських етнічних землях майже п'ять століть (з другої половини XV до першої половини XIX століття включно). Наявний у цих статтях матеріал і ступінь його опрацювання може стати в пригоді перекладачам української латинськомовної літератури, адже опрацьова-

ні в них складні випадки лексичного й синтаксичного вжитку не описані в традиційних граматиках латинської мови.

Монографії:

Н. Г. Корж. *Место и особенности латинского языка в творчестве Г. Сковороды*. Харків 1955. 270 с.

Н. И. Безбородько. *Язык латинских трактатов украинских философов XVII века*. Дніпропетровськ 1972.

С. П. Гриценко. *Лексичні латинізми в українськомовних текстах кінця XVI — XVII століття*. Київ 2011. 367 с.

Статті:

Н. И. Безбородько. Ученая латынь на Украине. // *Вопросы языкознания* (1978/6) 85–92; В. М. Миронова. Історичні умови та шляхи проникнення латинської мови в Україну // *Мова та історія*, вип. 25. Київ 1997, с. 4–9; В. М. Миронова. Актові матеріали та документи українського походження // Н. Яковенко, В. Трипуз. *Латинська мова*. Київ 1993, с. 235–277; В. М. Миронова. Об'єктивні та суб'єктивні передумови проникнення латинської мови на Україну // *Історія і культура України: тенденція і сучасність*: збірник праць Республіканської наукової конференції молодих учених. Львів 1990, с. 55–56; В. М. Миронова. Інтерференційні зміни у системі актової латини // *Українське мовознавство* 23 (2002) 76–81; В. М. Миронова. Порівняльна характеристика латиномовних актових книг // *Пам'ять майбутнього*: збірник наукових праць, вип. 1. Київ 2002; В. М. Миронова. Функціонування латинської актової мови на території правобережної України в XV–XVI ст. // *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich*, 6. Wrocław 2008, с. 305–312; В. М. Миронова. Латина як дипломатична мова української еліти XVI–XVII ст. // *Studia Linguistica* 3 (Київ 2009) 200–205; Н. В. Бойко. Особливості синтаксичної структури простого і складного речення латинськомовних інскрипцій XVI–XVIII ст. українського походження // *Мова і культура*, вип. 9, т. 9. Київ 2008, с. 92–96; Н. В. Бойко. Латинська мова в суспільному житті України XV–XVIII ст.: динаміка розвитку культурної взаємодії // *Актуальні проблеми слов'янської філології*: міжвуз. зб. наук. статей. Ніжин 2008, вип. 18: *Лінгвістика і літературознавство*, с. 18–26; Н. В. Бойко. Принципи середньовікової мовної політики в регіоні Slavia Latina: латынь як способ соціальної диференціації // *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich*, 7. Wrocław 2009, с. 41–47. Н. В. Бойко. Особливе місце tituli sacri серед функціональних різновидів інскрипцій // *Науковий вісник Чернівецького університету*, т. 565: Романо-слов'янський дискурс. Чернівці 2011, с. 50–53; О. М. Лефтерова. Про деякі особливості

стильової ознаки латинськомовної української літератури // *Studia linguistica* 3 (Київ 2009) 168–172; О. М. Лефтерова. Пресупозитиви в латинськомовному тексті пізньоренесансної доби // *Studia linguistica* 5, ч. 2 (Київ 2011) 71–78; О. М. Осауленко (Кошій). Латинськомовна епічна поема Симона Пекаліда «De bello Ostrogiano» як літературна пам'ятка XVI ст. // *Наукова спадщина проф. С. В. Семчинського і сучасна філологія*: зб. наук. праць. Київ 2001, ч. 2, с. 188–194; О. М. Осауленко (Кошій). *Imitatio antiquorum: Енеїда* Вергілія як джерело інспірації для автора історичної поеми *De bello Ostrogiano* Симона Пекаліда // *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць, вип. 6. Київ 2002, кн. 2, с. 91–100; О. М. Кошій. Функціональне співвідношення синонімічних синтаксичних конструкцій фінальності і каузальності в новолатинській поезії кінця XVI — початку XVII століття (на матеріалі епічної поеми Симона Пекаліда *De bello Ostrogiano*) // *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць, вип. 21. Київ 2007, ч. 2, с. 94–102; О. М. Кошій. Фонетико-орфографічні особливості новолатинської історичної поеми // *Studia linguistica* 3, ч. 2. Київ 2009, с. 140–146; О. М. Косіцька. Мовна ситуація в Греко-католицькій церкві в кінці XVI — на початку XVII ст. // *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць, вип. 12. Київ 2004, ч. 1, с. 257–260; О. М. Косіцька. Латинськомовний епістоляріум у житті Греко-католицької церкви. Зміни в системі іменника // *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць, вип. 16. Київ 2005, ч. 1, с. 204–207; О. М. Косіцька. Інтерференційні зміни в системі латинського займенника (на матеріалі латинськомовного епістолярію Греко-католицької церкви) // *Мова і культура*, вип. 8, т. 5, ч. 2. Київ 2005, с. 270–272; О. М. Косіцька. Інтерференційні зміни в системі латинського прикметника (на матеріалі латинськомовних документів Греко-католицької церкви кінця XVI–XVII ст.) // *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць, вип. 21. Київ 2007, ч. 2, с. 68–71; О. М. Косіцька. Церковна латина в Україні (на матеріалі латинськомовних документів Греко-католицької церкви кінця XVI–XVII ст.) // *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць, вип. 19. Київ 2006, с. 102–106; О. М. Косіцька. Фонетико-орфографічні особливості латинської мови Греко-католицької церкви кінця XVI–XVII століття // *Мова і культура*, вип. 9. Київ 2007, с. 81–83; Р. А. Щербина. Латинська мова в Правобережній Україні на початку доби Козаччини // *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ 2003, с. 24–27; Р. А. Щербина. Латинськомовні соціальні терміни в історіографічних текстах про українські землі до XVIII століття // *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць, вип. 10. Київ 2004, с. 708–711; Р. А. Щербина. *Similis similibus...* (до питання про співвіднесеність мови та мислення) // *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць, вип. 9.

Київ 2003; Р. Л. Оліщук, Л. Ю. Смольська. Мова латиномовного документа початку XIX ст. — *Statuta societatis presbyterorum ritus graeco-catholici woliciensium* // *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць, вип. 6. Київ 2002, с. 76–82.

Інший напрям неолатиністичних досліджень, який полягає у вивченні рецепції античної літератури в українських латинськомовних пам'ятках, репрезентують праці Ю. Ф. Мушака, М. Й. Білика, І. М. Сидорової, Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцької, М. С. Трофимука, О. П. Трофимук, Т. В. Лучука. У статті Ю. Ф. Мушака «Овідій у *Поетиці* Ф. Прокоповича» (1960) подано окремі уривки теоретичного змісту з праці Ф. Прокоповича і латинські вірші, які надавалися як взірці для ілюстрації теоретичних положень. Історії української латинськомовної поезії присвячено дисертацію М. Й. Білика «*Роксоланія* С. Ф. Кльоновица. Латинська поема XVI століття про Русь: генезис, переклад і літературно-історичний коментар поеми» (1950). З цією поемою пов'язані також дві наукові розвідки М. Й. Білика: «Давній Львів за *Роксоланією* С. Ф. Клоновича в перекладі Ів. Франка» (1949) та «Український елемент у польській літературі XVI століття, писаний латинською мовою» (1958). До історії неолатиністичних студій звертається Мирослав Трофимук у статті «Іван Франко — інтерпретатор *Роксоланії* Себастьяна Фабіяна Кленовича». Автор представляє Франкову оцінку латинськомовної поеми С. Кленовича «*Роксоланія*» (1584) — першого відомого на сьогодні латинськомовного друкованого джерела про український етнокультурний соціум. «Фактично, — стверджує М. Трофимук, — Кленович дає «свідоцтво про існування Русина» — етнічного індивідуума на території Центрально-Східної Європи»⁵. Т. В. Лучук простежує зв'язок (за посередництвом «латинського шкільництва») між «Категоріями» Арістотеля та проповідями Йоаникія Галятовського (2008).

⁵ М. Трофимук. «Паспорт для Русина» з фондів наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (перше латиномовне друковане видання про Україну, 1584 р.) // *Вісник Львівського університету*: Серія книгознавства, бібліотекознавства та інформаційних технологій, 5. Львів 2010, с. 319.

Статті:

Ю. Ф. Мушак. Овідій у *Поетиці* Ф. Прокоповича // *Публій Овідій Назон: до 2000-річчя з дня народження*: зб. наук. праць. Львів 1960, с. 53–68; М. Й. Білик. Давній Львів за *Роксоланією* С. Ф. Клоновича в перекладі Івана Франка // *Іван Франко. Статті і матеріали*: збірник 2. Львів 1949, с. 79–83; М. Й. Білик. Український елемент у польській літературі XVI століття, писаній латинською мовою // *Слов'янське літературне єднання*. Львів 1958, с. 41–51; І. М. Сидорова, Н. Г. Корж. Истоки и основные линии развития латиноязычной литературы XVI–XVIII веков на Украине и в России // *Вісник Харківського університету*, т. 183: Філологія, 12. Харків 1979, с. 59–63; Ф. Й. Луцкая. Место и функции эпитагмы в латиноязычной поэзии Ф. Прокоповича // *ІФ 55: ПКФ 16* (Львів 1979) 104–112; М. Трофимук. Вплив творчості Марціала на зародження і становлення теорії української літератури (на матеріалі курсів словесності Києво-Могилянської академії XVII–XVIII ст.) // *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка* 221. Львів 1990, с. 21–32; М. Трофимук. Ще раз про неповноту української культури або ж перспективи неолатиністики в Україні // *Медієвістика*, вип. 1. Одеса 1998, с. 123–130. М. Трофимук. «Паспорт для Русина» з фондів наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (перше латиномовне друковане видання про Україну, 1584 р.) // *Вісник Львівського університету*: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології, 5. Львів 2010, с. 315–322; М. Трофимук. Іван Франко — інтерпретатор *Роксоланії* Себастьяна Фабіяна Кленовича // *Пресознавчі студії: історія, теорія, методологія*: збірник праць кафедри української преси і дослідницького центру історії західноукраїнської преси, вип. 7. Львів 2006; О. Трофимук. Вергіліанські мотиви у творчості Пилипа Орлика // *Питання історії української літератури та мови: Праці сесій, конференцій, симпозіумів НТШ*. Львів 2000; О. Трофимук. Антична культура як засіб художнього вираження у творчості Пилипа Орлика // *Ukraina. Teksty i konteksty: Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stefanowi Kozakowi w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*. Warszawa 2007; Т. В. Лучук. Гомілетика й герменевтика: Арістотель у давній українській літературі // *Вісник Львівського університету*: Філологія, вип. 44. Львів 2008, ч. 1, с. 41–53.

Античні мотиви в українській літературі та історія рецепції античних творів в Україні

Окремої згадки заслуговують дослідження античних мотивів в українській літературі, а також історія рецепції античних творів в Україні. Один з аспектів цієї широкої тематики, а

власне вивчення зв'язків творчості Івана Франка з античністю впродовж десятиліть опрацьовують у Львівській школі класичної філології. Серед дослідників, які цікавилися цією тематикою і працюють над нею, треба згадати Й. П. Дідика, М. Й. Білика, Й. О. Баглая, Й. У. Кобова, А. О. Содомору, Л. П. Скорину. У статтях названих дослідників розглянуто окремі питання давньогрецької та римської літератури, які входили в коло зацікавлень Івана Франка — перекладача й дослідника. Певну спробу подати огляд Франкового доробку в царині перекладу з давньогрецької та римської літератур зробив І. А. Лісовий, а згодом, як завжди ґрунтовно й вичерпно підсумував Й. У. Кобів. Професору Кобову належить також надзвичайно цікава розвідка про віднайдений рукопис студентського реферату Івана Франка «Луціан і його епоха». Дві ґрунтовні статті — М. Соневницького і В. Стецюка — на досліджувану тематику були опубліковані в діаспорі. Т. Лучук підсумовує працю І. Франка над античними сюжетами упродовж 1914–1916 років і зосереджує увагу на одному з розділів «Вибору зі старогрецьких поетів».

Статті:

Й. П. Дідик. Радянське літературознавство про Франка — дослідника античної літератури // *Тези доповідей XI щорічної міжвузівської наукової конференції, присвяченої 110-річчю з дня народження І. Франка*. Львів 1976, с. 39–40; Й. П. Дідик. Іван Франко — перекладач і дослідник творчості Публія Овідія Назона // *Публій Овідій Назон: До 2000-річчя з дня народження*: зб. наук. праць. Львів 1960, с. 80–86; М. Й. Білик. *Едіп цар* Софокла в перекладі Івана Франка // *Іван Франко. Статті і матеріали*: збірник 7. Львів 1960, с. 301–332; Й. О. Баглай. *Поетика* Арістотеля в оцінці Івана Франка // *Матеріали XXI наукової конференції Ужгородського університету*. Ужгород 1967, с. 229–233; Й. У. Кобів. *История древнего Рима в творчестве Ивана Франко* // *Вопросы античной литературы в классической филологии*. Москва 1966, с. 387–392; Й. У. Кобів. Студентський реферат Івана Франка *Луціан і його епоха* // *Іван Франко. Статті і матеріали*: збірник 9. Львів 1964, с. 217–218; А. О. Содомора. Франко і Горацій // *Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО* (Львів, 11–15 вересня 1986 р.). Львів 1990, кн. 2, с. 370–372; Л. П. Скорина. Іван Франко — дослідник і перекладач творів Вергілія // *Радянське літературознавство*

(1976/9) 80–83; І. А. Лісовий. Іван Франко і антична художня спадщина // *Іван Франко і світова культура: матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО* (Львів, 11–15 вересня 1986 р.). Львів 1990, кн. 2, с. 174–178; М. Соневицький. Франкові переклади з античних авторів // *Записки Наукового товариства Шевченка* 161 (Нью-Йорк — Париж 1953) 90–140; В. Стецюк. Іван Франко як класичний філолог // *Записки Наукового товариства Шевченка* 181 (Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто 1985) 19–67; Т. Лучук. «Із Мойрони Византійки»: погляд через століття // *Вісник Львівського університету: Філологія*, 55. Львів 2011, с. 254–263.

Надзвичайно багату фактологічним матеріалом тему античних впливів на Тараса Шевченка не раз порушували в літературознавстві І. Франко, О. Білецький, М. Білик, В. Маслюк, Т. Чернишова, Ю. Микитенко, М. Шах-Майстренко. На особливу увагу заслуговує також праця Є. Пеленського «Шевченко-класик (1855–1861)» (Львів — Краків, 1942). Серед досліджень українських філологів-класиків виділяється розвідка Тетяни Чернишової і монографія «Шевченко та антична культура» Мирослави Шах-Майстренко (1999). У монографії дослідниці розкрито джерела античних впливів на Тараса Шевченка, проаналізовано його погляди на античність і висвітлено роль античної культури на формування естетичного світогляду українського поета.

Монографії:

М. Шах-Майстренко. *Шевченко і антична культура*. Київ 1999. 288 с.

Статті:

Т. М. Чернишова. *Заповіт Т. Шевченка в аспекті зв'язків зі світовою літературою* // *Всесвіт* (1975/3) 198–200.

Теми античних впливів на творчість Лесі Українки торкається у своїх літературознавчих дослідженнях Дзенислава Коваль.

Статті:

Дз. Ю. Коваль. Античність і Леся Українка // *Мовні і концептуальні картини світу*, вип. 21. Київ 2007, ч. 2, с. 34–40; Дз. Ю. Коваль. Неоміфологічний образ митця в «Орфеевому чуді» Лесі Українки // *Леся Українка і сучасність: зб. наук. праць: у 5-ти томах*. Луцьк 2009, т. 5, с. 80–88.

*Теоретично-прикладна граматики
і культурно-історичні аспекти
латинської і давньогрецької мов*

Основним джерелом для вивчення класичних мов є, звичайно, тексти, написані давньогрецькою й латинською мовами — пам'ятки давньогрецької та римської словесності. Від складу цих текстів, від багатства й розмаїття писемних пам'яток, які документують різні періоди історії класичних мов, від того, якою мірою в цих текстах представлено стилі мовлення, залежать можливості наукового опрацювання граматичної проблематики і ступінь охоплення різних аспектів функціонування класичних мов у їх історичному розвитку. До питання періодизації історії латинської мови зверталася І. М. Сидорова. Доступні нам сьогодні пам'ятки античної грецької та латинської словесності нерівномірні щодо окремих періодів розвитку давньогрецької та латинської мов. Наприклад, дуже постраждав від античного відбору період становлення класичної латинської мови (III–II ст. до н. е.). Від усієї літератури доціцеронівського часу вціліли у вигляді повних текстів лише комедії Плавта й Теренція, а також сільськогосподарський трактат Катона Старшого. Відтак дослідження В. Є. Мілясевича, Є. І. Скоробогатої, С. І. Гарасимчука, результатом яких є теоретичні узагальнення щодо конкретних граматичних категорій та їх семантики в латинській мові докласичного періоду, здійснювалися головню на матеріалі комедій Плавта й Теренція. З текстом Плавта, найважливішого джерела для ознайомлення з латинською мовою докласичного періоду, пов'язані актуальні й сьогодні мовознавчі студії С. І. Гарасимчука про морфологічні особливості латинського дієслова і займенників. Зокрема, у статті «Остатки древнього оптатива і кон'юнктива в латинском языке III — нач. II века до н. э.» дослідник висловлює гіпотезу про повне злиття на латинськомовному ґрунті кон'юнктива й оптатива, оскільки комедії Плавта не дають матеріалу, який би ілюстрував відмінності в значенні дієслівних утворень з кон'юнктивним суфіксом і форм з морфологічним показником оптатива.

Статті:

И. М. Сидорова. К вопросу о периодизации истории латинского языка // *Ученые записки Харьковского университета*, т. 101: Труды филологического факультета, 7. Харьков 1959, с. 299–314; В. Є. Мілясевич. Мовні засоби як елемент комізму у Плавта // *ПКФ 2* (Львів 1961) 76–87; С. І. Гарасимчук. Фонетичні особливості мови Плавта // *ІФ 40: ПКФ 13* (Львів 1975) 75–81; С. І. Гарасимчук. Морфологічні особливості латинського дієслова кінця III — поч. II ст. до н. е. // *ІФ 45: ПКФ 14* (Львів 1977) 45–50; С. І. Гарасимчук. Морфологічні особливості особових, присвійних і зворотного займенників у мові Плавта // *ІФ 70: ПКФ 19* (Львів 1983) 16–20; С. І. Гарасимчук. Остатки древнего опатива и конъюнктива в латинском языке III — нач. II века до н. э. (на материале комедий Плавта) // *ІФ 74: ПКФ 20* (Львів 1984); С. І. Гарасимчук. Сигматичні форми в докласичній латині та їх функції // *ІФ 91: ПКФ 23* (Львів 1988) 7–12; Є. І. Скоробогата. Слова грецького походження в Еннія // *ПКФ 4* (Львів 1965) 54–61; Є. І. Скоробогата. Елементи грецької лексики в комедіях Плавта // *ІФ 9: ПКФ 5* (Львів 1966) 41–46; Є. І. Скоробогата. Грецькі лексичні елементи в мові Теренція // *ІФ 28: ПКФ 10* (Львів 1972) 38–44; Є. І. Скоробогата. Неологізми в комедіях Плавта // *ІФ 40: ПКФ 13* (Львів 1975) 64–68.

Окремим питанням теоретичної граматики латинської мови присвячено мовознавчі студії Ф. Й. Луцької (Харківський ун-т), М. Ф. Резнікової (Харківський медін-т), М. А. Серкутіної (Горлівський ун-т), Л. К. Жукової та Л. Н. Суравчик (Сімферопольський ун-т), С. С. Панько (Київський ун-т), К. С. Андрєєвої (Полтавський ун-т), М. Г. Сеніва (Донецький ун-т), Б. В. Чернюха (Львівський ун-т). Ф. Й. Луцька вивчала семасіологічний аспект соціально-політичної лексики латинської мови. Цій тематиці присвячено її кандидатську дисертацію «Історія латинської соціально-політичної лексики (на матеріалі франкських хронік VI–VIII століть» (1962), результати якої висвітлено у низці публікацій. Вартими уваги є також семасіологічні студії окремих слів і фразеологізмів М. С. Лапіної із Харківської школи класичної філології. Л. К. Жукова і Л. Н. Суравчик студіювали питання варіативності мовних одиниць, беручи за основу значення полісемантичних латинських дієслів, яким притаманна енантіосемія. М. Г. Сенів (довголітній завідувач кафедри класичної філології і загального мово-

знавства Донецького ун-ту) вивчає категорії темпоральних відношень та просторової локалізованості. Вони представлені у латинській мові оформленою усталеною системою значень, що знаходять вираження у великій кількості відмінкових і прийменниково-відмінкових конструкцій. Результати його досліджень викладено в монографії «Функціонально-семантичний аналіз просторових і часових відношень (на матеріалі латинської мови)» (1997). Серйозним здобутком є монографія М. Г. Сеніва «Прийменник у класичних мовах» (2005), де автор розглядає словотвірні потенції дієслів на рівні лексико-семантичних груп руху та просторової локалізованості. Близькими за тематикою є дослідження Н. З. Панчишин, яка вивчає функціонально-семантичну категорію темпоральності у морфологічних, лексичних і синтаксичних формах вираження.

Б. В. Чернюх (з 2002 року завідувач кафедри класичної філології Львівського університету) досліджував теоретичні питання граматики частин мови про походження, семантику й функціонування вищо-часових форм латинського дієслова. Після захисту кандидатської дисертації «Категорії виду і часу в дієслівній системі латинської мови I–II ст. н. е.» (1994), присвяченої вивченню функціонування вищо-часових форм у художній прозі Петронія і Апулея, дослідник зосередив увагу на вивченні аспектуальної семантики дієслова.

Монографії:

М. Г. Сенів. *Функціонально-семантичний аналіз просторових і часових відношень (на матеріалі латинської мови)*. Донецьк 1997. 287 с.

М. Г. Сенів. *Прийменник у класичних мовах*. Донецьк 2005. 272 с.

Ф. И. Луцкая. Из истории слов, обозначающих понятие «народ» в латинском языке раннего средневековья // *Ученые записки Харьковского университета*, т. 109: Труды филологического факультета, 8. Харьков 1960, с. 171–185; М. С. Лапина. О происхождении афоризма «Цель оправдывает средства» // *Известия Российской академии наук: Серия литературы и языка*, 5. Москва 1996, с. 24–36; М. С. Лапина. Стипендия: к истории слова // *Вчені записки Харківського гуманітарного інституту «Народна українська академія»*, т. 6. Харків 2000, с. 180–184; М. Ф. Резнікова. Латинські дієслова dare

та іге у функції допоміжних для вираження активного і пасивного станів // *ПКФ 2* (Львів 1961) 88–93; М. Ф. Резнікова. Вираження значення активного та пасивного станів за допомогою дієслів *facio* та *fiō* у складених латинських дієсловах // *ПКФ 3* (Львів 1963) 108–114; М. Ф. Резнікова. Прислівникові вирази *ilicet*, *scilicet*, *videlicet* // *ПКФ 4* (Львів 1965) 65–70; М. Ф. Резнікова. Дієслово *eo* як дієслово стану, зміни стану та модальне // *ІФ 17: ПКФ 7* (Львів 1968) 71–75; Л. К. Жукова, Л. Н. Суравчик. О глагольной энантиосемии в латинском языке // *ІФ 85: ПКФ 22* (Львів 1987) 13–19; М. А. Серкутіна. До питання про систему простих часів дійсного способу незлітих дієслів // *ІФ 40: ПКФ 13* (Львів 1975) 85–91; К. С. Андруєва. Про види повної і часткової омонімії в латинській мові // *ІФ 60: ПКФ 17* (Львів 1980) 81–88; С. С. Панько. Латинські денумеративні похідні з суфіксом *-agio* та їхня структурно-семантична класифікація // *ІФ 45: ПКФ 14* (Львів 1977) 56–64; Н. З. Панчишин. Синтаксичні засоби вираження темпоральності у латинській мові (складнопідрядні речення) // *Наукові записки 89: Філологічні науки (мовознавство)*, вип. 4. Кіровоград 2010, с. 257–261; Н. З. Панчишин. Прийменникові конструкції із темпоральною семантикою в класичній латині // *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки: Філологічні науки (мовознавство)*, вип. 7. Луцьк 2010, с. 46–50; Н. З. Панчишин. Прислівники з часовою семантикою у латинській мові // *Вісник Харківського національного університету: Філологія*, вип. 60. Харків 2010, с. 592–597; Б. В. Чернюх. Поняття і терміни категорії часу в творах римських граматиків // *ІФ 99: ПКФ 25* (Львів 1990) 72–78; Б. В. Чернюх. Модальна семантика форм індикатива у латинській мові // *ІФ 108* (Львів 1995) 127–134; Б. В. Чернюх. *Perfectum indicativi* у латинській мові // *Щорічні записки з класичної та романської філології*, вип. 2. Одеса 1995, с. 14–22; Б. В. Чернюх. Категорія виду в дієслівній системі індоевропейських мов // *ІФ 112* (Львів 2001) 68–71; Б. В. Чернюх. Проблеми латинського дієслівного виду в мовознавстві ХХ століття // *Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія: матеріали міжнародної наукової конференції*. Київ 2001, ч. 2, с. 172–175; Б. В. Чернюх. Дієслівний вид і модальність: латинський імперфект // *Вісник Львівського університету: Іноземні мови*, 15. Львів 2008, с. 267–273; Б. В. Чернюх. Концепти-примітиви і аспектуальність у латинській мові // *Вісник Харківського національного університету*, т. 910: Філологія, 60. Харків 2010, ч. 1, с. 125–129; Б. В. Чернюх. *Infinitivus perfecti* у латинській мові: особливості семантики і функціонування // *Studia Linguistica 5*, ч. 2 (Київ 2011) 3–9. Б. В. Чернюх. Акціональні параметри латинського дієслова: дієслівний характер // *Ювілейний збірник на пошану професора Богдана Васильовича Максимчука*. Львів 2011, с. 257–265.

А. Г. Ступінська вивчала прозовий ритм у римського письменника I ст. н. е. Корнелія Цельса і аналізувала ритмічні клаузули в його мовленні. У дисертації «Ритмічні клаузули» А. Корнелія Цельса (на матеріалі твору «De medicina» (1970) А. Г. Ступінська використовує головно типологічний метод і визначає вісім основних клаузул, що їх застосовує Цельс для досягнення ритмічності своєї прози. Результати її дослідження опубліковано в низці наукових статей А. Г. Ступінської.

Л. М. Глущенко, Р. Л. Оліщук, Л. Ю. Смольська висвітлюють лінгвістичну проблематику транспозиції частин мови у латинській мові. Теорії транспозиції частин мови присвячено кандидатську дисертацію Л. М. Глущенко «Субстантивовані прикметники у Цицерона як функціональна система» (1987), Р. Л. Оліщук «Ад'єктивація дієприкметників у латинській мові» (1988), Л. Ю. Смольської «Субстантивація participium praesentis activi в латинській мові» (1988). Лексико-семантичність та функціональні особливості оказіональних субстантивованих дієприкметників у Геродота вивчає Г. О. Наумюк.

О. Ю. Єр'оміна вивчає латинські композити як свідчення історії матеріальної культури стародавнього Риму. Іншим предметом зацікавлень О. Ю. Єр'оміної є явище народної етимології в латинській мові, де воно мало місце не тільки в мові малоосвічених людей, а й підтримувалося і поширювалося самими дослідниками мови.

Дискусійним у мовознавстві питанням про співвідношення чуттєвого й раціонального у змісті висловлювання свого часу займався М. Г. Сенів. На сучасному етапі І. М. Барбенчук досліджує способи вираження емоцій в авторському мовленні римських письменників.

А. Г. Ступінська. Дитрохеїчна клаузула в Корнелія Цельса // *ІФ* 24: *ПКФ* 9 (Львів 1971) 61–67; А. Г. Ступінська. Відношення ікту до наголосу в клаузулах А. Корнелія Цельса // *ІФ* 17: *ПКФ* 7 (Львів 1968) 52–57; Л. М. Глущенко. Морфолого-синтаксические особенности субстантивированных прилагательных в латинском языке (на материале философских сочинений Цицерона) // *ІФ* 60: *ПКФ* 17 (Львів 1980) 10–18; Л. М. Глущенко. Субстантивація приметників на позначення абстрактних понять (на основі аналізу трактату

Ціцерона *Про державу* // *ІФ* 55: *ПКФ* 16 (Львів 1979) 26–32; Л. М. Глущенко. Интенсивность субстантивации прилагательных у Цицерона (на материале трактатов *De re publica*, *De legibus*, *De finibus bonorum et malorum*) // *ІФ* 80: *ПКФ* 21 (Львів 1985) 23–30. Л. М. Глущенко. Субстантиваты — контекстуальные субституты терминов *optimates* и *populares* у Цицерона // *ІФ* 95: *ПКФ* 24 (Львів 1989) 3–7; Р. Л. Оліщук. Ад’єктивовані дієприкметники із ступенями порівняння в латинській мові (на матеріалі мови Плавта, Цезаря і Плінія Молодшого) // *ІФ* 55: *ПКФ* 16 (Львів 1979) 48–55; Р. Л. Оліщук. Ад’єктивація дієприкметників у синтаксичній різноманітності мови Публія Корнелія Тацита // *ІФ* 60: *ПКФ* 17 (Львів 1980) 53–63; Р. Л. Оліщук. Место латинских причастий в системе частей речи // *ІФ* 85: *ПКФ* 22 (Львів 1987) 28–33; Р. Л. Оліщук. Ступінь ад’єктивації латинських дієприкметників (на матеріалі листів Цицерона, Сенеки та Плінія Молодшого) // *ІФ* 95: *ПКФ* 24 (Львів 1989) 27–33; Л. Ю. Смольська. Питання ад’єктивації та субстантивації дієприкметника у творах римських граматиків // *ІФ* 45: *ПКФ* 14 (Львів 1977) 38–45; Л. Ю. Смольська. Субстантивація латинських двєприкметників теперішнього часу активного стану в сучасній медичній термінології // *ІФ* 60: *ПКФ* 17 (Львів 1980) 47–53; Л. Ю. Смольська. О способах субстантивации причастия настоящего времени действительного залога в латинском языке (на материале медицинской лексики авторов I–V веков) // *ІФ* 85: *ПКФ* 22 (Львів 1987) 57–64; Л. Ю. Смольська. Классификация субстантивированных причастий настоящего времени действительного залога по степени их субстантивации // *ІФ* 95: *ПКФ* 24 (Львів 1989) 63–73; Г. О. Наумяк. Оказіональні субстантивовані дієприкметники середнього роду у IV книзі *Istoriy* Геродота // *Studia linguistica* 5, ч. 2 (Київ 2011) 137–143; О. Ю. Єрьоміна. Народна етимологія в латинських композитах // *Studia linguistica* 2 (Київ 2009) 153–157; О. Ю. Єрьоміна. Латинські композити: історико-культурний аспект // *Studia linguistica* 3 (Київ 2009) 84–90; М. Г. Сенів. До питання про категорію суб’єктивної оцінки якості предмета в латинській мові // *ІФ* 36: *ПКФ* 12 (Львів 1974) 95–101; М. Г. Сенів. Мовні засоби створення емоційної експресії в сатирах Марціала // *ІФ* 55: *ПКФ* 16 (Львів 1979) 83–89; М. Г. Сенів. Семантичні групи емоційної оцінкової лексики в латинській мові // *ІФ* 65: *ПКФ* 18 (Львів 1982) 46–51; І. М. Барбенчук. Вульгаризми і пестливі слова як інновація Гая Валерія Катулла у латинській поезії // *Studia linguistica* 2 (Київ 2009) 68–71.

В історії розвитку латинської мови вирізняється так звана пізня латина, хронологічні межі якої визначаються епохою пізньої Римської імперії та виникненням після її падін-

ня нових варварських держав (III–VI ст.). У літературних пам'ятках цього періоду спостерігаються морфологічні, словотвірні та синтаксичні явища, які сигналізують перехід латинської мови до нових романських мов. Статті Е. В. Данілової (Сімферопольський ун-т), Є. В. Друшкевича (Львівський медін-т), Р. О. Домбровського, І. А. Романюк (Львівський ун-т) присвячено вивченню словотвірних і дериваційних процесів у пізній латині з використанням методів лінгвістичного спостереження для інвентаризації та систематизації досліджуваних мовних зразків і методу статистичного опрацювання лексикографічного матеріалу. Питанню демінутивних суфіксів і демінутивного словотворення на пізніх етапах розвитку латинської мови присвячено кандидатську дисертацію Р. О. Домбровського «Суфікси суб'єктивної оцінки в пізній латині» (1982). Серед молодших дослідників, які працюють у ділянці історичної граматики латинської мови, слід згадати І. Г. Альошину. Дослідниця вивчає вплив основних тенденцій індоєвропейського словотвору на латинську мову та розвиток префіксального способу словотвору в романських мовах. Дериваційній активності індоєвропейських морфем у хронологічних і лінгвокультурних вимірах їх актуалізації, присвячено дослідження Т. О. Козлової (Запорізький ун-т).

Важливим внеском у вивчення лексики латинської мови стала публікація результатів багаторічної праці М. С. Лапіної, А. С. Калениченко та О. Д. Феоктистової «Латинизмы в современных языках» (1985). У цій монографії висвітлено не лише історичну роль латини у формуванні європейських мов, а й потенційні можливості лексики латинської мови у створенні й розвитку тезаврусу сучасних мов.

Монографії:

М. С. Лапина, А. С. Калениченко, О. Д. Феоктистова. *Латинизмы в современных языках*. Київ 1985.

Статті:

Е. В. Данілова. Деномінативні новоутворені дієслова в пізній середньовічній латинській мові // *ІФ* 24: *ПКФ* 9 (Львів 1971) 24–31;
Є. В. Друшкевич. Деякі особливості латини Середньовіччя //

ІФ 65: ПКФ 18 (Львів 1982); Р. О. Домбровський. Типи і структура демінутивів у галло-латинській епіграфіці // ІФ 60: ПКФ 17 (Львів 1980) 18–26; Р. О. Домбровський. Семантична і стилістична характеристика деривативів із суфіксом *-aster* у пізній латині // ІФ 65: ПКФ 18 (Львів 1982) 66–70; Р. О. Домбровський. Дистрибуція основних демінутивних суфіксів *-ulu*, *-culu* в пізній латині // ІФ 85: ПКФ 22 (Львів 1987) 9–13; Р. О. Домбровський. Семантика та продуктивність демінутивного суфікса *-ellu-* у пізній латині // ІФ 95: ПКФ 24 (Львів 1989) 7–13; І. А. Романюк. Структурно-семантичні особливості дериватів з префіксами *com-* і *dis-* у пізній латині // *Вісник Львівського університету: Філологічні науки*, 9. Львів 2001, с. 217–223; І. А. Романюк. Генезис префікса *re-* та його функціонування у пізній латині // *Вісник Львівського університету: Філологічні науки*. Львів 2002, с. 257–264; І. А. Романюк. Перехідність і валентність префіксальних дієслів у пізній латині // ІФ 122 (Львів 2010) 72–79; І. Г. Альошина. Еволюція латинських префіксальних дієслів просторової семантики у романських мовах // *Studia linguistica* 2 (Київ 2009) 12–19; Т. О. Козлова. Дериваційна активність *i.-e. sol**- в латинській мові // *Studia linguistica* 4 (Київ 2010) 247–255.

У царині історії давньогрецької мови велике значення мають порівняльно-історичні студії проф. Ф. О. Нікітіної. Її кандидатську дисертацію «Значение фонетики древнегреческого языка для сравнительно-исторической фонетики индоевропейских языков (на материале гласных и сонантов)» (1957), написану під керівництвом А. О. Білецького, присвячено вивченню спірних питань історичної фонетики давньогрецької мови (перехід *ā > η*, двояке трактування початкового індоєвропейського **j*, усунення початкової системи дифтонгів, протетичні голосні) як доказової бази для реконструкції найдавнішого стану індоєвропейських мов. Основний зміст роботи висвітлено в монографії «Про походження деяких початкових голосних старогрецької мови» (1957) та у низці статей дослідниці. Опубліковані понад півстоліття тому, головню у «Віснику Київського університету», основні положення концепції Ф. О. Нікітіної й досі не втратили теоретичної вартості. Згодом Ф. О. Нікітіна працювала більше над питаннями теоретичної та прикладної лінгвістики. Докторську дисертацію «Вплив аналогії на словотвір» Ф. О. Нікітіна присвятила

словотвірній мовознавчій проблематиці (1973). Серед найновіших наукових зацікавлень проф. Ф. О. Нікітіної — вивчення впливу грецької мови на слов'янські.

Монографії:

Ф. О. Нікітіна. *Про походження деяких початкових голосних старогрецької мови*. Київ 1957. 52 с.

Статті:

Ф. О. Нікітіна. Нова теорія аттичного подвоєння (1958); Ф. О. Нікітіна. Про нові погляди на «шва» (1958); Ф. О. Нікітіна. Протетичні голосні та *s mobile* (1959); Проблеми вивчення протетичних голосних (1960); Ф. О. Нікітіна. Протетические гласные древнегреческого языка как рефлексы индоевропейских щелевых (1962); Ф. О. Нікітіна. Вплив калькування на слов'янський словотвір та лексику // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*, вип. 10: збірник на пошану пам'яті акад. Леоніда Булаховського Київ 2009, с. 127–130; Ф. О. Нікітіна. Калькування як важливий чинник розвитку мови // *Мова і культура*, вип. 12, т. 5 (130). Київ 2009, с. 298–301.

Енциклопедично освіченим спеціалістом з теоретичної та історичної граматики давньогрецької мови був І. І. Андрейчук — «недосяжний і щодо ширини лінгвістичних обривів: тут і нові, й давні, серед них санскрит та старогрецька, і щодо глибини: читав, зокрема, історію старогрецької мови, епіграфіку»⁶. Предметом його наукових зацікавлень був дієприкметник у давньогрецькій мові. На цю тему І. І. Андрейчук захистив кандидатську дисертацію «Функції дієприкметника у старогрецькій мові» (1966) та опублікував низку статей у збірнику «Питання класичної філології».

І. І. Андрейчук. Дієприкметник у функції предиката у грецькій мові // *ПКФ 4* (Львів 1965) 22–29; І. І. Андрейчук. Синтаксичні особливості *participium conjunctum* у грецькій мові // *ПКФ 4* (Львів 1965) 22–29; І. І. Андрейчук. Дієслово $\epsilon\chi\omega$ з дієприкметником // *ІФ 70: ПКФ 19* (Львів 1983) 3–7.

⁶ А. О. Содомора. *Лініями долі*. Львів 2003, с. 56–57.

Різноманітні теоретичні та прикладні аспекти давньогрецької мови досліджує проф. Л. Л. Звонська. У 1999 році Л. Л. Звонська захистила кандидатську дисертацію «Нерегулярні явища системи дієслова у давньогрецькій мові класичного періоду», а у 2007 році — докторську дисертацію «Становлення парадигми темпоральності в давньогрецькій мові». Результати наукового пошуку Л. Л. Звонської викладено в її монографіях «Внутрішня структура давньогрецької мови: особливості функціональної морфології дієслова» (1999), «Внутрішня структура давньогрецької мови: особливості функціонального синтаксису дієслова» (1999), «Генеza парадигми темпоральності у давньогрецькій мові» (2005) і численних статтях, у яких простежується вплив різних лінгвістичних парадигм на формування наукових зацікавлень дослідниці та вибір нею підходів і методів для вивчення теоретичних питань граматики давньогрецької мови. Наукові праці Л. Л. Звонської останніх років дедалі більше пов'язані з вирішенням актуальних питань функціональної лінгвістики, когнітивної лінгвістики та етнолінгвістики.

Монографії:

Л. Л. Звонська. *Внутрішня структура давньогрецької мови: особливості функціональної морфології дієслова*. Київ 1999. 74 с.

Л. Л. Звонська. *Внутрішня структура давньогрецької мови: особливості функціонального синтаксису дієслова*. Київ 1999. 84 с.

Л. Л. Звонська. *Генеza парадигми темпоральності у давньогрецькій мові*. Київ 2005. 256 с.

Статті:

Л. Л. Звонська. Розвиток результативної семантики перфекта у давньогрецькій мові // *Studia linguistica* 1 (Київ 2008) 34–39;

Л. Л. Звонська. Давньогрецька лексикографія як джерело вивчення алогенної лексики // *Вісник Харківського національного університету*, т. 901, вип. 59. Харків 2010, с. 12–19; Л. Л. Звонська. Алогенні синтаксичні конструкції в грецькому тексті Нового Завіту // *Studia linguistica* 4 (Київ 2010) 172–180;

Л. Л. Звонська. Історико-філософський аспект становлення поняття «концепт» // *Мовні і концептуальні картини світу*, вип. 33. Київ 2010, кн. 1, с. 203–209;

Л. Л. Звонская. Эволюция парадигмы темпоральности в древнегреческом языке // *Res philologica*. Москва 2010, с. 68–77; Л. Л. Звонская.

Полисемия семантики понятия «образ» в классических языках // *Филология в Сибири в контексте развития европейской филологической мысли*. Томск 2011, с. 45–50; Л. Л. Звонська. Розвиток стратегії часової параметризації у давньогрецькій мові // *Studia linguistica* 2 (Київ 2009) 165–171.

Є. С. Харитоновна вивчає способи вираження просторової і темпоральної семантики у давньогрецькій мові. Цій тематиці присвячено її кандидатську дисертацію «Прийменникові конструкції просторової семантики у грецькій мові» (2004), з результатами якої можна ознайомитися в низці наукових статей, опублікованих головню у «Віснику Харківського університету».

Статті:

Є. С. Харитоновна. Прийменникова система давньогрецької мови в діахронії (Гомер — Ксенофонт — Новий Завіт) // *Наукова спадщина проф. С. В. Семчинського і сучасна філологія: зб наук. праць: У 2 ч.* Київ 2001, ч. 2, с. 500–505; Є. С. Харитоновна. Просторові значення давньогрецьких прийменників *κατά* і *ἀνά* // *Вісник Харківського університету*, т. 583: Філологія, 37. Харків 2003, с. 57–60; Є. С. Харитоновна. Темпоральна семантика прийменникових конструкцій (на матеріалі давньогрецької мови) // *Вісник Харківського університету*, т. 607: Філологія, 39. Харків 2004, с. 181–183.

У сучасному мовознавстві сформувалася нова антропоцентрична парадигма, внаслідок чого з'явилися наукові студії, присвячені дослідженню концептуальних та мовних картин світу, мовної особистості авторів. В актуальному для сучасного мовознавства культурно-антропологічному ракурсі, коли одним із центральних понять нового когнітивно-культурологічного підходу до вивчення мовних явищ стало поняття мовної картини світу, працює Т. М. Кампанець (Донецький ун-т). У статтях Т. М. Кампанець висвітлено мовну картину античного світу, яку можна простежити в латинській природничій лексиці, зокрема в номенах дендронімів. Для реалізації поставленого завдання дослідниця використала деякі трактати Катона, Колумелли, Варрона, окремі книги «Природничої історії» Плінія Старшого, а також лексикографічні джерела.

Новий погляд на лінгвокультурний діалог між грецькою античністю та арамейсько-семітською біблійною традицією репрезентовано у працях О. В. Левка. Автор досліджує концепти ἀρετή, θέωσις, ἐλεημοσύνη, θεράτεια і способи їх вербалізації та еволюції в творах авторів класичного та ранньовізантійського періоду. М. Т. Мокривська розглядає особливості вербалізації концепту «хоробрість» в романі Геліодора «Ефіопіка».

Статті:

Т. М. Кампанець. Відтворення фрагментів мовної картини світу в природничій лексиці латинської мови // *Studia linguistica* 2 (Київ 2009) 201–207; Т. М. Кампанець. Картина світу античної епохи у вербальному вираженні (на матеріалі латинських назв вічнозелених дерев // *Studia linguistica* 4 (Київ 2010) 236–242; О. В. Левко. Концепт «ἀρετή» в грекомовній епідейктичній ораторській прозі: від енкоміїв Ісократу до гомілій Іоанна Златоуста // *Studia linguistica* 2 (Київ 2009) 225–232; О. В. Левко. Концепти «ἐλεημοσύνη» та «θεράτεια» у ранньохристиянській грекомовній прозі // *Studia linguistica* 3 (Київ 2009) 162–167; О. В. Левко. Концепт «θέωσις» у дискурсі ранньохристиянських письменників // *Studia linguistica* 4 (Київ 2010) 266–275; О. В. Левко. Лінгвокультурний діалог античності та християнства у дискурсі письменників ранньохристиянської доби // *Мовні та концептуальні картини світу*, вип. 29. Київ 2010, с. 49–53; О. В. Левко. Прецедентні тексти античності у промові Іоанна Златоуста *De hieromartyre Babyla* // *Мовні та концептуальні картини світу*, вип. 33. Київ 2011, с. 355–359; О. В. Левко. Концепт «ἔλλαψις» у дискурсі Григорія Богослова // *Studia linguistica* 5, ч. 2 (Київ 2011) 159–163; М. Т. Мокривська. Особливості вербалізації концепту «хоробрість» у романі Геліодора *Efionika* // *ІФ* 122 (Львів 2010) 109–114.

А. С. Шадчина вивчає модальну семантику мовних засобів у давньогрецьких текстах філософської тематики у зв'язку з деонтичними і епістемічними комунікативними актами. З цією тематикою пов'язане дисертаційне дослідження А. С. Шадчиної «Текстотвірні функції епістемічної модальності в давньогрецькому філософському дискурсі (на матеріалі текстів Геракліта і Платона)» (2005). Результати цього дослідження відображені у низці публікацій дослідниці.

А. С. Шадчина. Вплив архаїчних мовно-теоретичних уявлень на формування античних філософських текстів (на матеріалі фрагментів Геракліта) // *Мовні і концептуальні картини світу*, вип. 5. Київ 2001, с. 269–273; А. С. Шадчина. Семантика і прагматика давньогрецького оптатива // *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ*, вип. 6: Філологія. Педагогіка. Психологія. Київ 2003, с. 216–222; А. С. Шадчина. Семантика ірреального індикатива в давньогрецькій мові // *Українське мовознавство* 26 (2003) 73–77; А. С. Шадчина. Прагматичні функції віртуального індикатива в давньогрецькому філософському дискурсі (на матеріалі діалогів Платона) // *Мова і культура*, вип. 6, т. 3, ч. 2. Київ 2003, с. 281–288; А. С. Шадчина. Аналітичні засоби вираження модальності в давньогрецькій мові // *Мовні і концептуальні картини світу*, вип. 10. Київ 2004, с. 677–685.

Увагу філологів-класиків привертає також проблематика національно-культурної специфіки лексичного й фразеологічного рівнів мовної системи. Серед різних методів аналізу фразеологізмів, О. В. Лазер-Паньків обирає етнолінгвістичний метод, спрямований на історичну реконструкцію етнокультурних уявлень стародавніх греків через присутні в їхніх фразеологізмах топонімічні та етнімічні компоненти, а також структурно-семантичний аналіз для вивчення давньогрецьких емотивних приказок з подальшою типологізацією їх структурних моделей. Кандидатську дисертацію О. В. Лазер-Паньків присвятила вивченню архаїзаторських тенденцій у мові історичної прози елліністично-римського періоду «Архаїзаторські тенденції у мові грецької історіографії II–III століть (на матеріалі твору Арріана *Анабазис Александра*)» (2007).

О. В. Лазер-Паньків. Давньогрецькі паремії з топонімічним або етнімічним компонентом // *Studia linguistica* 3 (Київ 2009) 147–152; О. В. Лазер-Паньків. Давньогрецькі емотивні приказки: структурно-семантичний аналіз // *Studia linguistica* 5, ч. 2 (Київ 2011) 105–110.

Для класичної філології актуальними продовжують залишатися лінгвостилістичний аналіз літературного мовлення та метод функціонально-семантичного аналізу мовних явищ. «Незважаючи на появу новітніх методів (концептуального

аналізу, прототипічного аналізу за методикою семантичних примітивів, дискурсивного аналізу), — об'єктивно оцінює проф. І. О. Голубовська, — традиційні методи (описовий, зіставний, типологічний) та методи структурної лінгвістики (насамперед компонентний, контекстуальний та метод функціонально-семантичного аналізу) продовжують широко застосовуватися у практиці мовознавчих досліджень»⁷. Мовознавчі дослідження І. М. Сидорової, Л. М. Глущенко, Р. Л. Оліщук, Л. Ю. Смольської, О. І. Яцини, Е. М. Швед, О. Ю. Назаренко, Л. М. Мисловської, Г. М. Загайської є наслідком осмислення граматичної структури давньогрецької та латинської мов не в абстрактних схемах, а в усьому багатстві й різноманітності функціонування мовних явищ у літературному мовленні, в живій динаміці їхнього розвитку. У цьому контексті варто згадати монографію І. М. Сидорової «Язык *Анналов* Тацита: лексические особенности», у якій висвітлено основні аспекти й здобутки її дисертаційного дослідження (1954), а також кандидатську дисертацію Г. М. Загайської «Лінгвостилістичні засоби творення поетичних образів в одах *Горація*» (2008), виконану півстоліття опісля з використанням методів функціонально-семантичного аналізу. Подібний досвід репрезентує також дисертаційне дослідження М. С. Лапіної, з результатами якого можна ознайомитися в її монографії «Периодическая речь как способ построения контекста и ораторский прием в творчестве Исократa» (1963), а також праці молодшого покоління філологів-класиків — О. В. Кожушного, М. Т. Мокривської, О. І. Малиновської, І. С. Макар, М. Й. Петришин, А. О. Садовського, С. А. Антонюк.

Монографії:

І. М. Сидорова. *Язык Анналов Тацита: лексические особенности*. Харьков 1954. 422 с.

М. С. Лапина. *Периодическая речь как способ построения контекста и ораторский прием в творчестве Исократa*. Київ 1963. 298 с.

⁷ І. О. Голубовська. Передмова // *Studia linguistica* 1 (Київ 2008) 3.

Статті:

- М. С. Лапіна. О композиции периодов у Исократе // *Ученые записки Харьковского университета*, т. 116: Труды филологического факультета, вип. 10. Харьков 1962, с. 256–271; М. С. Лапіна. Анти-теза в периодической речи Исократе // *Ученые записки Харьковского университета*, т. 116: Труды филологического факультета, вип. 10. Харьков 1962, с. 272–286; Л. М. Глушенко, А. О. Садовський. Функціонально-семантичне поле темпоральності у діалозі Платона *Kriton* // *Studia linguistica* 4 (Київ 2010) 190–198; Р. Л. Оліщук. Прикметники смаку в поезії Горація // *ІФ* 108 (Львів 1995) 110–115; Р. Л. Оліщук, І. С. Макар. Складні епітети як стилетворчі елементи роману Лонга *Дафніс і Хлоя* // *Limbaje și comunicare*, vol. 10 (1): *Creativitate, semanticitate, alteritate*. In memoriam Dumitru Irimia (1939–2009). Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu” (Suceava, 22–24 oct. 2009). Iași 2009, с. 255–266; Р. Л. Оліщук, І. С. Макар. Конструкції з повторами у мові роману Лонга *Дафніс і Хлоя* // *Studia linguistica* 5, ч. 2 (Київ 2011) 49–58; О. І. Яцина. Особливості дієприкметникового звороту *ablativus absolutus* в історичній прозі Тацита // *ІФ* 55: *ПКФ* 16 (Львів 1979) 89–96; О. І. Яцина. Роль дієприкметників у синтаксичній різноманітності мови Публія Корнелія Тацита // *ІФ* 60: *ПКФ* 17 (Львів 1980) 63–69; Е. М. Швед. Лінгвостилістичні особливості промови Ганнібала перед Тіцинською битвою у творі Тита Лівія *Ab urbe condita* // *ІФ* 95: *ПКФ* 24 (Львів 1989) 85–91; О. Ю. Назаренко. Сенсорні іменники *singularia tantum* в історичній прозі Цезаря, Лівія, Тацита // *ІФ* 110 (Львів 1997); О. Ю. Назаренко. Абстрактні іменники *pluralia tantum* в історичній прозі Цезаря, Лівія, Тацита // *ІФ* 111 (Львів 1999); О. Ю. Назаренко. Категорія абстрактності і латинські плюративи // *Наукова спадщина проф. С. В. Семчинського і сучасна філологія: У 2-х ч.* Київ 2001, ч. 1, с. 235–238; Л. В. Мисловська. Прикметники на позначення кольору в *Historia naturalis* Плінія Старшого // *ІФ* 109 (Львів 1996) 144–150; Л. В. Мисловська. Лексична синонімія прикметників з інваріантним значенням «красивий» // *ІФ* 110 (Львів 1996) 72–78; Л. В. Мисловська. Структурно-семантичні особливості латинських фразеологізмів // *ІФ* 122 (Львів 2010) 45–52; Г. М. Загайська. Засоби евфонізації мови в одах Горація // *Studia linguistica* 5, ч. 2 (Київ 2011) 38–43; М. Т. Мокривська. Семантична структура прикметника у романі Геліодора *Ефіопіка* // *Мовні і концептуальні картини світу*, вип. 6, кн. 2. Київ 2002, с. 41–45; М. Т. Мокривська. Роман Геліодора *Ефіопіка* в контексте византийської і грецької літературної критики // *Греція и Кипр: язык, культура, страны, народы: материалы международной научно-практической конференции эллинистов памяти М. Л. Рытовой (7–8 апреля 2010 года)*. Москва 2010, с. 124–131; М. Т. Мокривська. Лексико-семантичні та функціональні

особливості прикметників зі значенням «мужній, хоробрий» у давньогрецькому романі // *Буковинський журнал*, вип. 3–4 (Чернівці 2009) 328–333; М.Т. Мокривська. Діахронічні зміни значення прикметника *καλός* у грецькій мові (лексикографічний аналіз) // *Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність*: збірник доповідей на Міжнародних наукових читаннях, присвячених 70-річчю від дня народження члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Н. Ф. Клименко. Київ 2009, с. 416–420; А. О. Садовський. Прислівники локалізації і напрямку руху як мінімальна елементарна синтаксема в діалозі Платона *Крітон* // *Studia linguistica* 5, ч. 2 (Київ 2011) 132–136; А. О. Садовський. Мінімальні елементарні синтаксеми — прономінальні суб'єкти в тексті діалогу Платона *Крітон* // *Науковий вісник Чернівецького університету*, т. 565: Романо-слов'янський дискурс. Чернівці 2011, с. 129–133; М. Й. Петришин. Семантика густативних прикметників в індивідуально-авторському вживанні (на матеріалі гомерівського епосу) // *Studia linguistica* 5, ч. 2 (Київ 2011) 44–48; С. А. Антонюк. Лексична синонімія тактильних прикметників у поезії Катулла // *Studia linguistica* 5, ч. 2 (Київ 2011) 144–153.

Класична філологія і термінологічні студії

Увагу спеціалістів з класичної філології віддавна привертає термінологічна тематика. Ретроспективну історію термінів різних наук можна простежити тільки на реальному фактологічному матеріалі, зафіксованому писемними пам'ятками, написаними старогрецькою та латинською мовами. Вивчаючи сучасний етап різних галузевих терміносистем, необхідно враховувати дані класичної і посткласичної латини й греки, передусім особливості семантичної структури слів, семантичні закономірності виникнення та розвитку лексичних значень, роль мовного контексту в цьому процесі, семантичну деривацію і аналогію, міжсловесні тематичні зв'язки. Тому природно склалося, що термінологічною проблематикою займалися філологи-латиністи, які працюють у різних галузевих навчальних закладах України. В ділянці медичної і біологічної термінології працювали В. Г. Синиця (Чернівецький ун-т) і Л. Ю. Смольська (Львівський медін-т). В. Г. Синиця вивчала структурно-семантичні особливості медичних, біологічних і фармацевтичних термінів на матеріалі трактатів

Плінія Старшого «*Historia naturalis*» і визначного римського медика IV–V століть Марцелла Емпірика «*De medicamentis empiricis, physicis et rationalibus liber*». Л. Ю. Смольська працювала на матеріалі творів Цельса, Скрібонія Ларга, Целія Авреліана. Г. С. Мах (Донецький ун-т) досліджувала агрономічну термінологію. А. О. Білевич (Львівський зооветеринарний ін-т) займався дослідженням ветеринарної термінології на основі малодосліджених пам'яток латинської ділової мови, якими є трактати «Муломедицина Хірона» і Публія Веґеція Рената «*Artis veterinariae sive mulomedicinae libri quattuor*». Е. В. Данілова (Сімферопольський ун-т) вивчала морську термінологічну лексику і лексичні особливості у пізньосередньовічній діловій латинській мові. Результати їх досліджень публікувалися у 70–80-х роках у збірнику «Питання класичної філології». Серед новіших термінологічних робіт слід відзначити працю Л. М. Глуценко та Л. Р. Олійник про систему архітектурних термінів на основі трактату Вітрувія «*De architectura*» і О. М. Курудз про ботанічну лексику на основі трактату Плінія Старшого «*Historia naturalis*». Цікаві питання історії утворення медичних термінів, присутність у термінологічних елементах фармацевтичних термінів міфологічних образів висвітлює у своїх дослідженнях Дз. Ю. Коваль. Т. М. Воскобойник вивчає співвідношення назв грецького й латинського походження у зоологічній номенклатурі.

Статті:

В. Г. Синиця. З історії латинських медичних термінів // *ІФ* 55: *ПКФ* 16 (Львів 1979) 70–75; В. Г. Синиця. Римська медична термінологія I ст. н. е. // *ІФ* 60: *ПКФ* 17 (Львів 1980) 95–101; В. Г. Синиця. Медична термінологія Марцелла Емпірика — нова віха в розвитку римської медицини // *ІФ* 85: *ПКФ* 22 (Львів 1987) 51–57; Л. Ю. Смольська. Формування римської медичної термінології (на матеріалі творів Цельса, Скрібонія Ларга і Плінія Старшого) // *ІФ* 55: *ПКФ* 16 (Львів 1979) 75–83; Л. Ю. Смольська. Медична термінологія Целія Авреліана // *ІФ* 65: *ПКФ* 18 (Львів 1982) 57–64; Г. С. Мах. Суфіксальний словотвір у латинській овочівницькій термінології // *ІФ* 55: *ПКФ* 16 (Львів 1979) 63–70; Г. С. Мах. Назви зернових рослин у латинській мові (на основі римських агрономічних творів) // *ІФ* 60: *ПКФ* 17 (Львів 1980) 88–95; Г. С. Мах. Лексика

виноградарства і виноробства у латинській мові // *ІФ* 95: *ПКФ* 24 (Львів 1989) 73–38; А. О. Білевич. Антична етимологія слова *veterinarius* // *ПКФ* 4 (Львів 1965) 70–76; А. О. Білевич. Публій Вергій Ренат у світлі сучасної науки // *ІФ* 36: *ПКФ* 12 (Львів 1974) 47–53; Е. В. Данилова. Морська термінологічна лексика у пізньосередньовічній латині // *ІФ* 32: *ПКФ* 11 (Львів 1973) 45–52; Л. М. Глущенко, Л. Р. Олійник. Мікросистема термінів для позначення храмів у трактаті Вітрувія *De architectura* // *Мова і культура: взаєморозуміння*. Львів 1997, с. 102–106; Л. Р. Олійник. Будівельна лексика трактату Вітрувія *De architectura* // *ІФ* 122 (Львів 2010) 128–133; О. М. Курудз. До питання про номінацію ботанічної лексики у Катона (на основі трактату *De agricultura*) // *ІФ* 110 (Львів 1997) 184–190; О. М. Курудз. Словотвірна структура ботанічної лексики (на основі твору Плінія *Historia naturalis* (16, 17, 18 книги) // *Наукова спадщина проф. С. В. Семчинського і сучасна філологія*: зб. наук. праць. Київ 2001, ч. 2, с. 32–36; Дз. Ю. Коваль. До питання історії джерел утворення медичних термінів // *Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної*: матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 3–4 червня 2004 р.). Полтава 2004, с. 93–94; Дз. Ю. Коваль. Короткі зауваги до дублетності слів у медичній термінології // *Викладання іноземних та латинської мов як складова сучасної концепції гуманізації та гуманітаризації освіти у світлі Болонського процесу*: матеріали навчально-методичного семінару-наради завідувачів кафедр іноземних мов за фаховим спрямуванням і латинської мови та медичної термінології. Львів 2008, с. 124–128; Дз. Ю. Коваль. Антична міфологія у назвах дерев і квітів (фармацевтична лексика) // *Актуальні проблеми підвищення ефективності практичних занять з латинської мови*: матеріали навчально-методичного семінару-наради завідувачів кафедр латинської мови та медичної термінології. Івано-Франківськ 2010, с. 17–19; Т. М. Воскобойник. Закономірності співвідношення назв за мовним складом у зоологічній номенклатурі // *Studia linguistica* 2 (Київ 2009) 97–104; Т. М. Воскобойник. Грецький компонент складних слів у латиномовних таксономічних назвах комах // *Studia linguistica* 4 (Київ 2010) 365–374.

Класична філологія і епіграфіка

Інтерес до античної історії та культури породжує в українських філологів-класиків зацікавлення античними написами, які стають доступними внаслідок археологічних розкопок міст і поселень Північного Причорномор'я. Однією

з найвизначніших постатей в ділянці античної епіграфіки в Україні є Е. І. Соломонік, яка впродовж багатьох років брала участь у Херсонеській археологічній експедиції. Безпосередньо під її керівництвом вивчались античні та середньовічні написи Херсонесу. На базі створеного з ініціативи Е. І. Соломонік музею-заповідника «Херсонес Таврійський» впродовж багатьох років проводились семінари з античної епіграфіки для студентів університетів Львова, Сімферополя, Харкова, Москви і Петербурга. Іншим визначним спеціалістом з грецької епіграфіки і палеографії є А. О. Білецький, активний учасник розкопок в Ольвії. «Важко переоцінити заслуги А. О. Білецького у створенні та в описі й поясненні корпусу ольвійських лапідарних написів VI–III століть до н. е.», — зазначає Н. Ф. Клименко⁸. Разом з російськими вченими Й. Б. Брашинським, О. Г. Кастаяном, Т. М. Кніпович, А. О. Білецький опублікував збірник «Надписи Ольвии» (Ленінград, 1968), у якому ольвійські написи досліджено в широкому історико-культурному контексті. Е. І. Соломонік і А. О. Білецький — автори і співатори численних монографічних видань і наукових статей в ділянці античної епіграфіки Північного Причорномор'я. На особливу увагу заслуговує доробок А. О. Білецького в дослідженні написів Софії Київської — його розділ у виданні В. М. Лазарева «Мозаики Софии Киевской» (1960).

Колись на VI археологічному з'їзді в Одесі 1884 року академік В. В. Латишев сформулював актуальне і на сьогодні значення написів для різних ділянок гуманітарних знань: «Історик знайде в них чимало нових і цікавих свідчень, які висвітлюють політичну історію та державний устрій грецьких поселень Причорномор'я, міфолог і дослідник релігії отримає свідчення про нові культури й обряди, археолог — нові дані для різнобічного вивчення суспільного і приватного побуту поселенців, філолог ближче познайомиться з мовою, якою

⁸ Н. Ф. Клименко. Шляхи пізнання істини у філології (до 100-річчя А. О. Білецького) // *Українська мова* (2011/3) 134.

користувалися жителі причорноморських колоній, лінгвіст пізнає багато нових негрецького походження імен, які послужать <...> матеріалом для досліджень про походження і мови тих народів, серед яких жити, із якими перетинатися доводилось еллінським поселенцям північного узбережжя Евксинського Понту»⁹. Цими словами акад. В. В. Латишев фактично визначив програму досліджень для кількох поколінь гуманітаріїв. Серед класичних філологів в Україні свою лепту у вивчення особливостей мови античних написів Північного Причорномор'я та історії взаємин причорноморських колоній з материковою та острівною Грецією внесла М. Й. Кузьма-Врублевська. Згрупувавши відомості джерел літературного, епіграфічного та археологічного характеру, дослідниця відтворила у своїх студіях картину торговельних і дипломатичних відносин Пантікапею з Афінами та острівною Грецією і виявила та описала особливості мови грецьких написів Північного Причорномор'я, беручи за основу для порівняння грецьку мову класичного зразка.

Монографії:

Э. И. Соломоник. *Новые эпитафические памятники Херсонеса*. Киев 1964. 196 с.

Э. И. Соломоник. *Древние надписи Крыма*. Киев 1988. 110 с.

Э. И. Соломоник. *Граффити античного Херсонеса (на чернолаковых сосудах)* / Э. И. Соломоник [и др.] / отв. ред. и автор предисловия Э. И. Соломоник. Киев 1978. 139 с.

Э. И. Соломоник. *Латинские надписи Херсонеса Таврического: тексты, перевод, комментарии* / ред. В. Т. Пашуто, Я. Н. Шапов. Москва 1983. 94 с.

Э. И. Соломоник. *Граффити с хоры Херсонеса*. Киев 1984. 141 с.

А. А. Белецкий. *Греческие надписи на мозаиках Софии Киевской* // В. Н. Лазарев. *Мозаики Софии Киевской*. Москва 1960, с. 161–192.

Надписи Ольвии. 1917–1965. / сост.: И. Б. Брашинский, О. Г. Катанаян, Т. М. Книпович, О. И. Леви, А. А. Белецкий. Ленинград 1968. (А. О. Білецькому належать дешифрування написів № 8, 14, 41, 46, 50, 53, 68–71, 92, 99, 113, 150, 164, 168, 172–176, 179–183).

⁹ Э. И. Соломоник. *Древние надписи Крыма*. Киев 1988. с. 110.

Статті:

Э. И. Соломоник. Свидетельство Прокопия Кесарийского о длинных стенах и стране Дори в Крыму // *Археологические исследования средневекового Крыма*: сборник. Киев 1968, с. 11–27; Э. И. Соломоник. К творческой истории *Анабазиса* Ксенофонта // *Античная история и культура*: сборник. Ленинград 1968, с. 271–277; Э. И. Соломоник. Из истории религиозной жизни в северопонтийских городах позднеантичного времени // *Вестник древней истории* (1973/1) 55–77; Э. И. Соломоник. Сравнительный анализ свидетельств Страбона и декрета в честь Диофанта о скифских царях // *Вестник древней истории* (1977/3) 53–63; Э. И. Соломоник. О методике изучения и принципах публикации античных граффити: [обзор основной литературы] // *Вестник древней истории* (1985/3) 77–91; А. О. Білецький. Дедикація Афродіті з Ольвії // *ІФ 17: ПКФ 7* (Львів 1968) 19–25; А. А. Белецкий. Греческие надписи Ольвии из раскопок 1950–1967 гг., хранящиеся в Киеве // *Ольвия*. Киев 1975, с. 92–117; А. А. Белецкий, А. С. Русяева. Граффити магического содержания из Ольвии // *Северное Причерноморье*. Киев 1984, с. 51–58; М. Й. Кузьма-Врублевська. Мовні особливості ольвійських написів // *ІФ 17: ПКФ 7* (Львів 1968) 30–34; М. Й. Кузьма-Врублевська. Взаємини Пантікапея з острівною Грецією в IV–III ст. до н.е. // *ІФ 17: ПКФ 7* (Львів 1968) 86–91; М. Й. Кузьма-Врублевська. Взаємовідносини Пантікапея і Афін у V–III ст. до н. е. // *ІФ 20: ПКФ 8* (Львів 1970) 84–88 (зроблено відбір найцікавіших з історико-філологічного погляду статей у цій ділянці).

*Класична філологія, зіставна лінгвістика,
перекладознавство*

У сучасній лінгвістиці, зорієнтованій на комунікацію, особливе місце займають дослідження складного акту мовленнєвої комунікації, учасники якого користуються різними мовами для обміну інформацією. У світлі теорії комунікації переклад вивчають і в плані мовлення, і в плані мови. Для класичної філології, яка сьогодні, хоч і повільно, однак відгукується на нові підходи й методи у світовій мовознавчій науці, актуальними стають інтердисциплінарні дослідження у ділянці класичної філології, контрастивних студій і теорії перекладу. Серед українських філологів-класиків, які вивчали різномовні дискурси, спрямовані на вивчення проблеми відтворення семантики античного художнього тексту, зокрема етномовної специфіки

структурно-семантичних і функціонально-прагматичних особливостей давньогрецького оригіналу засобами української мови, слід згадати У. В. Головач, дисертацію якої «Етномовний компонент поетичного тексту давньогрецької трагедії як перекладознавча категорія (на матеріалі давньогрецьких трагедій та їхніх українських перекладів» було присвячено згаданій проблематиці (2002). Дисертація П. А. Содомори «Побутові реалії Гомерової *Одіссеї*» пов'язана з вивченням побутової лексики гомерівського епосу (2004).

Монографія:

П. А. Содомора. *Філософія мови: українська перекладна література (на матеріалі перекладів «Одіссеї» Гомера)*. Львів 2021. 136 с.

Статті:

У. В. Головач. Із спостережень над етнокультурним компонентом в українських перекладах старогрецької поезії // *Записки Наукового товариства Шевченка* 229 (Львів 1995) 316–331; У. В. Головач. Українські інтерпретації *Пісні-гімну до Афродіти* Сапфо // *Проблеми літературознавства і художнього перекладу*: зб. наук. праць НТШ. Львів 1997, с. 218–225; У. В. Головач. Ритміко-фонічна організація віршованого твору як проблема перекладу // *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка* 239 (Львів 2000) 316–331; У. В. Головач. Етномовний компонент як вияв фонетичної різноструктурності зіставлених мовних систем (на матеріалі поетичних текстів грецької трагедії та їх українських перекладів) // *Вісник Львівського університету*: Іноземні мови, 2. Львів 2000, с. 179–188; У. В. Головач. Характерологічні власні імена в поетичних образах грецької трагедії: проблема перекладу // *Сучасні проблеми мовознавства і літературознавства*. Ужгород 2001, с. 386–398; У. В. Головач. Внутрішньомовний компонент лексичного значення образних одиниць оригінального тексту та зумовлені ним трансформації поетичних образів у перекладі (на матеріалі зіставлення поетичних текстів грецької трагедії та їх українських перекладів) // *Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія*: зб. наук. праць: У 2 част. Київ 2001, ч. 1, с. 233–243; У. В. Головач. Конотативний синтаксис давньогрецької поетичної мови: структура, семантика, функція переклад // *Studia linguistica* 5, ч. 2. Київ 2011, с. 99–105; П. А. Содомора. Побутові реалії Гомерової *Одіссеї* в українських перекладах (з погляду історії перекладу) // *ІФ* 108 (Львів 1995) 103–109; П. А. Содомора. Реалія і переклад (на матеріалі українських інтерпретацій побутових реалій в *Одіссеї* Гомера) // *ІФ* 109 (Львів 1996) 81–87; П. А. Со-

домора. Реалії семантичного поля «зброя» в Гомеровій *Одіссей* та в її українських інтерпретаціях // *ІФ* 110 (Львів 1997) 204–209; П. А. Содомора. Ритмічна організація Гомерової *Одіссей* та її наслідування в українських перекладах (до питання про національні форми гекзаметра) // *Мовні і концептуальні картини світу*, вип. 6. Київ 2002, с. 226–233; П. А. Содомора. Причини та вияви українізації тексту (на матеріалі *Одіссей* П. Ніщинського) // *ІФ* 113 (Львів 2004) 408–414.

Різні питання античної культури крізь призму класичної філології

Окремої уваги заслуговують праці з історії античної медицини. Монографія М. С. Думки «Про медицину скіфів» (1960) є найповнішим зібранням і найстараннішою інтерпретацією античних свідчень про способи і засоби лікування у причорноморських скіфів. На сторінках збірника «Питання класичної філології» друкувалися статті, які проливають світло на медицину скіфів. Незважаючи на багато ірраціонального, скіфи нагромадили протягом століть значний досвід у лікуванні хворих і підшукали ряд лікувальних засобів та методів, які заслуговують уваги.

М. С. Думка. Отрути і протиотрути в медицині народів Північного Причорномор'я античної епохи // *ПКФ* 2 (Львів 1961) 30–36; М. С. Думка. Друге обличчя Медеї (перша жінка-лікар на землях Північного Причорномор'я // *ІФ* 20: *ПКФ* 8 (Львів 1970) 58–62; О. А. Білевич, О. М. Комарницький. Античні лікарі, їх соціальне становище і моральне обличчя // *ІФ* 95: *ПКФ* 24 (Львів 1989) 96–101.

Малодосліджуваною в класичній філології темою фізичної культури в античному світі та вивченням відображення гармонійного розвитку громадянина в давньогрецькій поезії, історіографії та філософській прозі все своє наукове життя займався Ю. В. Шанін. Агоністичній проблематиці було присвячено кандидатську дисертацію Ю. В. Шаніна «Агоністика в давньогрецькій поезії» (1968). У численних наукових публікаціях дослідник розглядає, як в давньогрецькій поезії класичного періоду відобразився принцип гармонійного розвитку людини і поступово настала зміна

ідеалу громадянина. Оскільки тема фізичної культури, агонів і спортивної доблесті тою чи іншою мірою присутня майже в усіх давньогрецьких поетів, Ю. В. Шанин вивчає цю проблематику на різноманітному джерельному матеріалі, починаючи від Гомера і закінчуючи грецькими поетами пізньої античності.

Монографії:

Ю. В. Шанин. *Олимпийские игры и поэзия эллинов*. Київ 1980.

Ю. В. Шанин. *Олимпия, история античного атлетизма*. Санкт-Петербург 2001. 191 с.

Статті:

Ю. В. Шанин. Как аргонавты в старину // *Вопросы литературы* (1964/4) 240–242; Ю. В. Шанин. Агоністична естетика Гомера // *ІФ 9: ПКФ 5* (Львів 1966) 95–100; Ю. В. Шанин. Громадянин-атлет в поезії Семоніда Кеосського // *ІФ 13: ПКФ 6* (Львів 1967) 62–66; Ю. В. Шанин. Критика агонистической ограниченности в эллинской поэзии // *Проблемы античной истории и культуры*. Ереван 1979, с. 79–83; Ю. В. Шанин. Функции агонистической терминологии в диалогах Платона // *Античная культура и современная наука*. Москва 1985, с. 43–47; Ю. В. Шанин. Не обижайте старика Гомера // *Вопросы литературы* (1989/2) 257–265; Ю. В. Шанин. И мумии заговорили // *Вопросы литературы* (2002/4) 211–215; Ю. В. Шанин. Поэзия культа и культ поэзии // *Вопросы литературы* (2003/2) 336–347.

Не можна не згадати добрим словом філологів-класиків кафедри класичної та румунської філології Ужгородського університету, які успішно завершили масштабний проект дешифрування й перекладу з латинської мови шеститомної «Історії карпатських русинів» Михайла Лучкая. До цієї подвижницької праці долучилося кілька поколінь філологів — А. М. Ігнат, Ю. М. Сак, М. В. Орос, Й. О. Баглай, О. І. Яцина, Е. В. Швед, О. В. Барбіл, О. М. Яцків. А з 2000 року філологи-класики кафедри розпочали працю над ще одним потужним проектом — укладанням словника новолатинської мови на матеріалі творів М. Лучкая, І. Базиловича, І. Пастелія та В. Довговича. Докладне вивчення наукової і перекладацької спадщини філологів-класиків Ужгородського університету

вимагає окремого серйозного дослідження. У цьому огляді при висвітленні тої чи іншої тематики класичних студій в Україні доробок окремих представників ужгородської школи згадується лише епізодично.

III. Антична література в українських перекладах і критиці

Історія розвитку класичної філології в Україні була б неповною без огляду доробку українських філологів-класиків на ниві перекладацтва та перекладознавства і ширше — інших видів опрацювання грецькомовних і латинськомовних текстів, що передбачають вивчення семантики й поетики літературних творів античності і середньовіччя та їх рецепцію в українській культурі. У цьому контексті варто передусім згадати праці тих дослідників, які сказали вагоме слово про історію українських перекладів з античних літератур і осмислили доробок українських перекладачів з погляду сучасного літературознавства і перекладознавства.

Надзвичайно важливе значення для історії рецепції античної літератури в Україні має бібліографічний покажчик «Давньогрецькі письменники в українських перекладах і критиці», що його уклали з ініціативи М. В. Мороза, наукового співробітника Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та проф. Й. У. Кобова викладачі кафедри класичної філології Львівського університету Л. П. Чурилик, Й. У. Кобів, Н. І. Денис і працівники-бібліографи ЛНБ ім. В. Стефаника М. О. Мороз та М. Й. Кузьма-Врублевська. У цьому покажчику охоплено всі критичні праці, що їх було опубліковано в Україні про твори античної літератури, а також переклади творів античних письменників українською мовою від найдавніших часів до 1967 року. Переклади з давньогрецької та римської літератур, які були створені у Галичині впродовж ХХ століття, є об'єктом скрупульозного аналізу в історико-бібліографічній студії Й. У. Кобова «Нарис історії українського перекладу з класичних мов у Галичині до 1939-го року».

Осягнення культурної спадщини давніх греків і римлян українським словом упродовж двох століть, починаючи від «Енеїди» І. Котляревського, окреслено у статті Т. Лучука «Гермес над криницею, або українська античність». У цьому контексті схарактеризовано перекладацьку творчість Миколи Зерова, Володимира Свідзінського, Бориса Тена, Андрія Содомори. «Микола Зеров, а ще Володимир Свідзінський, — справедливо зауважує Т. Лучук, — своїми перекладами остаточно вирівняли тон українських перекладів з тоном оригіналів і на формальному рівні вони теж концепційно розв'язали ті проблеми, які до них лише частково знаходили своє вирішення. Від Зерова і Свідзінського йде домінанта осягнення античності аж дотепер. Крапку над «і» в українському перестворенні Гомера поставив Борис Тен. А переклади А. Содомори свідчать про присутність у контексті української літератури «живої античності»¹⁰. Так, до речі, й називається унікальна книжка есеїв А. Содомори про творчість вибраних античних письменників. Окремим питанням історії українських перекладів Горація, Вергілія, Овідія присвячено статті Н. Г. Корж (Харків), Ю. М. Кузьми (Львів), Л. П. Скорини (Київ), Л. В. Пащиної (Запоріжжя). До майбутньої галереї портретів українських перекладачів вагому лепту внесли Й. О. Баглай, Й. У. Кобів, Ю. В. Шанін. Мабуть, не буде перебільшенням стверджувати, що в історії українських перекладів творів античної літератури якоюсь мірою відображено загальний характер розвитку української літератури й української літературної мови. Як в краплі води в них віддзеркалюється розвиток принципів перекладу і еволюція на різних етапах розвитку його теорії та практики.

Й. У. Кобів, Ю. В. Шанін. Невтомний митець // *ІФ 17: ПКФ 7* (Львів 1968) 3–7 (у цьому ж збірнику вміщено бібліографію перекладів Бориса Тена і літератури про нього: с. 138–141); *Давньогрецькі письменники в українських перекладах і критиці / упорядн. М. В. Мороз, Й. У. Кобів, Л. П. Чурилик, Н. І. Денис, М. Й. Кузьма-*

¹⁰ Т. Лучук. Гермес над криницею, або українська античність // *ІФ 122* (Львів 2010) 343.

Врублевська // *ІФ* 20: *ПКФ* 8 (Львів 1970) 128–146; Н. Г. Корж. Переклади творів Горація на Україні (XVIII–XIX ст.) // *ІФ* 20: *ПКФ* 8 (Львів 1970) 68–74; Й. О. Баглай. Василь Щурат — перекладач Горація // *ІФ* 24: *ПКФ* 9 (Львів 1971) 85–92; Ю. М. Кузьма. Римські поети епохи Августа в перекладах Миколи Зерова // *ІФ* 20: *ПКФ* 8 (Львів 1970) 74–83; Л. П. Скорина. Вергілій в українській літературі // *ІФ* 85: *ПКФ* 22 (Львів 1987) 99–104; Л. В. Пашина. Українські переклади Овідієвих *Метаморфоз* (І. Сердешний, Д. Николишин, А. Содомора // *ІФ* 95: *ПКФ* 24 (Львів 1989) 127–134; Й. У. Кобів. Нарис історії українського перекладу з класичних мов у Галичині до 1939-го року // *ІФ* 121 (Львів 2009) 258–268; Т. Лучук. Гермес над криницею або українська античність // *ІФ* 122 (Львів 2010) 339–344.

Як відомо, наріжним каменем давньогрецької літератури є поеми Гомера. Гомерівський героїчний епос залишив глибокий слід у дальшому розвитку грецької літератури, потім римської, а пізніше — літератури різних європейських народів. В українській поезії вплив «Одіссеї» відображений у Миколи Зерова, зокрема в його сонетах «Лотофаги», «Лестригони», «Дим рідної країни», «Телемах у Спарті», «Навсікая». Ремінісценції з Гомера можна знайти і в Максима Рильського, зокрема у вірші «Як Одисей, утомлений блуканням». Значення «Іліади» та «Одіссеї» можна вимірювати не лише їх впливом на світову літературу, а й кількістю мов, якими їх було перекладено, числом цих перекладів, їхніх видань і перевидань. Є літератури, які можуть похвалитися не одним, а кількома високохудожніми перекладами Гомерових поем. За відтворення їх рідною мовою не раз бралися й українські перекладачі. Історію перекладів Гомерових поем можна простежити за вже згаданим бібліографічним покажчиком «Давньогрецькі письменники в українських перекладах і критиці» (1970). Це питання висвітлив Й. У. Кобів у ґрунтовному нарисі історії українського перекладу в довоєнній Галичині (2009), а також А. О. Білецький у статті «Одіссея в Україні» (1965). Варто лише зауважити, що свого часу перший повний переклад «Іліади» коломийковим віршем здійснив Степан Руданський (1903), а «Одіссеї» Петро Ніщинський (1891–1892). Він перший переклав Гомера його ж розміром «і традиція еквіритмічності відтоді домінує не лише в перекладах гомерівського епосу, а й

усієї античної поезії»¹¹. Однак до виходу в світ Бористенового перекладу «Одіссеї» у 1963 році з передмовою О. Дейча та «Іліади» у 1978 році з передмовою А. О. Білецького «ми не мали перекладу Гомерових поем, які б так близько відтворювали дух оригіналу і водночас зберігали його стильові й художні особливості»¹². Діяльність перекладача Борис Тен поєднував з дослідницькою роботою — вивченням історико-культурного контексту творів, які він перекладав, з теорією віршування та перекладу. Власний досвід, роздуми над конкретними питаннями передачі змісту, стильових і віршових особливостей давньогрецьких оригіналів викладено у його наукових публікаціях. Ґрунтовним філологічним дослідженням історичного і художнього змісту Гомерових поем є монографія київського філолога Н. Л. Сахарного «Гомеровский эпос» (1976).

Окремі видання:

Гомер. *Іліада* / перекл. із старогрец. Борис Тен; вст. стаття і примітки А. Білецький. Київ 1978. 430 с.; Гомер. *Одіссея* / перекл. із старогрец. і склав примітки Борис Тен; передмова О. Дейч. Київ 1963. Гомер. *Одіссея* / перекл. із старогрец. і склав примітки Борис Тен; передмова К. С. Забаріло. 2-е вид. Київ 1963. 467 с.

Монографія:

Н. Л. Сахарный. *Гомеровский эпос*. Москва 1976. 397 с.

Літературознавчі та критичні статті:

О. Дейч. Гомер і його *Одіссея*: передмова // Гомер. *Одіссея*. Київ 1963, с. 5–24; А. О. Білецький. *Одіссея* в Україні // *Дніпро* (1965/6) 141–145 (Передрук: А. О. Білецький. *Вибрані праці* // Упорядн. Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, А. О. Савенко. Київ 2012, с. 649–656); К. С. Забаріло. Гомерова *Одіссея* та її місце в світовій літературі: передмова // Гомер. *Одіссея*. Київ 1968, с. 5–24; А. Білецький. Було колись під Іліоном: передмова // Гомер. *Іліада*. Київ 1978, с. 5–21; Борис Тен. Перекладаючи *Одіссею* // *Вітчизна* (1963/10) 164–171; Борис Тен. Переводя Гомера // *Мастерство перевода*. Москва 1965, с. 353–376; Борис Тен. Нотатки про ритміку гекзаметра // *Мовознавство* 3–4 (1967).

¹¹ Т. Лучук. Гермес над криницею, або українська античність // *ІФ* 122 (Львів 2010) 343.

¹² Й. У. Кобів, Ю. В. Шанін. Невтомний митець // *ІФ* 17: ПДФ 7 (Львів 1968) 4.

Хронологічно найближчим до Гомера поетом був Гесіод — основоположник дидактичного й генеалогічного епосу. Вплив Гесіода на наступні покоління був великим, хоч і не дорівнював Гомеровому. З дидактичної поеми Гесіода «Роботи і дні» трохи більше третини переклав В. Свідзінський. Що поема справді імпонувала поетові, засвідчено включенням одного її уривка до збірки «Вересень» і двох — до збірки «Поезії» В. Свідзінського. Переклади Свідзінського із Гесіода одразу привернули до себе увагу. В. Державин у рецензії на «Вересень» відзначив: «Не можна обминути позначного перекладу уривку з «Трудів і днів» Гесіода, перекладу, що вдало суперничає з найліпшими зразками нашої перекладної поезії точністю передачі стилю й змісту»¹³. Ще п'ять фрагментів уперше опубліковані у хрестоматії «Антична література», укладеній О. І. Білецьким (1938). «До В. Свідзінського українською Гесіода перекладав лише І. Франко. Своє наступництво щодо попередника В. Свідзінський засвідчує тим, що зберігає запроваджений ним поділ суцільного тексту на тематичні фрагменти, лише частково змодифікувавши їх назви. «Мореплавство» стає «Порадами мореплавцеві», «Подружжя» — «Вибором жінки», «Хліборобська робота» відповідає «Сівбі» за поділом Франка. «Поради» у перекладі В. Свідзінського контамінують у собі ті уривки, що Франко дав їм назви «Праця мирить людей», «Правда й неправда», «Два шляхи». Словом, у поета було своє бачення й розуміння, своє сприйняття славетної пам'ятки античного письменства, він підійшов до свого завдання, як і належало, відповідально й ретельно»¹⁴. Можливо, якби не трагічна загибель, В. Свідзінський завершив би переклад поеми Гесіода.

Фрагменти:

Гесіод. Роботи і дні [Пандора. П'ять поколінь. Поради. Хліборобська робота. Зима. Вибір жінки] / перекл. В. Свідзінський // *АЛБ*, с. 117–126; Гесіод. Із поеми *Роботи і дні* // Володимир Свідзінський: *Твори в 2-ох томах*, т. 2. Київ: Критика 2004, с. 7–16.

¹³ В. Державин. Рецензія на збірку В. Свідзінського *Вересень* // *Червоний шлях* (1928/5–6) 250.

¹⁴ Е. Соловей. *Невпізнаний гість: доля і спадщина Володимира Свідзінського*. Київ: Наукова думка 2006, с. 168.

Пародією на героїчний епос, передусім на «Іліаду» Гомера, є «Батрахоміомахія» («Війна жаб і мишей») — невеликий епічний твір, написаний дактилічним гексаметром в VI столітті до н. е. невідомим автором. Перший український переклад цього твору Костянтина Думитрашка з'явився друком у Петербурзі 1858 року під заголовком «Жабомишодрахівка», потім був переклад Ст. Руданського (1897). У 1915 році цю пародію переклав І. Франко. Найновіший переклад «Батрахоміомахії» П. С. Стрільціва побачив світ у 1967 році. Його авторові належить також історико-культурологічна розвідка про генезис першого українського перекладу давньогрецької пародії, наслідування якої спостерігаємо в пізнішій літературі багатьох європейських народів.

Переклади:

Батрахоміомахія / перекл. П. С. Стрільців // *ІФ 13: ПКФ 6* (Львів 1967) 98–104.

Літературознавчі та критичні статті:

П. С. Стрільців. До генезису першого українського перекладу *Батрахоміомахії* // *ІФ 17: ПКФ 7* (Львів 1968) 99–104.

Твори давньогрецьких представників елегійного та ямбічного жанрів, що розвинулися у VII–VI століттях до н. е. і були винятково різноманітними за тематикою — від суспільно-політичних і філософських мотивів до любовних переживань і емоцій — стали надбанням української перекладної літератури завдяки старанням кількох поколінь перекладачів, починаючи від І. Франка. Потім його естафету перейняли Ф. Самоненко, Г. Кочур, Ю. Мушак, М. Білик, А. Цісик, В. Маслюк. Їхні переклади окремих поезій Архілоха, Тіртея, Калліна, Солона, Семоніда, Мімнерма, Фокіліда, Ксенофана розкидані по різних журналах («Всесвіт», «Жовтень»), друкувалися впродовж років у збірнику «Іноземна філологія» (у серії «Питання класичної філології»). Багато з них опубліковано у хрестоматії «Антична література», упорядкованій О. І. Білецьким (1938, 1968), у збірці античної поезії «Золоте руно», упорядкованій А. О. Білецьким (1985) і найповніше представлено у хрестоматії «Антична література» (ч. 1: Давня грецька поезія в українських перекладах і переспівах), упорядкованій

1994 року В. П. Маслюком. Окремі поезії Архілоха, Тіртея і Семоніда представлено у перекладацькому доробку Т. Лучука. Завдяки А. Содоморі з'явилося у 2004 році повне зібрання елегій Теогніда, поетичний збірник якого відомий російський антикознавець А. Доватур назвав «катехизисом язичницької старожитності». Видання супроводжується скрупульозним і глибоким дослідженням Теогнідових елегій, що як і вичерпні коментарі є заслугою перекладача. А самі переклади суголосно оригіналові позначені печаттю високої поезії і майстерно відтворюють карбовану афористичність вислову Теогніда.

Окремі видання:

Теогнід. *Елегії вигнанця* / перекл. з давньогрец., передм. і коментарі А. Содомора. Львів: ЛА «Піраміда» 2012. 110 с.

Фрагменти:

Давньогрецька література. Лірика [Архілох, Мімнерм, Солон, Тіртея, Теогнід] // *АЛБ*, с. 134–142; Теогнід. Батьківщина / перекл. М. Білик // *ПКФ* 3 (Львів 1963) 128; Тіртея. Поради юнакам / перекл. М. Білик // *ПКФ* 3 (Львів 1963) 128–129; Тіртея. Елегія 8(6) / перекл. А. Цісик // *ІФ* 40: *ПКФ* 13 (Львів 1975) 106; Феогнід. Вибрані поезії / перекл. А. Цісик // *ІФ* 40: *ПКФ* 13 (Львів 1975) 107; Із старогрецької лірики / перекл. В. Маслюк // *ІФ* 55: *ПКФ* 16 (Львів 1979) 153–155; Тіртея, Архілох, Семонід (окремі поезії) // Т. Лучук. *Щодня крім сьогодні: вірші й переклади*. Львів 2002, с. 67–69.

Літературознавчі та критичні статті:

С. Я. Лурье. Архілох // *ПКФ* 2 (Львів 1961) 68–75; А. Содомора. «Чужий серед своїх...» // Теогнід. *Елегії вигнанця*. Львів 2012, с. 7–23.

Поряд з елегійною та ямбічною поезією перекладали й досліджували в Україні також мелічну лірику в обох її формах — монодійно-сольовій і хоровій, що ніколи не перейшла в декламаційну, як елегія та ямби. Творчість найвидатніших представників лесбійської літературної меліки Алкея й Сапфо свого часу досліджував І. Франко, з молодшого покоління до лесбійської меліки звернувся Т. Лучук, зокрема як перекладач і як дослідник рецепції творчості Сапфо у Катутла. Ґрунтовну студію цього питання опубліковано у виданні «Сапфо: збірник статей» (2005). У цьому ж збірнику своїм прочитанням

поетичної спадщини Сапфо поділилися М. Габлевич, М. Трофимук, Дз. Коваль, Л. Глущенко. Порівняльною студією над українськими інтерпретаціями «Пісні-гімну до Афродіти» Сапфо є стаття У. Головач у збірнику наукових праць НТШ (1997).

Вивченню поетичної спадщини лесбійських ліриків присвячено дисертацію А. Содомори «Художня майстерність лесбійських ліриків і проблеми поетичного перекладу їх пісень» (1968). Саме А. Содоморі належить заслуга виходу в світ 2012 року повної збірки збережених поезій Сапфо і 2013 року окремої також повної збірки поезій Алкея. Останнє видання містить ще й надзвичайно цінний додаток — опубліковані поряд для зіставлення переклади з Алкея Івана Франка, Григорія Кочура, Михайла Соневицького і Тараса Лучука, а також переспіви Володимира Лучука, виконані для перекладеного у 1973 році Юрієм Мушаком роману Арнольта Броннена «Езоп: Сім оповідок з часів Еллади».

Через півстоліття після Алкея й Сапфо створений ними жанр монодійної лірики знайшов продовження в поезії Анакреонта, окремі твори якого перекладали Тарас Франко, М. Білик, Г. Кочур, А. Білецький. Їхні переклади зібрані в хрестоматії «Антична література О. І. Білецького (1968).

Окремі видання:

Сапфо. *Пісні з Лесбосу* / перекл. з давньогрец., передм. і коментарі А. Содомора. Львів: ЛА «Піраміда» 2012. 138 с; Алкей. *Пісні застольні і повстанські* / перекл. з давньогрец., передм. і коментарі А. Содомора. Львів: ЛА «Піраміда» 2013. 152 с.

Фрагменти:

Сапфо [Вибрані поезії] // АЛБ, с. 143–153; Алкей. Поезії / перекл. А. Содомора // ПКФ 3 (Львів 1963) 127; Алкей і Сапфо. Поезії / перекл. А. Содомора // *Жовтень* (1968/1) 94–98; Анакреонт. Поезії / перекл. М. Білик // ІФ 20: ПКФ 8 (Львів 1970) 129–130; Давньогрецька література. Лірика [Алкей, Сапфо, Анакреонт, Анакреонтика] / перекл. Т. Лучук. // Т. Лучук. *Щодня крім сьогодні: вірші й переклади*. Львів 2002, с. 70.

Літературознавчі та критичні статті:

А. О. Содомора. Зображення природи в поезії Алкея і Сапфо // ІФ 9: ПКФ 5 (Львів 1966) 101–106; А. О. Содомора. Елементи народної

поетики в поезії Алкея і Сапфо // *ІФ* 13: *ПКФ* 6 (Львів 1967) 56–62; А. Содомора. Пісенна лірика Алкея і Сапфо // *Жовтень* (1968/1) 90–93; У. В. Головач. Українські інтерпретації *Пісні-гімну до Афродіти* Сапфо // *Проблеми літературознавства і художнього перекладу*: зб. наук. праць НТШ. Львів 1997, с. 218–225; Т. Лучук. Catullus versus Sappho: переклад поза контекстом гендерної лінгвістики // *Сапфо*: Збірник статей. Львів 2005, с. 12–65; А. Содомора. Живий голос десятої Музи // Сапфо. *Пісні з Лесбосу* / перекл. з давньогрец. А. Содомора. Львів 2012, с. 7–27; А. Содомора. У відзвуках Алкеєвої ліри // Алкей. *Пісні застольні і повстанські* / перекл. з давньогрец., А. Содомора. Львів: ЛА «Піраміда» 2013, с. 9–23.

Майже паралельно з розвитком монодійної поезії розвивалася з грецького фольклору і хорова лірика, що стала літературним жанром на початку VII століття. З шести обранців, що ввійшли до канону представників хорової лірики (Алкман, Стесіхор, Вакхлід, Івік, Сімонід, Піндар) українською мовою на сьогодні зазвучали лише окремі твори Піндара, Вакхліда і Стесіхора. Першопрохідцями у цій царині перекладу можна назвати І. Франка, В. Державина, А. Содомору.

Фрагменти:

Давньогрецька література. Хорова лірика // *АЛБ*, с. 154–162; Івік. Поезії / перекл. А. Содомора // *ІФ* 40: *ПКФ* 13 (Львів 1975) 108; Піндар. Перша істмійська ода / перекл. А. Содомора // *ІФ* 40: *ПКФ* 13 (Львів 1975) 110–112.

Літературознавчі та критичні статті:

Й. П. Дідик. Літературна полеміка в епінікіях Вакхліда і Піндара // *Доповіді та повідомлення* (Львівський ун-т), вип. 9, ч. 1. Львів 1961, с. 196–197; Й. П. Дідик. Дифірамб Вакхліда *Антеноріди, або вимога видачі Єлени* // *ПКФ* 3 (Львів 1963) 66–72; І. Я. Козовик. До питання про двоїсте трактування Стесіхором міфа про Єлену // *ПКФ* 4 (Львів 1965) 43–48; Л. М. Глушенко. Поезія Івіка у перекладі А. Содомори // *ІФ* 119 (Львів 2007) 181–165.

Рання доба грецької літератури створила не тільки різні поетичні жанри, а й дала початок також прозовій літературі, в якій особливе місце належить байці. Як окремий жанр байку в літературу впровадив Езоп. Традиція пов'язує його з добою «сімох мудреців» та Креза. В «Бенкеті сімох мудреців»

Плутарха Езоп сидить біля Солона і бесідує з різними мудрецами. Отож, життя Езопа припадає, за свідченням різних джерел, на першу половину VI століття до н. е. Збірки байок під іменем Езопа існували вже в V столітті до н. е., на що натякає, зокрема, Арістофан в «Осах» (566, 1259). Арістофан також переповідає деякі байки Езопа. Оригінально Езопові байки були написані прозою і належали до найраніших творів грецької прозової літератури. Щойно Каллімах в александрійській добі переспівав їх віршем. А до наших часів збереглося опрацювання Езопових байок у віршовій формі холіямбами Валерієм Бабрієм у II столітті н. е.

Езопові байки не тільки залишилися скарбом грецької літератури. Латинською мовою ямбами їх переспівав Федр (перша пол. I століття н. е.), як сам про це каже: «et in cothurnis prodit Aesopus novis» (Phaedr. IV, 7:5). Авіан у IV–V століттях переспівував ці байки менш відповідною формою (елегійним двовіршем), а якийсь Ромул, мабуть, у V столітті повернув їм прозову форму і видав у чотирьох книгах.

У добу Відродження Езопові байки стали предметом шкільного навчання в Європі, вони були популярними й у добу Просвітництва. Всі європейські письменники, які складали байки, тією чи іншою мірою були спадкоємцями Езопа. В Україні до Езопових байок прокинулось зацікавлення у XVII–XVIII століттях. Їх вплив спостерігається у творчості Григорія Сковороди. Найвідоміший у цьому жанрі в Україні був Леонід Глібов.

Перекладами античної літературної байки в Україні займалися І. Франко, Ю. Мушак, П. Стрільців, В. Литвинов, М. Борецький, А. Білецький. Як інтерпретатор Езопової байкарської творчості назавжди ввійшов в українську перекладну літературу Юрій Мушак (1961). Володимир Литвинов подарував українському читачеві найповніше видання поетичного байкарського доробку Федра (1986). Високохудожні переспіви Езопових байок для широкої читацької аудиторії належать перу М. Годованця, В. Забаштанського та А. Чердаклі. Феномен античної літературної байки та проблематику рецепції її в Україні висвітлюють у наукових статтях і популярних публікаціях В. Пащенко, В. Литвинов, М. Борецький, Р. Домбровський.

Окремі видання:

Езоп. *Байки* / перекл. з старогрец. Ю. Мушак; ред тексту і примітки В. І. Пашенко. Київ: Дніпро 1961. 327 с.

Езопові байки / перекл. А. Чердаклі, В. Забаштанський; передм. А. Білецький. Київ: Веселка 1990. 254 с.

Федр. *Байки* / упорядн., передм., перекл., та примітки В. Литвинов. Київ: Дніпро 1986. 158 с.

Фрагменти:

Езоп. *Вибрані байки* / перекл. А. Білецький, Ю. Мушак // *АЛБ*, 130–133; Валерій Бабрій. *Вибрані байки* / перекл. М. Борецький, переспів М. Годованець // *АЛМ*, с. 230–237; Федр. *Вибрані байки* / перекл. П. С. Стрільців // *ПКФ* 3 (Львів 1963) 140–141. Авіан. *Вибрані байки* / перекл. М. І. Борецький // *ІФ* 45: *ПКФ* 14 (Львів 1977) 112; Авіан. *Вибрані байки* / перекл. М. І. Борецький // *Давня римська поезія в українських перекладах і переспівах*: хрестоматія / упоряд. В. Маслюк. Львів: Світ 2000, с. 295–301.

Літературознавчі та критичні статті:

В. І. Пашенко. Езоп і його байки // Езоп. *Байки* / перекл. з старогрец. Ю. Мушак. Київ 1961, с. 3–16; М. І. Борецький. Проблема імені римського байкаря Авіана // *ІФ* 45: *ПКФ* 14 (Львів 1977) 83–89; Р. О. Домбровський. Античні байки в опрацюванні Г. Сковороди // *ІФ* 49 (Львів 1978); В. Литвинов. Про Федра та його байки // Федр. *Байки* / упорядн., передм., перекл. та примітки В. Литвинов. Київ 1986, с. 3–25; Дз. Коваль. Езоп на обрядах України // *Дзвін* (2004/4) 138–140. Р. Домбровський, Ю. Домбровський. Генеза та еволюція байки езопівського типу // *ІФ* 119 (Львів 2011) 246–251.

До початків прозаїчної літератури стародавніх греків належать історіографічні твори Геродота, Тукидіда і Ксенофонта. На жаль, в Україні справжнього повноцінного знайомства з джерелами грецької історіографії ще не відбулося. Твори Ксенофонта, як і «Історія Пелопоннеської війни» Тукидіда, уривки з яких було опубліковано у хрестоматії «Антична література» О. І. Білецького (1968), все ще чекають на своїх дослідників і перекладачів. Дещо щасливішою є доля «українського Геродота». У XIX столітті великий внесок у вивчення античної географії України на основі IV книги «Історій» Геродота, відомої як «Скіфський логос», зробило «Одеське товариство історії та старожитностей», а професор Київського

університету Ф. Міщенко зробив повний переклад «Історій» Геродота російською мовою. І. Франко у критичній роботі «Причинки до історії України-Руси» подав найбільший на той час переклад «Скіфського логосу» і навів власні спостереження щодо збереження українським народом скіфських звичаїв. У 30-х роках ХХ століття В. Щербаківський, автор «Української протоісторії», називаючи Геродота першим етнографом та істориком української землі, висловив слушне побажання «щоб IV книга Геродота була перекладена українською мовою й стала настільною книжкою українців, а особливо українських істориків». Тоді ж у Львові вийшов переклад IV книги Геродота, здійснений Теофілем Кострубою: «Геродот із Галікарнасу. Скіфія. Найдавніший опис України з V століття перед Христом» (1937). Нарешті, 1993 року побачили світ «Історії в дев'яти книгах» Геродота в першому повному українському перекладі А. О. Білецького. Це стало великим досягненням нашої культури у засвоєнні наукових здобутків античного світу. У передмові до українського видання «Історій» Геродота А. О. Білецький вказує на фонетико-морфологічні труднощі, пов'язані зі складним завданням передачі українською мовою давньогрецьких імен і власних назв, висвітлює прагматичний аспект відтворення історичних реалій і «колоkvіального стилю» Геродота.

Окреме видання:

Геродот. *Історії в дев'яти книгах* / перекл. з давньогрец., передм. і прим. А. О. Білецький. Київ: Наукова думка 1993. 575 с.

Фрагменти:

Геродот. Про походження скіфів. Скарбниці Рампсінита / перекл. А. Білецький, Б. Зданевич // *АЛБ*, с. 277–283; Фукидід. Промова Перікла / перекл. А. Білецький // *АЛБ*, с. 283–288; Ксенофонт. Історія Пантеї та Араспа / перекл. Б. Зданевич // *АЛБ*, с. 288–294.

Літературознавчі та критичні статті:

М. Ф. Болтенко. Herodoteana // *Труди Одеського державного університету*, т. 149: Історичні науки, вип. 7: Археологічний збірник, ч. 1. Одеса 1959; В. П. Петров. Імена скіфських божеств у Геродота // *Археологія*, т.15, вип. 1. Київ 1963; М. Думка. До питання про переселення неврів у країну будинів (Herod. IV, 105) // *ПКФ 4* (Львів 1965) 40–42;

І. Я. Козовик. Міф про Єлену в творах Геродота і Фукідіда // *ІФ* 28: *ПКФ* 10 (Львів 1972) 80–85; С. В. Зубченко. Антитеза як домінантна ознака ідіостилу Геродота // *Вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк 2011, с. 42–46; С. Хархан. Мовні засоби формування ритму прози в листах Фукідідової «Історії Пелопоннеської війни» // *ІФ* 120 (Львів 2008) 175–185; А. О. Білецький. Передмова до *Історій* Геродота // Геродот. *Історії в дев'яти книгах* / перекл., передм. та приміт. А. О. Білецький. Київ 1993, с. 5–13 (Передрук у: А. О. Білецький. *Вибрані праці* / упорядн. Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, А. О. Савенко. Київ 2012, с. 656–665).

Дуже повільними темпами йшов в Україні процес перекладу грецьких трагіків. На середину ХХ століття українською мовою були перекладені лише «Цар Едіп», «Електра» у виконанні І. Франка, П. Ніщинський перевірявав «Антигону» Софокла (1911). У 1949 році вийшов «Прометей закутий» Есхіла з розлогою студією О. І. Білецького «*Прометей* Есхіла і його потомки в світовій літературі», а у 1965 році з'явилося нове українське видання «Антигони» знову ж таки у виконанні Бориса Тена. Щойно наприкінці ХХ століття з'являється доволі вичерпний корпус українських перекладів давньогрецької трагедії. Спершу вийшли друком п'ять трагедій Софокла (1989). Потім видано всі трагедії Есхіла (1990). Останнім вийшов у світ «найтрагічніший серед грецьких трагіків» Евріпід (1993). Перекладацьку працю над античною трагедією розділили між собою Борис Тен і Андрій Содомора. Кожне видання супроводжується майстерним аналізом драматургічної спадщини грецьких трагіків, викладом історії їхніх перекладів в Україні та визначенням місця й ролі давньогрецької трагедії у світовій літературі.

Серед дослідників, які вивчали явище грецької трагедії з філологічної чи історико-соціологічної перспективи слід згадати С. Я. Лур'є, А. П. Смотрича, Н. Л. Сахарного, І. Я. Козовика.

Окремі видання:

Есхіл. *Прометей закутий* / перекл. з давньогрец. Борис Тен. Київ: Дніпро 1949; Софокл. *Трагедії* / перекл. з давньогрец. Борис Тен і А. Содомора; передм. та коментарі А. Білецький. Київ: Дніпро 1989. 303 с.; Есхіл. *Трагедії* / перекл. з давньогрец. А. Содомора і Борис

Тен; передм. А. Содомора; коментарі В. Литвинов. Київ: Дніпро 1990. 318 с.; Евріпід. *Трагедії* / перекл. з давньогрец. А. Содомора і Борис Тен; передм. А. Содомора. Київ: Основи 1993. 448 с.

Літературознавчі та критичні статті:

Н. Л. Сахарный. О «Просительницах» Эсхила // *Наукові записки Київського педагогічного інституту*, т. 7: Філологічна серія, 2. Київ 1948. О. І. Білецький. *Прометей* Есхіла і його потомки в світовій літературі // *Есхіл. Прометей закутий* / перекл. з давньогрец. Борис Тен. Київ 1949, с. 5–95. А. И. Белецкий. Древнегреческая трагедия // *Греческая трагедия*. Москва 1956, с. 3–50; А. П. Смотрич. Политическая тенденция трагедии Эврипида *Ипполит* // *Klio. Beiträge zur Alten Geschichte* 42 (1964) 61–71; І. Я. Козовик. Вплив політичного становища на трактування міфу про Єлену // *ІФ 9: ПКФ 5* (Львів 1966) 126–132; С. Я Лурье. *Скований Прометей* Эсхила и афинская демократия // *Античное общество: труды конференции по изучению проблем античности*. Москва 1967, с. 291–300.

Предметом великого зацікавлення для філологів-класиків, а також істориків літератури і театру в Україні є аттична комедія. Адже збережені комедії Арістофана — одночасно і джерело європейської комедійної традиції і унікальний культурний феномен, який впродовж довгих століть не мав аналогів у світовій літературі. Перекладати Арістофана українською мовою почали на початку ХХ століття. Тарас Франко переклав комедію «Хмари», яку було опубліковано у 1918 році з передмовою М. Білика, у 1928 році вийшла друком «Лісітстрата» в перекладі К. Лубенського з вступною статтю О. І. Білецького «Арістофан і його комедії». Важливим етапом освоєння Арістофана в Україні стали перекладені Володимиром Свідзінським комедії «Хмари», «Оси» і «Жаби». Це наймасштабніше, за оцінкою Елеонори Соловей, перекладацьке звернення поета і майже неймовірна удача опального перекладача — у 1939 році його переклади вийшли друком у Держлітвидаві з передмовою В. Державина. Є всі підстави вважати, що вміщені в кінці видання докладні метричні схеми арістофанівського вірша також належать В. Свідзінському¹⁵. Після В. Сві-

¹⁵ Е. Соловей. *Невпізнаний гість: доля і спадщина Володимира Свідзінського*. Київ: Наукова думка 2006, с. 169.

дзінського за Арістофана взявся Борис Тен. До ювілейної дати великого комедіографа, яку відзначали у 1954 році, Борис Тен підготував переклад трьох комедій, які вийшли з вступною статтею О. І. Білецького «Неповторний Арістофан». Незважаючи на популярність викладу стаття О. І. Білецького становить значний науковий інтерес і за значущістю поставлених проблем та оригінальністю їх інтерпретації є цінним внеском в українське арістофанознавство. Важливим вкладом до українських студій над Арістофаном є дисертаційне дослідження Й. О. Баглая «Александрійські філологи про стиль староаттичної комедії» (1965). Наукові публікації Й. О. Баглая знайомлять з історією систематизації та опису засобів комізму, яку започаткували філософи александрійської школи (III століття до н. е.). Відштовхуючись від літературознавчої теорії античних авторів, доступної через видання схолій до Арістофана, Й. О. Баглай досліджує сюжетні та мовні засоби вираження комізму в комедіях Арістофана саме на основі фрагментів учених-філологів александрійської школи. На окремі вузькі питання творчості Арістофана проливає світло дисертаційне дослідження А. І. Бабенко (Донецький ун-т) «Арістофан. Ахарняни. Ідейно-художній аналіз» (1967), результати якого викладено у статтях А. І. Бабенко.

Окремі видання:

Арістофан. *Комедії* / перекл. з давньогрец. В. Свідзінський; ред., вступ. ст. і прим. В. Державін. Київ: Державне літературне видавництво 1939. 328 с.; Арістофан. *Комедії* / перекл. з давньогрец. Борис Тен; вст. стаття О. І. Білецького. Київ 1956; Арістофан. *Комедії* / перекл. з давньогрец. В. Свідзінський, Борис Тен, А. Содомора; передм. О. І. Білецький. Київ 1980. 508 с. Арістофан. Хмари. Жаби. Оси // Володимир Свідзінський. *Твори в 2-ох томах*, т. 2. Київ: Критика 2004, с. 17–224.

Літературознавчі та критичні статті:

О. І. Білецький. Неповторний Арістофан // Арістофан. *Комедії* / перекл. з давньогрец. Борис Тен. Київ 1956, с. iii–xx; Й. О. Баглай. Мовні засоби вираження комізму в комедіях Арістофана // *ПКФ* 1 (Львів 1959) 5–18; Й. О. Баглай. Сюжетні засоби вираження комізму в комедіях Арістофана // *ПКФ* 2 (Львів 1961) 7–16; Й. О. Баглай. Вплив ямбічної поезії на стиль староаттичної комедії // *ПКФ*

3 (Львів 1963) 61–65; А. І. Бабенко. К вопросу о личных именах в комедии Аристофана *Ахарняне* // *Вопросы литературоведения и языкознания*: зб. аспірантських праць Чернівецького університету. Чернівці 1964, с. 227–233; А. І. Бабенко. Про епітет πτωχός у другому епісодії *Ахарнян* Аристофана // *ІФ* 32: ПКФ 11 (Львів 1973) 65–71.

З античної філософської спадщини Україна засвоїла українською мовою лише дуже невелике число творів. У цьому не останню роль відіграла десятиліттями впроваджувана партійна директива, згідно з якою радянській республіці не випадало мати власний науковий переклад навіть базових творів світової, в тому числі й античної, філософської думки. У цих умовах справжньою подією став опублікований у збірнику «Питання класичної філології» (вип. 3, 1963), що його присвячено 2500-річчю з дня народження Геракліта, український переклад фрагментів творів філософа у виконанні Ю. Мушака. У цьому ж збірнику надруковано також статті А. І. Пашука, С. Я. Лур'є, А. П. Смотрича, І. Ю. Гузара, С. Д. Миська, у яких розглядається філософська спадщина Геракліта і його вплив на розвиток античної та європейської філософії. Уривки з «Поетики» Арістотеля в перекладі Бориса Тена були надруковані у хрестоматії «Теорія драми в історичному розвитку» (1950); також фрагментарно на цей раз у перекладі Й. Кобова і Ю. Мушака друкувалася в «Питаннях класичної філології» «Поетика» Арістотеля (1965). Нарешті 1967 року з'явилося повне видання тексту «Поетики» в перекладі Бориса Тена з передмовою і коментарями глибокого знавця естетичних поглядів Арістотеля Й. У. Кобова. Минуло три десятиліття, поки у видавництві «Основи» з ініціативи світлої пам'яті Соломії Павличко вийшла у світ збірка вибраних діалогів Платона, до якої найбільше приклався Й. У. Кобів, але до нього долучилися тоді ще молоді перекладачі У. Головач, Дз. Коваль, Т. Лучук. У цьому ж видавництві 2000 року вперше побачило світ українськомовне видання «Держави» Платона у перекладі Дзенислави Коваль.

Дещо щасливіша доля випала на долю українського «Бенкету» Платона. Перший переклад цього твору, що його опубліковано 1912 року в «Універсальній бібліотеці світового

письменства» належить І. Франку. У 50-титомнику він не передруковувся (на гадку Т. Лучука, це може бути частково виправдано тим, що І. Франко насправді не перекладав, а лише відредагував переклад своїх синів — Тараса і Андрія, про що, до речі, сам і писав у передмові до видання 1912 року)¹⁶. Другу українськомовну версію перекладу «Бенкету» здійснив Іларіон Огоновський; його було опубліковано 1922 року в друкарні Вільгельма Бравнера в Коломиї. Третій переклад одного з найвидатніших творів великого філософа належить Улянї Головач. Виданням цього твору Видавництво Українського католицького університету започаткувало антологію текстів класичної античності, грецько-візантійської церковної традиції та латинського середньовіччя. Характерною особливістю перекладних видань серії «In via» є паралельна подача тексту оригінальною мовою, ґрунтовна аналітична передмова, вичерпні коментарі й примітки, предметний та іменний покажчики. Ці, в ідеалі невід’ємні складові видань філософських перекладних творів, на жаль, ще не стали традицією українських видань базових текстів філософської античної та світової спадщини.

Твори Демокріта ніколи не перекладалися українською мовою. Однак у цьому огляді доречним буде згадати дослідження видатного еллініста С. Я. Лур’є. Працюючи у Львівському університеті, проф. С. Я. Лур’є опублікував 70 робіт, пов’язаних із коментованим зібранням фрагментів Демокріта. Його учень С. Д. Мисько, випускник Львівської школи класичної філології, вивчав мову і стиль Демокріта. Результати його досліджень друкувалися у збірнику «Питання класичної філології», а 2006 року в Кишиневі вийшла монографія «Язык и стиль Демокрита», яку безперечно можна вважати здобутком не лише молдавської, а й української школи класичної філології.

Завдяки львівській перекладачці Дзвениславі Коваль можна говорити також про рецепцію в Україні творчості Теофраста (370–288 до н. е.), що після Арістотеля очолив філософську

¹⁶ Т. Лучук. Платон по-українськи сто років тому і тепер // *Мовознавство: тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців*. Харків 1996, с. 324.

школу перипатетиків. Українською мовою Дз. Коваль переклала, мабуть, найпопулярніший твір Теофраста «Характери» (Нθικῆι χαρὰκτῆρῆς), який має безперечний вплив на новітню літературу. З Теофраста бере початок літературний портрет, невід’ємна частина європейського роману.

Окремі видання:

Платон. *Діалоги* [Апология Сократа. Іон, Протагор. Федон. Федр.] / перекл. Й. Кобів; Платон. Критон / перекл. Ю. Мушак; Гіппій Більший / перекл. У. Головач; Евтифрон / перекл. Т. Лучук; Горгій / перекл. Дз. Коваль]; авт. передм. В. Кондзьолка. Київ: Основи 1995, с. 394 с.

Платон. *Держава* / перекл. з давньогрец. Дз. Коваль. Київ: Основи 2000. 355 с.

Платон. *Банкет* / перекл. з давньогрец. і коментарі У Головач; вст. стаття Дж. Реале; наук. ред. Р. Паранько. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2005. xlv + 178 с. [=In via].

Арістотель. *Поетика* / перекл. з давньогрец. Борис Тен; вст. стаття і коментарі Й. У. Кобів. Київ: Мистецтво 1967. 136 с.

Арістотель. *Політика* / Перекл. з давньогрец. О. Кислюк. Київ: Основи 2000. 239 с.; 2-е вид. Київ: Основи 2003. 239 с.; 3-є вид. Київ: Основи 2005. 239 с.

Арістотель. *Нікомахова етика* / перекл. з давньогрец. В. Ставнюк. Київ: Аквілон-Плюс 2002. 480 с.

С. Мисько. *Язык и стиль Демокрита*. Кишинев 2006. 222 с.

Фрагменти:

Геракліт. Фрагменти / перекл. з давньогрец. Ю. Мушак // *ПКФ* 3. (Львів 1963) 34–60; Арістотель. З *Поетики* / Перекл. Борис Тен // Теорія драми в історичному розвитку: хрестоматія. Київ 1950, с. 67–83; Арістотель З *Поетики* / перекл. Ю. Мушак, Й. Кобів // *ПКФ* 4 (Львів 1965) 85–113; Теофраст. *Характери* // *Дзвін* (2003/2) 67–82.

Літературознавчі та критичні статті:

А. І. Пашук. Геракліт — видатний матеріаліст і діалектики античності // *ПКФ* 3 (Львів 1963) 7–17; А. П. Смотрович. В. І. Ленін про Геракліта // *ПКФ* 3 (Львів 1963) 22–27; І. Ю. Гузар. Гете і Геракліт // *ПКФ* 3 (Львів 1963) 28–33; С. Мисько. Демокріт і Арістофан у Григорія Назіанського // *ПКФ* 3 (Львів 1963) 92–97; С. Я. Лур’є. Parallelismus membrorum у Демокрита и вопрос о восточном влиянии // *ПКФ* 4 (Львів 1965) 13–21; С. Мисько. До питання про мову і стиль

Демокріта // *ІФ 9: ПКФ 5* (Львів 1965) 190–192; Дж. Реале. Вступ до прочитання *Бенкету* Платона / перекл. М. Прокопович // Платон. *Бенкет*. Львів: Видавництво УКУ 2005. ix–xliv; Т. Лучук. Платон по-українськи сто років тому і тепер // *Мовознавство: тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців*. Харків 1996, с. 324–328; У. Головач. «Ерос бездомний» або вічний подорожній у пошуках втраченого раю // *Часопис Дух і Літера 9–10* (2002) с. 357–368.

Після майже блискавичного в історичних масштабах часу утворення величезної імперії Александра Македонського, відбувся переломний момент в історії Європи й Азії, який позначився на всіх сферах життя античної Греції. З ним закінчився і класичний період давньогрецької літератури. Далі починається післякласичний період, який називається епохою еллінізму і характеризується поширенням давньогрецької культури на Сході. Атени на той час уже втрачають значення культурного центру. Натомість культурно-історичної ваги набуває Александрія, в якій групуються чисельні поети. Звідси і вся елліністична поезія називається александрійською, хоч багато поетів епохи еллінізму не мали ніякого відношення до самої Александрії. В літературі еллінізму треба шукати витоків нашої сучасної поетики сюжетів і жанрів, паростків багатьох художніх напрямків новітнього часу. О. Ф. Лосев зазначає: «Об'єктивний історик культури не може не відчувати глибинної залежності західноєвропейської культури саме від еллінізму, а не від еллініста»¹⁷. Ця теза знаходить переконливе підтвердження у відомих працях М. М. Бахтіна.¹⁸

На кінець IV і на початок III століття до н. е. припадає творчість визначного представника новоаттичної комедії Менандра. З його іменем пов'язана безпрецедентна подія в історії української перекладної літератури. Всього лише через чотири роки після опублікування тексту єдиної повністю збереженої його комедії «Дискол» («Відлюдник»), цей твір

¹⁷ А. Ф. Лосев. *История античной эстетики. Ранний эллинизм*. Москва 1979. с. 119.

¹⁸ М. М. Бахтин. *Вопросы литературы и эстетики*. Москва 1975.

виходить у світ в українському перекладі А. Содомори. Саме з Менандром пов'язаний славний дебют (бо ж уперше в Радянському Союзі!) перекладача, з іменем якого асоціюється сьогодні «українська грецько-римська античність».

Окремі видання:

Менандр. *Відлюдник* / перекл. з старогрец. А. Содомора; вст. стаття А. Смотрич; відп. ред. і автор передм. С. Я. Лур'є. Львів: Видавництво Львівського університету 1962. 99 с.

Літературознавчі та критичні статті:

А. Смотрич. Новознайдена комедія Менандра // Менандр. *Відлюдник* / перекл. з старогрец. А. Содомора; (Львів 1962) 8–17; Г. Кочур. Вперше в Радянському Союзі // *Літературна Україна* (1962) 6 липня; М. Думка. Менандр в українському перекладі // *Вітчизна* (1962/10) 213–214.

Поетичну творчість визначного представника елліністичної поезії Каллімаха (310–240 до н. е.), для якого характерні елліністична «ученість», пишність вислову та віртуозність форми, українською мовою інтерпретували А. Содомора і В. Маслюк. «Відповідь тельхінам», що є своєрідним літературним маніфестом Каллімаха і становить уривок з прологу до майже втраченого збірника «Причини» (про походження різних явищ і свят), українською мовою переклав А. Смотрич. Цьому досліднику, а також В. Маслюку належать цікаві літературознавчі студії над поезією Каллімаха, творчість якого справила значний вплив на представників римської поезії, зокрема на Катутла, Проперція, Овідія.

Фрагменти:

Каллімах. Відповідь тельхінам / перекл. А. Смотрич // *АЛБ*, с. 334; Каллімах. Вибрані поезії / перекл. А. Смотрич, А. Содомора, В. Маслюк // *АЛМ* 166–169.

Літературознавчі та критичні статті:

А. P. Smotrytsch. Zur Frage der literarischen Kritik im Prolog der Aitia des Kallimachos // *Miscellanea di studi Alessandrina in memoria di Augusto Rostagni*. Torino 1963, с. 249–256; А. P. Smotrytsch. Le allusioni politiche nel II inno di Callimaco e la sua datazione // *Helikon* 1 (1961) 661–667.

В один ряд з Каллімахом Пліній Молодший (Epist. IV, 3:3) ставив Герода / Геронда (III століття до н. е.). Із семи збережених мімів цього автора чотири переклав В. Маслюк. Першим, хто взявся за переклад поезії Геронда, був І. Франко. А. Смотрич присвятив вивченню творчості Геронда кандидатську дисертацію «Зображення людей елліністичного суспільства в міміямбах Геронда» (1966). Низка статей А. Смотрича є вагомим внеском в українську геродіану.

Фрагменти:

Герод. Учитель [Уривки з п'єси] / перекл. з старогрец. В. Маслюк // ПКФ 2. (Львів 1961) 107–110; Герод. Вибрані поезії / перекл. В. Маслюк // АЛМ, ч. 1, с. 196–206.

Літературознавчі та критичні статті:

А. П. Смотрич. Геронд і Птолемей II Філадельф // ВДИ (1962/1) 132–136; А. P. Smotrytsch. Eronda e il vecchio // *Helikon* 2 (1962) 605–614; А. П. Смотрич. Die Vorgänger des Herondas // *Acta antiqua Academiae scientiarum Hungaricae*, т. 14, fasc. 1–2. Budapest 1966, с. 61–75. В. П. Маслюк. Мовно-стилістичні особливості творів Геронда // ІФ 9: ПКФ 5 (Львів 1966) 35–40.

Окремими уривками представлено в українській перекладній літературі поему видатного елліністичного поета Аполлонія Родоського, учня, а згодом літературного супротивника Каллімаха. Епічною поемою «Аргонавтика» у чотирьох книгах Аполлоній Родоський зробив блискучу спробу відродити, всупереч традиційним для александрійців малим жанрам, героїчний епос. Аполлоній з дивовижною наполегливістю, змагаючись з Каллімахом в ерудиції, визбирує в поемі найрідкісніші міфи, дані про звичаї та ритуали, пересипає поему екзотикою географічних знань і метафорами, які набули популярності в епоху еллінізму.

Фрагменти:

Аполлоній Родоський. Аргонавтика [Уривки з поеми] / перекл. А. Смотрич, В. Маслюк // АЛМ, с. 170–181.

Літературознавчі та критичні статті:

М. І. Майстренко. Образ Орфея в елліністичній літературі (Аполлоній Родоський, Гермесіанак і Фанокл) // ІФ 36: ПКФ 12. (Львів 1974) 53–59.

Теокріта, одного з найвидатніших поетів епохи еллінізму, якого наслідував сам Вергілій, в українську перекладну літературу впровадили Ф. Самоненко, А. Цісик, В. Маслюк. Із 31 збереженої ідилії цього поета вони переклали сім ідилій. В. Маслюк переклав також частину приписуваних Теокрітові епіграм. Свого часу з поезією Теокріта знайомив українського читача І. Франко. А. Цісик не лише перекладає поезію Теокріта, а й вивчає його ідилії у світлі сучасних літературознавчих концепцій, залучаючи міми й буколіки Теокріта до серйозно-сміхових жанрів. Його праці значною мірою висвітлюють особливості поетики та жанрового змісту поетичної спадщини цього «останнього класика давньогрецької літератури» (Крузе).

Фрагменти:

Теокріт. Вибрані ідилії / перекл. Ф. Самоненко // *АЛБ*, с. 337–349; Теокріт. Вибрані поезії / перекл. А.Цісик, Ф. Самоненко, В. Маслюк // *АЛМ*, 182–193; Теокріт. Вибрані епіграми / перекл. В. Маслюк // *АЛМ*, с. 194–196; Теокріт XI / перекл. А. Цісик // *ІФ 55: ПКФ 16* (Львів 1979) 155–157.

Літературознавчі та критичні статті:

А. З. Цисык. Романтическая мечта и реальная действительность в сельских идиллиях Феокрита (ид. VII, I) // *ІФ 55: ПКФ 16* (Львів 1979) 132–138; А. З. Цисык. Романтическая мечта и реальная действительность в сельских идиллиях Феокрита (ид. IV, X, XI) // *ІФ 60: ПКФ 17* (Львів 1980) 137–145; А. З. Цісик. К проблеме определения и характеристики образа автора в «Фалисиях» Феокрита: образ Симихида // *ІФ 95: ПКФ 24* (Львів 1989) 139–146.

До освоєння в українській перекладній літературі жанру епіграми чи не найбільше приклався В. Маслюк. Саме йому наша перекладна література завдячує великим корпусом вибраних епіграм, що належать Леонідові Тарентському, Мелеагру, Алкею Мессенському, Антипатру Сідонському, Антипатру Фессалонікійському, Антифілу Візантійському, Філіппу Фессалонікійському, Діоскориду та іншим, зокрема анонімним поетам.

Фрагменти:

Леонід з Тарента. Вибрані поезії / перекл. А. Смотрич // *АЛБ*, 350–351. Леонід з Тарента / перекл. В. Маслюк // *АЛМ*, 210–214; Мелеагр. Вибрані поезії / перекл. В. Маслюк // *АЛМ*, 213–219; Алкей Мессен-

ський. Вибрані поезії / перекл. В. Маслюк // *АЛМ*, 220–221; Антіпатр Сідонський. Вибрані поезії / перекл. В. Маслюк // *АЛМ*, 221–224; Антіпатр Фессалонікійський. Вибрані поезії / перекл. В. Маслюк // *АЛМ*, 224–225; Антифіл Візантійський. Вибрані поезії / перекл. І. Франко, В. Маслюк // *АЛМ*, 225–226; Філіпп Фессалонікійський. Вибрані поезії / перекл. В. Маслюк // *АЛМ*, 227–228; Діоскорид. Вибрані поезії / перекл. В. Маслюк // *АЛМ*, 228–229; Анонімні епіграми / перекл. В. Маслюк, Дз. Коваль // *АЛМ*, 238–241; 3 антології еллінської епіграми / перекл. В. Маслюк // *ІФ 91: ПКФ 23* (Львів 1988) 103–107.

Як класична епоха створила жанр трагедії, так елліністична епоха породила новий жанр прозової літератури, для якого з різними застереженнями застосовують термінологічне визначення античний роман. Збереглися лише назви багатьох романів і декілька зразків цього жанру в цілості. Це твори «Левкіппа і Клітофонт» Ахілла Тація, «Пастуша повість про Дафніса і Хлою» Лонга, «Херей і Калліроя» Харитона, «Ефіопська повість» Геліодора, у скороченому варіанті «Ефеська повість» Ксенофонта Ефеського і «Вавилонська повість» Ямвлиха. Найбільша слава у світовій літературі випала на долю буколічного роману Лонга «Пастуша повість про Дафніса і Хлою». Починаючи з XVI століття цей твір багато разів перекладався всіма європейськими мовами. Його переклад у виконанні Володимира Державина, опублікований 1936 року з ґрунтовним історико-літературознавчим опрацюванням О. І. Білецького, став першим в українській перекладній літературі здобутком з античного роману. Новий переклад цього твору, який опубліковано у збірнику «Античний роман» (упорядн. Мирон Борецький, 2004) належить перу відомого перекладача В. Маслюка. У цьому ж збірнику надруковано також «Повість про Херея і Каллірою» у перекладі Й. Кобова і Ю. Цимбалюка. «Ефіопська повість», чи «Ефіопіку» репрезентовано уривками в хрестоматії О. І. Білецького (1968) у перекладі В. Зданевича. Повний переклад Й. Кобова цього твору опубліковано в антології давньогрецького роману, яка вийшла в упорядкуванні В. Зварича (2008).

Другий різновид античного роману — сатирична новела з домінуванням комічно-побутового елемента в грецькій літературі не представлений безпосередньо жодним твором

і відомий лише за приписуваною Лукіанові новелою «Лукий, або Осел». Цей жанр знайшов блискуче втілення в творі Апулея «Метаморфози, або золотий осел» і «Сатириконі» Петронія. Роман Апулея складається із одинадцяти книг, з яких найбільшої популярності в усі часи зажила новела про кохання Амура і Псіхеї, що тлумачилась також алегорично. Сюжет цієї новели зазнав численних переробок у світовій літературі і послужив для численних художніх втілень в образотворчому мистецтві. У XVI столітті з'явилися перші переклади «Метаморфоз» Апулея європейськими мовами. Українською мовою новелу про кохання Амура і Псіхеї переклав І. Франко. Щойно у 1982 році з'явилося повне українське видання «Метоморфоз» у перекладі Й. Кобова і Ю. Цимбалюка. Викладений у передмові аналіз змісту, композиції, мовностилістичних особливостей роману належить відомому дослідникові і перекладачеві Й. Кобову. Примітки до видання уклав Ю. Цимбалюк. Історію розвитку античного роману студіювала Ю. Кузьма. Цій темі було присвячено її кандидатську дисертацію «Лукий Лукіана і *Метаморфози* Апулея» (1959) і низку наукових статей. Уривки великого коміко-еротичного роману Петронія «Сатирикон», що подекуди являє очевидну пародію на грецький «ідеалістичний» роман, українською мовою відтворили Ю. Мушак, Д. Міляевич («Бенкет Трімальхіона») і В. Зданевич («Матрона з Ефеса»). Повний текст збережених частин «Сатирикону» Петронія в перекладі Й. Кобова і Ю. Цимбалюка було опубліковано 1984 року з передмовою і примітками Й. Кобова.

Весь процес розвитку античної літератури від Гомера і Мусея («Геро і Леандр») до Ціцерона і Апулея супроводжував жанр новели, яка однак в античній теорії літератури не мала чітко визначеної жанрової форми. «Важко сказати, чому новела не стала в Греції самостійним жанром, але незаперечно, що вона була важливим етапом у розвитку римської і європейської новели»¹⁹. Перекладна антологія античної но-

¹⁹ Ю. М. Кузьма. Проблеми становлення грецької новели // *ІФ* 65: ПКФ 18 (Львів 1982) 86.

вели, яка вийшла у світ 1984 року у видавництві «Дніпро», є вагомим здобутком Й. Кобова і Ю. Цимбалюка, які не тільки переклали давньогрецькі та латинські тексти для цієї збірки, не лише прокоментували їх і спорядили у супроводі доброї передмови, а й виконали такий важливий для античної новели етап збору джерельного матеріалу і здійснили його упорядкування.

Окремі видання:

Лонг. *Пастуша повість про Дафніса і Хлою* / перекл. В. Державина; передм. О. І. Білецький. Київ — Харків 1936.

Апулей. *Метаморфози, або золотий осел* / перекл. з лат. мови Й. Кобів, Ю. Цимбалюк; вст. стаття Й. Кобів; прим. Ю. Цимбалюк. Київ: Дніпро 1982. 238 с.

Антична новела: *Дамоклів меч* / перекл. Й. Кобів, Ю. Цимбалюк; поредм. Й. Кобів; упорядн. Й. Кобів і Ю. Цимбалюк. Київ: Дніпро 1984. 286 с.

Петроній. *Сатирикон* / перекл. з лат. мови Й. Кобів, Ю. Цимбалюк; передм. і приміт. Й. Кобів. Київ: Дніпро 1984. 285 с.

Античний роман / упорядн. М. Борецький. Дрогобич: Коло 2004. 190 с. [=Бібліотека античної літератури].

Давньогрецький роман / перекл. з давньогрец. Й. Кобів, Ю. Цимбалюк; упоряд. В. Зварич. Київ: Грамота 2008. 278 с.

Фрагменти:

Геліодор. Ефіопика [уривки] // *АЛБ*, с. 372–375; Петроній. Бенкет Трімальхіона [Уривки] / перекл. Ю. Мушак, Д. Міляевич // *АЛБ*, 552–558; Петроній. Матрона з Ефеса [Сатирикон, розд. СХ–СХІІ] / перекл. В. Зданевич // *АЛБ*, 558–560.

Літературознавчі та критичні статті:

О. І. Білецький. До історії *Дафніса і Хлої* // Лонг. *Пастуша повість про Дафніса і Хлою* / перекл. В. Державин. Київ–Харків 1936, с. 5–22; Ю. М. Кузьма. Міфічно-казкові елементи в оповіданні Апулея про Амура і Псіхею // *ПКФ* 1 (Львів 1959) 40–51; Й. У. Кобів. Визначна пам'ятка античного роману // Апулей. *Метаморфози, або золотий осел* / перекл. з лат. мови Й. Кобів, Ю. Цимбалюк. Київ 1982, с. 5–17; Ю. М. Кузьма. Проблеми становлення грецької новели // *ІФ* 65: *ПКФ* 18 (Львів 1982.) 86–91; Дз. Коваль. Вічна юність першоджерел // *Жовтень* (1989/10) 68–69; І. С. Макар. Метафоризація мовної картини світу Лонга // *ІФ* 119 (Львів 2007) 101–107; М. Мокривська. Особливості вербалізації концепту «хоробрість» у романі Геліодора

Ефіопіка // *ІФ* 119 (Львів 2007) 108–113; І. С. Макар. Вплив античної риторики та попередників Лонга на формування його художнього ідіостилу // *Вісник Харківського університету*, т. 901: Філологія, 59. Харків 2010; Л. В. Павленко. Антична спадщина і візантійський роман // *Studia linguistica* 4 (Київ 2010) 180–184.

Найбагатшою ділянкою художньої прози доби еллінізму була історіографія, представлена творами із загальної історії, з історії окремих народів і країн, географічними і культурно-історичними описами різних країн, біографіями визначних історичних постатей античного світу. З цієї великої спадщини в українській перекладній літературі представлений лише Плутарх окремими «Порівняльними життєписами». Свого часу «Життєпис Перікла» переклав для гімназійного вжитку О. С. Кархут (1911). У хрестоматії О. І. Білецького опубліковано переклад біографій Солон і Лікурга, який здійснив Ю. Мушак. Щойно у 1991 році Й. Кобів у співпраці з Ю. Цимбалюком доповнили ці спроби своїм перекладом шести пар порівняльних життєписів, які вийшли окремою книжкою і тим самим стали важливим кроком у заповненні прикрої прогалини в українській перекладній літературі. Видання супроводжується післямовою і коментарями у виконанні Й. У. Кобова.

Окремі видання:

Плутарх. *Порівняльні життєписи* / перекл. з давньогрец. Й. Кобів, Ю. Цимбалюк. Київ: Дніпро 1991. 440 с.

Літературознавчі та критичні статті:

Плутарх. *Порівняльні життєписи: Солон і Лікург* / перекл. Ю. Мушак // *АЛБ*, 351–357; Й. Кобів. Античний майстер біографічного жанру // Плутарх. *Порівняльні життєписи* / перекл. з давньогрец. Й. Кобів, Ю. Цимбалюк. Київ 1991, с. 378–382.

Особливе місце в історії давньогрецької літератури посідає Лукіан із Самосати (бл. 120–185 роки до н. е.) — один із найвизначніших стилістів пізньоелліністичної прози. З його різноманітних за жанровою ознакою творів українською мовою перекладено дуже мало. Це опубліковані в хрестоматії античної літератури О. І. Білецького «Зевс трагічний», «Прометей, або Кавказ», «Ікароменіпп, або Понадхмарний» і авто-

біографічний твір «Про сон, або Лукіанове життя» в перекладі А. Сагарди. Мистецтвознавчий трактат «Про танець», який написаний у формі діалогу і становить виняткову цінність для пізнання грецької хореографії, твір, що його О. Ф. Лосев назвав одним із кращих творів античної естетики, переклав Й. У. Кобів. Проф. Кобову належить також вичерпний аналіз цього твору з погляду його місця в історії античної естетики.

Чимало зусиль доклав Й. У. Кобів до видання збірника «Віхи в історії античної естетики» (1988). Тут у його перекладі вміщено зразки естетичної думки Арістотеля, трактат невідомого автора «Про високе», вже згаданий твір Лукіана «Про танець», вибрані висловлювання Цицерона про мистецтво, вибрані розділи з «Природничої історії» Плінія Старшого. Всі переклади супроводжують ґрунтовні післямови і коментарі.

В руслі того напрямку грецької літератури, який постав у II столітті і отримав назву другої софістики, писав Еліан (кінець II — початок III століття н. е.), римлянин за походженням, твори якого написані грецькою мовою. З його багатой і різноманітної спадщини українською мовою завдяки старанням Дзенислави Коваль перекладено «Строкату історію», твір, що справив відчутний вплив на середньовічну візантійську літературу.

Фрагменти:

Лукіан. Вибрані твори / перекл. А. Сагарда // *АЛБ*, с. 357–371; Лукіан. Портрети / перекл. В. Маслюк // *ІФ* 36: *ПКФ* 12 (Львів 1974) 117–122; Лукіан. На захист «Портретів» / перекл. В. Маслюк // *ІФ* 91, *ПКФ* 23 (Львів 1988) 95–103; Лукіан. Про танець / перекл. Й. Кобів // *Віхи в історії античної естетики* / упорядн. Й. У. Кобів. Київ 1988, с. 104–126; Клавдій Еліан. Строката історія // *Дзвін* (1995/11) 155–233.

Літературознавчі та критичні статті:

А. П. Смотрович. Критерии оценки танцовщиков в античности // *Журнал Жива Антика*. Київ 1962, с. 143–155; Й. У. Кобів. Танцювальне мистецтво в естетиці Лукіана // *Віхи в історії античної естетики* / упорядн. Й. У. Кобів. Київ 1988, с. 126–132; Й. У. Кобів. Студентський реферат Івана Франка *Лукіан та його епоха* // *І. Франко: статті і матеріали*: зб. 11. Львів 1964, с. 217–232.

Літературні жанри, створені еллінами, на довгі роки стали для римських письменників взірцями для наслідування. Це найяскравіше засвідчує творчість римських драматургів — Плавта, Теренція (кінець III – початок II століття до н. е.) і Сенеки (4 до н. е. — 65 н. е.). До перекладу творів римської комедії і трагедій Сенеки звертався ще у 60-их роках минулого століття Ю. Мушак. Однак щойно 2004 року (до 100-річчя видатного філолога-класика і перекладача) у серії «Бібліотека античної літератури», започаткованій Мироном Борецьким, вийшла збірка під назвою «Римська драма», яка містить комедію Плавта «Близнюки», Теренція «Форміон» і трагедію Сенеки «Федра». Як зазначено в анотації до видання, ці твори об'єднує в одній збірці не тільки історія драматичного жанру в римській літературі, а й ім'я перекладача — Юрія Мушака.

Окремі видання:

Римська драма [Плавт. *Близнюки*; Теренцій. *Форміон*; Сенека. *Федра*] / перекл. з лат. мови Ю. Мушак; передм. В. Зварич. Дрогобич: Коло 2004. 272 с. [=Бібліотека античної літератури].

Фрагменти:

Плавт. Уривки з комедій [*Близнята. Хвальковитий воїн. Скарб*] / перекл. Ф. Самоненко // *АЛБ*, с. 383-398; Теренцій. Уривки з комедії [*Форміон*] / перекл. Ю. Мушак // *АЛБ*, с. 398-406.

Літературознавчі та критичні статті:

В. Зварич. Своєрідність поезики римської драми // *Римська драма*. Дрогобич 2004, с. 5-16.

В епоху болісного і драматичного переходу від республіканського ладу до імперії жив видатний римський поет-мислитель Тіт Лукрецій Кар. Збереглася одна філософська поема Лукреція, не опублікована при його житті і, очевидно, не закінчена. За свідченням Светонія її відредагував і опублікував брат Марка Туллія Ціцерона — Квінт Туллій Ціцерон. Пізніше вона отримала назву «*De rerum natura*», що якнайкраще відповідає змістові твору Лукреція. В Україні поемою Лукреція цікавився І. Франко. Він переспівав кінцівку поеми. Велика заслуга в освоєнні українською мовою Лукрецієвої поеми

належить Миколі Зерову, який переклав приблизно третину твору. «Микола Зеров зумів поєднати в своєму перекладі науковий аспект поеми з притаманним їй емоційним пафосом, з її високою поетичністю»²⁰. Окремі уривки з поеми в українському перекладі опублікував В. Гринюк. Нарешті, у 1988 році вийшло повне видання поеми Лукреція у поетично-конгеніальному, проникливому і натхненному українському перекладі Андрія Содомори.

Окреме видання:

Тіт Лукрецій Кар. *Про природу речей* / перекл. і вст. стаття А. Содомора. Київ: Дніпро 1988. 192 с.

Фрагменти:

Лукрецій. Про природу речей [Уривки з поеми] / перекл. Микола Зеров // *Червоний шлях* (1925/10) (Передрук у: *АЛБ*, с. 407–416); Микола Зеров. *Твори в двох томах*, т. 1: Поезії. Переклади. Київ: Дніпро 1990, с. 128–190; Лукрецій. Про природу речей [Уривки з поеми] / перекл. В. Гринюк // *ІФ* 24: *ПКФ* 9 (Львів 1971) 114–116.

Літературознавчі та критичні статті:

В. А. Гринюк. Деякі питання перекладу Лукреція // *ІФ* 28: *ПКФ* 10 (Львів 1972) 107–112; В. А. Гринюк. Адекватність у перекладі термінології Лукреція // *ІФ* 36: *ПКФ* 12 (Львів 1974) 34–39; М. П. Забуга. Життєвий шлях Лукреція в світлі новітніх досліджень // *ІФ* 55: *ПКФ* 16 (Львів 1979) 138–143; А. Содомора. Філософія і поезія в образному слові Лукреція // Тіт Лукрецій Кар. *Про природу речей* / перекл. А. Содомора. Київ: Дніпро 1988, с. 5–24.

Літературну творчість Марка Туллія Ціцерона, ім'я якого стало символом не лише неперевершеного красномовства, а й «сповитухи» європейської юриспруденції, в Україні представлено єдиною, виданою у видавництві «Основи» (1998), збіркою. Три трактати, які увійшли до цієї збірки — «Про державу», «Про закони» і «Про природу богів» у перекладі Володимира Литвинова, фактично започаткували освоєння

²⁰ А. Содомора. Філософія і поезія в образному слові Лукреція // Тіт Лукрецій Кар. *Про природу речей* / перекл. А. Содомора. Київ: Дніпро 1988, с. 24.

сучасною українською філософською і політико-правовою культурою доробку видатного римського філософа і теоретика в питаннях держави і права. Добрим словом слід згадати і автора передмови до видання — М. Роговича. Його вступна стаття знайомить українського читача, зокрема, із відомостями про обізнаність із творами Ціцерона і функціонуванням його ідей в Україні в період виникнення й розвитку гуманістичного руху. Раніше до спадщини Ціцерона звертався Й. У. Кобів. Окрім вибраних уривків, які відображають естетичне мислення Ціцерона, що їх було опубліковано у книзі «Віхи з історії античної естетики», Й. У. Кобів переклав також «Промову на захист поета Архія». Свого часу частину філософського трактату Ціцерона «Про старість» переклав Григорій Сковорода.

Окреме видання:

Марк Туллій Ціцерон. *Про державу. Про закони. Про природу богів* / перекл. з лат. мови і коментарі В. Литвинов; вст. стаття М. Рогович. Київ: Основи 1998. 476 с.

Фрагменти:

Ціцерон. Промова на захист поета Архія / перекл. Й. Кобів // *АЛБ*, с. 217–423; Ціцерон. Про мистецтво. Вибрані висловлювання // *Віхи в історії античної естетики* / упоряд. Й. У. Кобів. Київ: Мистецтво 1988, с.134–146.

Літературознавчі та критичні статті:

Й. У. Кобів. Ціцерон як естетик // *Віхи в історії античної естетики* / упоряд. Й. У. Кобів. Київ: Мистецтво 1988, с. 146–152; М. Рогович. На варті держави і закону // Марк Туллій Ціцерон. *Про державу. Про закони. Про природу богів* / перекл. В. Литвинов. Київ: Основи 1998, с. 5–25.

Одним із перших визначних поетів римської літератури, який прищепив на латинськомовному ґрунті грецькі ліричні розміри, був Гай Валерій Катулл. До наших днів збереглася збірка віршів Катулла, присвячена історичу Корнелію Непоту. Українською мовою поезії Катулла інтерпретували Микола Зеров, Андрій Содомора, Юлія Кузьма, Мирон Борецький, Тарас Лучук.

Фрагменти:

Катулл [Вибрані поезії] / перекл. М. Зеров // *АЛБ*, с. 424–427; Катулл. Ліричні поезії [Вибране] / перекл. М. Зеров // Микола Зеров. *Твори в двох томах*, т. 1: Поезії. Переклади. Київ: Дніпро 1990, с. 191–196; Катулл. Елегії, 64: Плач Аріадни / перекл. Ю. М. Кузьма // *ІФ* 36: *ПКФ* 12 (Львів 1974) 111–113; Катулл. Елегії, 75, 86, 87, 101, 109 / перекл. Ю. М. Кузьма // *ІФ* 36: *ПКФ* 12 (Львів 1974) 114–115; Катулл. Елегії, 2, 3 / перекл. М. Борецький // *ІФ* 36: *ПКФ* 12 (Львів 1974) 114; Катулл (16. Коса Береніки) / перекл. Ю. М. Кузьма // *ІФ* 45: *ПКФ* 14 (Львів 1977) 112–113; Катулл [Вибрані поезії] / перекл. Т. Лучук // Т. Лучук. *Щодня крім сьогодні: вірші і переклади*. Львів: Видавництво Львівської політехніки 2002, с. 79–102.

Вергілій визнаний найславетнішим римським поетом часів Августа завдяки трьом головним творам. Це «Буколіки» («Пастуші пісні»), «Георгіки» («Поема про землеробство») і епічна героїчна поема «Енеїда». З «Енеїдою» пов'язане таке знаменне явище в світовій літературі як пародіювання. Перша пародія «Енеїди» виникла в Італії і пов'язана з іменем Дж.-Б. Лаллі (1633). У Франції десятиліттям пізніше з'явилася «Перелицьована *Енеїда*» П. Скаррона (1653). Українському читачеві Вергілій відомий передусім як творець епічної «Енеїди», що у знаменитому перелицьованні І. Котляревського (1798) розпочинає нову українську літературу. Можливо, саме цей глибинний зв'язок української літератури з Вергілієм спричинився до того, що українська вергіліана представлена в нашій перекладній літературі повним корпусом творів римського поета, а для деяких його творів існує і декілька версій, що відображають історію розвитку теорії і практики художнього перекладу в Україні²¹.

Перші переклади творів Вергілія («Георгіки», дві еклоги (I, II) українською мовою припадають на середину XIX століття і належать Осипу Шухевичу (1883, з передмовою І. Франка). Спроби переспіву окремих уривків із першої і другої книг «Енеїди» зробили наприкінці XIX століття Г. Бондаренко і Ст. Руданський. Їхні переклади мають сьогодні лише історико-

²¹ Л. П. Скорина. Вергілій в українській літературі // *ІФ* 85: *ПКФ* 22 (Львів 1987) 100.

пізнавальну вартість. На початку ХХ століття цікаву спробу перекладу «Енеїди» зробив І. Стешенко. Із його праці у хрестоматії О. І. Білецького опубліковано, відредаговані М. Зеровим, уривки з 2-ї книги («Лаокоон» та «Руйнація Трої»). Як зазначає Й. У. Кобів у передмові до видання «Енеїди» (1972), в архіві збереглися не видані і не проаналізовані критикою п'ять повних книг та частина шостої (вірші 1–425). Нову сторінку в українській вергіліані відкрив Микола Зеров. Він переклав 1-шу і 4-ту еклоги «Буколік», значні уривки з «Георгік» і в останні роки трагічно обірваного життя завершив повний переклад «Енеїди», що однак до сьогодні не розшуканий. Почавши працю над перекладом Вергілієвої «Енеїди» 1931 року, Микола Зеров устиг лишити за собою перед арештом у 1935 році п'ять неповних пісень епопеї. Уперше вони були надруковані в підготовленому його другом Максимом Рильським виданні творів поета у Києві 1966 року, згодом у найповнішому на сьогодні (хоча й ще далеко неповному) зібранні творів М. Зерова у двох томах 1990 року у видавництві «Дніпро», що його упорядкували Григорій Кочур і Дмитро Павличко. «Цей переклад, — за оцінкою Й. У. Кобова, — відзначається глибоким проникненням у зміст і форму першотвору, неперевершеною майстерністю і плавністю вірша, добірною, злегка архаїзованою мовою <...>, — справжньою поетичністю, гармонійно поєднаною з філологічною точністю»²². Втрата Зерового перекладу «Енеїди» якоюсь мірою компенсована в українській культурі перекладом М. Білика, який присвятив цій праці все своє життя. Слід віддати належне також редакторській роботі Бориса Тена над цим перекладом. Завдяки спільним зусиллям вченого-філолога і поета українська «Енеїда» стала гідним відтворенням шедевр геніального римського поета.

Знаменною подією в історії української вергіліані стало видання «Буколік», «Георгік» і малих поем, приписуваних Вергілієві, що побачило світ 2011 року у Львівському видавництві «Літопис». Історико-культурну вартість цього видання

²² Й. У. Кобів. Вергілій і його епічна поема // Вергілій. *Енеїда* / перекл. М. Білик. Київ: Дніпро 1972, с. 20.

становлять не лише вищою мірою поетичні і водночас філологічно точні неперевершені переклади Андрія Содомори, а й поміщені у додатках зібрані й філологічно прокоментовані афоризми з творів Вергілія, а також давніші інтерпретації Вергілієвих творів українською мовою і критично-літературознавчі статті, що висвітлюють прочитання творчості Вергілія в Україні впродовж двох останніх століть. Це видання — справжній зразок поетично-філологічного подвигу Андрія Содомори, який виявив у ньому не лише подиву гідні перекладацькі компетенції, а й виступив як талановитий упорядник, популяризатор і знавець античної спадщини та історії її осягнення в українській культурі.

Окремі видання:

Вергілій. *Енеїда* / перекл. М. Білик; наук. ред. Борис Тен; передм. і коментарі Й. Кобів. Київ: Дніпро 1972. 355 с.

Вергілій. *Буколіки. Георгіки. Малі поеми* / упорядн., перекл., вст. стаття і коментарі А. Содомора. Львів: Літопис 2011. 404 с.

Фрагменти:

Вергілій. Четверта еклога / перекл. М. Зеров // *Літературно-науковий вісник*, 2–3 (1918); Вергілій. Вибрані поезії / перекл. М. Зеров // *Антологія римської поезії*. Київ: Друкар 1920; Вергілій. Еклоги I, IV / перекл. М. Зеров // *АЛБ*, с. 430–433; Вергілій. Георгіки [Похвала Італії. Життя хліборобів] / перекл. М. Зеров // *АЛБ*, с. 433–435; Вергілій. Енеїда [Уривки з поеми] / перекл. М. Зеров // *АЛБ*, с. 437–457; Вергілій. Енеїда [VI, 1–263, 426–678, 854–901; VII, 37–817; VIII, 1–607] / перекл. М. Зеров // *ІФ 20: ПКФ 8* (Львів 1970) 88–122; Вергілій. Буколіки [Еклога I. Еклога II]; Георгіки [На костях. Похвала Італії. Життя хліборобів. Орфей і Еврідіка]; Енеїда [кн. I; кн. II, 199–227; кн. V, 835–871; кн. VI; кн. VII; кн. VIII] / перекл. М. Зеров // Микола Зеров. *Твори в двох томах*, т. 1: Поезії. Переклади. Київ: Дніпро 1990, с. 207–282; Вергілій. Еклога V / перекл. А. Цісик // *ІФ 45: ПКФ 14* (Львів 1977) 119–120.

Літературознавчі та критичні статті:

Ю. М. Кузьма. Римські поети епохи Августа в перекладах М. Зерова // *ІФ 20: ПКФ 8* (Львів 1970) 74–83; Й. У. Кобів. Вергілій і його епічна поема // Вергілій. *Енеїда* / перекл. М. Білик. Київ: Дніпро 1972, с. 5–20; М. І. Майстренко. Міф про Орфея в художній інтерпретації Вергілія і Овідія // *ІФ 40: ПКФ 13* (Львів 1975) 40–43;

Л. П. Скорина. Вергілій в українській літературі // *ІФ* 85: ПКФ 22 (Львів 1987) 99–105; Г. Кочур. Літературна доля Вергілія // *Всесвіт* (1992/12) 161–168; А. Содомора. «Коли співав ще камінь...» // Вергілій. *Буколіки. Георгіки. Малі поеми* / перекл. А. Содомора. Львів: Літопис 2011, с. 7–38.

Молодшим сучасником Вергілія, гідним свого великого попередника, був інший видатний поет епохи Августа — Квінт Горацій Флакк. Горацій завершив творення класичної системи поетичних жанрів і на багато віків вперед визначив закони поетичного мистецтва в творі «*Ars poetica*». Його поезія потішалася великою шаною вже серед сучасників, а тому до нашого часу дійшли всі його твори: еподи, оди, сатири та поетичні послання.

Твори Горація були віддавна високо поціновані і в Україні. У XIX столітті Горація переспівували П. Гулак-Артемівський (його вільні переробки та наслідування Горація відомі під назвою «Гараськових од») і Левко Боровиковський. Перші власне переклади вибраних поезій Горація зробили І. Франко і В. Щурат. Якісно новим кроком в освоєнні Горацієвої лірики на початку XX століття стали переклади Миколи Зерова. Щоб не вкладати український вірш у рамки незвичних для нього античних метрів, М. Зеров відмовляється від розмірів оригіналу і застосовує у своїх перекладах Горацієвих од звичний для українського вірша шестистопний ямб. Такий підхід дозволив М. Зерову створити на ґрунті української мови конгеніальні Горацієві поетичні шедеври, які «вражають надзвичайною майстерністю вірша, природністю і багатством вислову, філологічною точністю і високою поетичністю»²³. Такою похвальною є Кочурова оцінка Зерових перекладів римської поезії і зокрема лірики Горація. Подібної думки дотримуються у критичних статтях також інші поціновувачі перекладацької манери М. Зерова. Опонентом М. Зерова на шляху до «українського» Горація виступає Андрій Содомора, для якого непоєднуваність вживаної Зеровим рими з поезією Горація є принципом, що не підлягає дискусії. Свої враження від інтерпретацій

²³ Г. Кочур. Майстри перекладу // *Всесвіт* (1966/4).

Великого Майстра слова рівновеликий Андрій Содомора викладає у книжках «Під чужою тінню» і «Студії одного вірша». Дослідник застосовує саме термін «інтерпретації», коли йдеться про Зерові переклади Горацієвої лірики, бо це, на його думку, найкраще передає творчі засади М. Зерова, «який на противагу до точних академічних перекладів дбав передусім про соковитість українського вірша, свіжість мови і характерну для неокласиків скульптурну викінченість образів». Обговорюючи скульптурну чіткість перекладів Зерова, пригадуємо Горацієве порівняння: «Поезія — наче картина». Зерові переклади — блискуче підтвердження влучності цього вислову. Сам Андрій Содомора підійшов до Горація іншим шляхом — дорогою максимального наближення читача до оригіналу, хай і коштом складності, хай і коштом зусилля, яке буде змушений вкласти читач в процесі пізнання поезії Горація через його переклади. Повне зібрання творів Горація А. Содомора подарував українській культурі у 1982 році, спорядивши видання, як годиться, змістовною передмовою і ґрунтовним коментарем. Але на цьому не спинився. Питання про те, «Чи правильну обрав стежку і чи можна, тримаючись її, наближуватись до Горація?»²⁴ спонукали А. Содомору до написання аналітичної філологічної і перекладознавчої розвідки «Повертаючись до Горація», у якій перекладач ділиться багаторічним досвідом дослідження і перекладання лірики Горація, критичним баченням не лише своїх, а й інших, українських і чужомовних інтерпретацій ліричної поезії великого римського поета.

Окремі видання:

Квінт Горацій Флакк. Твори / перекл., вст. стаття і коментарі А. Содомора. Київ: Дніпро 1982. 256 с.

Фрагменти:

Горацій. Вибрані поезії / перекл. М. Зеров // *Антологія римської поезії*. Київ: Друкар 1920; Горацій. Оди. Еподи. Сагири [Вибране] / перекл. М. Зеров // Микола Зеров. *Твори в двох томах*, т. 1: Поезії.

²⁴ А. Содомора. Від автора // А. Содомора. *Студії одного вірша*. Львів: Літопис 2006, с. 6.

Переклади. Київ: Дніпро 1990, с. 283–306; Горацій. Послання до Пізонів / перекл. Борис Тен // *Теорія драми в історичному розвитку*. Київ: Мистецтво 1950; Горацій. До Мецената / перекл. М. Білик // *ПКФ 3* (Львів 1963) 132–133; Горацій. До друга (Carm. II, 7) / перекл. А. Содомори // *ПКФ 2* (Львів 1961) 115; Горацій. Пісні [вибране] / перекл. Ф. Й. Луцька // *ІФ 24: ПКФ 9* (Львів 1971) 120–126.

Літературознавчі та критичні статті:

Н. Г. Корж. Переклади творів Горація на Україні (XVIII-XIX ст.) // *ІФ 20: ПКФ 8* (Львів 1970) 68–73; А. О. Содомора. Сапфічна строфа в українських перекладах Горацієвих од // *ІФ 36: ПКФ 12* (Львів 1974) 40–46; А. О. Содомора. Світлотіньові й кольорові контрасти в поезії Горація // *ІФ 55: ПКФ 16* (Львів 1979) 118–126; А. О. Содомора. Горацій і його поетична творчість // Квінт Горацій Флакк. *Твори* / перекл. А. Содомора. Київ: Дніпро 1982, с. 5–13; Л. В. Пашина. Горацій в українському перекладі А. Содомори: мовностилістичний аналіз // *Теорія і практика переклада*, вип. 12. Москва 1985, с. 87–94; Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцька. Із глибини віків почуте слово // *Вітчизна* (1986/9) 158–161; Й. У. Кобів. Багатоголосся перекладацької музи: про перекладацький доробок А. Содомори — лауреата Республіканської премії ім. Максима Рильського 1986 року // *Теорія і практика переклада*, вип. 14. Москва 1987, с. 152–156; Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцька. Відтворення строфіки й ритміки римської поезії у сучасних українських перекладах // *Вісник Харківського університету*, т. 327. Харків 1988, с. 120–123.

Третім видатним поетом «золотого віку» римської літератури був Публій Овідій Назон, який прославився епічною поемою «Метаморфози» і творами елегійного жанру, які мали суттєвий вплив на подальшу європейську поезію. Поруч з Вергілієм і Горацієм, Овідія віддавна шанували в Україні. Для України особливо близький образ Овідія-вигнанця. Є.-Ю. Пеленський, автор цікавого дослідження «Овідій в українській літературі», слушно зазначає, що «вже з другої половини XVI століття Овідій промощує собі шлях на Україну зразу не стільки своїми поезіями, скільки своїм життям». Для Тараса Шевченка, українського вигнанця, Овідій був «найдосконалішим творінням всемогутнього Творця всесенної». Отож, віддавна мав Овідій і своїх перекладачів.²⁵ Наприкінці XIX століття Овідія

²⁵ Т. Пачовський. *Метаморфози* Овідія в українській літературі // *Публій Овідій Назон*: зб. наук. праць. Львів 1960, с. 69–79.

перекладають Олена Пчілка і Осип Маковей. Останній, мабуть, під впливом «Енеїди» Котляревського, вдається у своєму перекладі уривків із «Метаморфоз» до римованого чотиристопного ямба. У 20-их роках ХХ століття переклад першої пісні «Метаморфоз» здійснює Д. Николишин, вдаючись при цьому до невідповідного для такого твору шумкового народного вірша. Новим словом в освоєнні Овідієвої поетичної спадщини стали переклади з різних творів Овідія, що належать Миколі Зерову. Даючи найвищу оцінку Зеровим перекладам із «Метаморфоз», А. Содомора, зокрема, зазначає: «Під рукою майстра гекзаметр виявив свої винятково широкі інтонаційно-ритмічні можливості в українській мові, сам став могутнім виражальним засобом, а не монотонним поєднанням дактилів».²⁶ Початковий фрагмент із «Метаморфоз» Овідія під назвою «Сонців палац» переклав В. Свідзінський. В останній чверті ХХ століття окремі уривки з «Метаморфоз» та елегійних творів Овідія переклала Ю. М. Кузьма. Її переклади друкувалися на сторінках збірника «Питання класичної філології» Львівського університету. Однак найбільший внесок в освоєння українською культурою поезії знаменитого римського поета вніс Андрій Содомора. Завдяки його титанічній праці 1985 року у видавництві «Дніпро» з'явився український переклад повного тексту «Метаморфоз», а 1999 року у видавництві «Основи» в перекладі Андрія Содомори виходить збірка поетичних творів Овідія, що представляє українському читачеві «Любовні елегії», «Мистецтво кохання» і «Скорботні елегії». Обидва видання перекладач супроводжує змістовною передмовою і вичерпними коментарями, написаними з великою повагою і увагою до читача.

Окремі видання:

Публій Овідій Назон. *Метаморфози* / перекл. з лат. мови, вст. стаття і коментарі А. Содомора. Київ: Дніпро 1985. 304 с.

Овідій. *Любовні елегії. Мистецтво кохання. Скорботні елегії* / перекл. з лат. мови, вст. стаття і коментарі А. Содомора. Київ: Основи 1999. 299 с.

²⁶ А. О. Содомора. Співець одвічних перевтілень // Публій Овідій Назон. *Метаморфози* / перекл. з лат. мови А. Содомора. Київ: Дніпро 1985, с. 14.

Фрагменти:

Овідій. Вибрані поезії / перекл. М. Зеров // *Антологія римської поезії*. Київ: Друкар 1920; Овідій. Вибрані поезії / перекл. М. Зеров // Микола Зеров. *Твори в двох томах*, т. 1: Поезії. Переклади. Київ: Дніпро 1990, с. 316–346; Овідій. Сонців палац [*Метаморфози*, фрагмент] / перекл. В. Свідзінський // Володимир Свідзінський. *Твори в двох томах*, т. 2: Переклади. Київ 2004, с. 226; Овідій. Перетворення [Уривки] / перекл. Ю. М. Кузьми // *ПКФ 3* (Львів 1963) 135–139; Овідій. *Метаморфози* [Уривки] / перекл. Ю. М. Кузьма // *ІФ 24: ПКФ 9* (Львів 1971) 116–120; Овідій. *Метаморфози*, Х. Пігмаліон / перекл. Ю. М. Кузьма // *ІФ 36: ПКФ 12* (Львів 1974) 107–108; Овідій. *Скорботні елегії* I, 12 / перекл. Ю. М. Кузьма // *ІФ 36: ПКФ 12* (Львів 1974) 108–109; Овідій. *Понтійські послання*, I, 4. Дружині; II, 4. Аттікові / перекл. Ю. М. Кузьма // *ІФ 36: ПКФ 12* (Львів 1974) 109–111; Овідій. *Із Скорботних елегій*, III, 9; III, 11; III, 13; III, 14; IV, 1 / перекл. А. Содомора // *ІФ 91: ПКФ 23* (Львів 1988) 113–114; Овідій. *Із Скорботних елегій*, I, 7; *Із Понтійських послань*, III, 7. *Друзям* / перекл. Ю. М. Кузьма // *ІФ 91: ПКФ 23* (Львів 1988) 113–114.

Літературознавчі та критичні статті:

М. І. Майстренко. Міф про Орфея в художній інтерпретації Вергілія і Овідія // *ІФ 40: ПКФ 13* (Львів 1975) 40–43; А. О. Содомора. Співець одвічних перевтілень // Публій Овідій Назон. *Метаморфози* / перекл. з лат. мови А. Содомора. Київ: Дніпро 1985, с. 5–14; А. О. Содомора. Дві барви часу Публія Овідія Назона // Овідій. *Любовні елегії. Мистецтво кохання. Скорботні елегії* / перекл. з лат. мови, вст. стаття і коментарі А. Содомора. Київ: Основи 1999, с. 5–29.

Попередниками Овідія в елегійному жанрі, що на римському ґрунті сягнув до найвищих поетичних вершин, були Галл, Тібулл і Проперцій. Усі згадані поети, за винятком, можливо, Галла, зачинателя римської любовної елегії, тому що з його спадщини збереглося неповних 10 рядків, залишили глибокий слід у духовному житті Європи. Кожний європейський народ вважає за честь мати серед своїх перекладів твори видатних представників цього жанру. Окремими елегіями Тібулла, Проперція і Овідія збагатив українську перекладну літературу Іван Франко і Микола Зеров. На сторінках збірника «Питання класичної філології» друкувалися переклади римських елегій М. Білика, А. Цісика, Ю. Кузьми. Відомі також переклади Ю. Мушака і М. Борецького. З молодшого покоління до пере-

кладів Тібулла долучився своїми талановитими інтерпретаціями Т. Лучук. Все це було, однак, як крапля в морі, аж поки 2009 року у видавництві «Літопис» не з'явилася перша повна інтерпретація римських елегійних поетів — Галла, Тібулла, Проперція і Овідія під назвою «Римська елегія». Цим виданням Андрій Содомора зробив для української культури ще один справжній подвиг подиву гідної працездатності, посвятив і високої поезії. А його передмова і вичерпні глибокі коментарі до видання враз заступили брак літературознавчих і критичних статей, які б давали цілісне уявлення про літературний феномен римської елегії і його значення для світової літератури. До речі, в цьому виданні тексти Овідієвих елегій друкуються з редакційними змінами перекладача, а отже є якоюсь мірою новим наближенням до поета порівняно з виданням 1999 року. І в цьому прочитується ще один приклад, гідний для наслідування: Андрій Содомора ніколи не зупиняється на досягнутому. Він завжди в дорозі до своїх улюблених поетів.

Окреме видання:

Римська елегія: Галл, Тібулл, Проперцій, Овідій / перекл. з лат. мови, вст. стаття і коментарі А. Содомора. Львів: Літопис 2009. 578 с.

Фрагменти:

Альбій Тібулл. Вибрані елегії / перекл. М. Зеров // Микола Зеров. *Твори в двох томах*, т. 1: Поезії. Переклади. Київ: Дніпро 1990, с. 307–310; Секст Проперцій. Вибрані елегії / перекл. М. Зеров // Микола Зеров. *Твори в двох томах*, т. 1: Поезії. Переклади. Київ: Дніпро 1990, с. 312–314; Публій Овідій Назон. Любовні елегії. Фасты. Сумні елегії // Микола Зеров. *Твори в двох томах*, т. 1: Поезії. Переклади. Київ: Дніпро 1990, с. 316–318; 343; Тібулл. Свято хліборобів (II, I) / перекл. М. Білика // ПКФ 3 (Львів 1963) 132–134; Тібулл. Похвала миру I, 10 / перекл. А. Цісик // ІФ 36: ПКФ 12 (Львів 1974) 115–116; Проперцій. До Кінфії, I, 19 / перекл. М. Борецький // ІФ 40: ПКФ 13 (Львів 1975) 113–114; Тібулл. Вибрані елегії / перекл. Т. Лучук // Тарас Лучук. *Щодня крім сьогодні: вірші й переклади*. Львів 2002, с. 103–110; Проперцій. IV, 11 / перекл. Ю. М. Кузьма // ІФ 40: ПКФ 13 (Львів 1975) 114–115; Проперцій. I, 22; II, 12 / перекл. Ю. М. Кузьма // ІФ 91: ПКФ 23 (Львів 1988) 115–116; Овідій. Скорботні елегії I, 12 / перекл. Ю. М. Кузьма // ІФ 36: ПКФ 12 (Львів 1974) 108–109; Овідій. Понтійські послання, I, 4. Дружині; II, 4. Аттикові /

перекл. Ю. М. Кузьма // *ІФ* 36: ПКФ 12 (Львів 1974) 109–111; Овідій. *Із Скорботних елегій*, III, 9; III,11; III, 13; III, 14; IV, 1 / перекл. А. Содомора // *ІФ* 91: ПКФ 23 (Львів 1988) 113–114; Овідій. *Із Скорботних елегій*, I, 7; *Із Понтійських послань*, III. 7. *Друзям* / перекл. Ю. М. Кузьма // *ІФ* 91: ПКФ 23 (Львів 1988) 113–114.

Літературознавчі та критичні статті:

Ю. М. Кузьма. Римські поети епохи Августа // *ІФ* 20: ПКФ 8 (Львів 1970) 74–83; М. Б. Домбровський. Трагізм Тіболового образу сільської ідилії // *Studia Philologica*: зб. наук. праць, вип. 5. Минск 2002, с. 12–22; М. Б. Домбровський. Звуковий аспект картини сільського життя у першій елегії Тібулла // *Молодь, освіта, культура, національна самосвідомість*: зб. Всеукр. наук.-практ. конференції (Київ 27–28 березня 2003): У 5-ти томах, т. 1. Київ, 2003, с. 94–97; А. Содомора. Українське відлуння римської елегії // *Римська елегія: Іалл, Тібулл, Проперцій, Овідій* / перекл. з лат. мови А. Содомора. Львів: Літопис 2009, с. 7–34; М. Б. Домбровський. Структура рефлексій ліричного героя в елегії Тібулла I. 3 // *ІФ* 119 (Львів 2007) 260–275.

Серед філософських творів римської літератури, що зосереджувалися головню на морально-етичних питаннях, найбільшої слави й популярності у віках зажили «Моральні листи до Луцілія» Луція Аннея Сенеки і філософські роздуми Марка Аврелія «Наодинці з собою». У першому випадку маємо справу зі своєрідним епістолярним жанром, що імітує невимушену повчальну бесіду — діатрибу. Оскільки жоден із цих творів не входив до числа хрестоматійних, що були обов'язковою лектурою в гімназійних програмах, то їх і не перекладали. Окремі уривки з «Моральних листів до Луцілія» пробував свого часу перекладати Іларіон Огоновський. Повний переклад твору здійснив Андрій Содомора. Видання вийшло у світ 1996 року у видавництві «Основи» з передмовою і коментарями перекладача. (А ще на сторінках збірника «Питання класичної філології» було опубліковано переклад незакінченого публіцистичного памфлету Сенеки «Огарбування»). Перший переклад «Роздумів» Марка Аврелія українською мовою з'явився у латинській Америці і належить Омелянові Оменцінському (1986). Друга талановита спроба українського перекладу «Роздумів» належить Ростиславу Параньку. Ґрунтовно опрацьоване і з великою повагою до

читача підготоване видання, що 2007 року з'явилося у видавництві «Літопис», може правити за зразок перекладацького ремесла, що поєднує в собі філологічну точність з довершеним мистецтвом справді художнього відтворення оригіналу. Окремо слід відзначити і передмову перекладача, яка впроваджує читача у «чужий душевний світ», що складається з історії, літературного середовища і самої мови. Тим приємніше висловлювати таку високу оцінку, що маємо справу у даному випадку з працею молодого перекладача, який так «зріло» починає свій шлях у перекладній літературі.

Окремі видання:

Сенека. *Моральні листи до Луцілія* / перекл. з лат. мови, передм. і коментарі А. Содомора. Київ: Основи 1996. 608 с.

Марк Аврелій. *Наодинці з собою* / перекл. з давньогрец., передм. і коментарі Р. Паранько. Львів: Літопис 2007. 211 с.

Фрагменти:

Сенека. Апофеоз (ограрбузнення божественного Клавдія / перекл. В. Пихтинський і Ю. Кузьма // *ІФ* 13: ПДФ 6 (Львів 1967) 104–112.

Літературознавчі та критичні статті:

А. Содомора. На дорозі до себе самого // Сенека. *Моральні листи до Луцілія* / перекл. з лат. мови А. Содомора. Київ: Основи 1996, с. 3–35; Р. Паранько. На шляху до Марка Аврелія // Марк Аврелій. *Наодинці з собою* / перекл. з давньогрец. Р. Паранько. Львів: Літопис 2007, с. 3–26.

Римську поезію післякласичного періоду на українському поетичному дереві почав прищеплювати Микола Зеров, який ще на початку ХХ століття переклав уривок з історико-епічної поеми Лукана «Фарсалиї», дві сатири Ювенала, окремі епіграми Марціала, два вірші зі збірки «Сільви» Папінія Стація і нехай зовсім фрагментарно, але ознайомив українського читача з поетами пізньоантичної доби — Авсонієм, Клавдіаном, Намаціаном та іншими авторами. Після М. Зерова до латинської поезії пізньої античності зверталися Ю. Кузьма, В. Маслюк, М. Борецький. Упродовж років цих поетів перекладав А. Содомора, який і підготував доволі повну антологію латинської поезії у збірці з промовистою назвою «Відлуння золотого віку» (2011).

Своєрідним містком, що єднає класичну античність із пізньою, є книга моральних сентенцій, відома під назвою «*Disticha Catonis*». Складену, ймовірно, у III столітті н. е., цю збірку приписують Маркові Порцію Катонові Старшому (234–149 до н. е.). «Дистихи» були винятково популярними в Середні віки і в добу Відродження. Відтоді перекладалися новими європейськими мовами. Окремі дистихи із збірки українською мовою переклав М. Борецький. Повний переклад збірки здійснив А. Содомора (2009). Написана з надзвичайною точністю щодо фактажу, супровідна стаття перекладача, як і у всіх інших виданнях А. Содомори, збагачує і цю книжку, виявляє глибину сприйняття автором античного джерела, тонкий смак і неповторну обдарованість його аналітичного мислення.

Окремі видання:

Дистихи Катона / перекл., післямова і коментарі А. Содомора. Київ: Грані-Т 2009. 320 с.

Відлуння золотого віку: антологія пізньої латинської поезії / перекл. з лат. мови і передм. А. Содомора; упоряд. М. Домбровський; коментарі М. Домбровський, А. Содомора. Львів: Піраміда 2011. 296 с.

Фрагменти:

Пізня латинська поезія [Стацій, Лукан, Ювенал, Марціал, Авзоній, Клавдіан, Сульпіцій Луперк, Пентадій, Намаціан: окремі вірші і фрагменти] / перекл. М. Зеров // Микола Зеров. *Твори в двох томах*, т. 1: Поезії. Переклади. Київ: Дніпро 1990, с. 347–383; Лукан. *Фарсали* [Уривки] / перекл. Ю. М. Кузьма // *ІФ 45: ПКФ 14* (Львів 1977) 115–118; Стацій. *Сільви*, IV, 6 / перекл. В. Маслюк // *ІФ 40: ПКФ 13* (Львів 1975) 116–117; Марціал. *Епіграми* (V, 10, 58; VI, 11, 61) / перекл. Ф. Й. Луцька // *ІФ 45: ПКФ 14* (Львів 1977) 111–112; Марціал. *Епіграми* (V, 42; X, 31) / перекл. М. Борецький // *ІФ 45: ПКФ 14* (Львів 1977) 112; Немесіан. *Вибране* / перекл. Ю. Кузьма // *ІФ 55: ПКФ 16* (Львів 1979) 157–159; *Дистихи Катона* / перекл. М. Борецький // *Давня римська поезія в українських перекладах і переспівах*. Львів: Світ 2000, с. 271–275.

Літературознавчі та критичні статті:

Н. А. Синюк. Роль алітерації в поемі Лукана *Фарсали* // *ІФ 85: ПКФ 22* (Львів 1987) 99–104; Н. А. Синюк. Про ідеологію і стиль Лукана // *ІФ 55: ПКФ 16* (Львів 1979) 127–131; В. М. Волощук. Знатні римлянки в VI сатири Ювенала // *ІФ 40: ПКФ 13* (Львів 1975) 28–34; В. М. Волощук. Імператори в сатирах Деціма Юнія Ювенала // *ІФ 45: ПКФ 14*

(Львів 1977) 95–102; В. М. Волощук. Децим Юний Ювенал о положенні інтеллигенції в Риме // *ІФ* 60: *ПКФ* 17 (Львів 1980) 117–125; М. Г. Сенів. Мовні засоби створення емоційної експресії в сатирах Марціала // *ІФ* 55: *ПКФ* 16 (Львів 1979) 83–88; М. І. Майстренко. Орфей у поезії Клавдія Клавдіана // *ІФ* 60: *ПКФ* 17 (Львів 1980) 131–136; О. І. Ніколаєнко. Пріапічна поезія — унікальна пам'ятка латинської розпусної літератури // *Studia linguistica*, 2 (Київ 2009) 276–280; А. Содомора. Від перекладача // *Відлуння золотого віку*: антологія пізньої латинської поезії / перекл. з лат. мови А. Содомора. Львів: Піраміда 2011, с. 13–26; М. Домбровський. Від упорядника // *Відлуння золотого віку*: антологія пізньої латинської поезії / перекл. з лат. мови А. Содомора. Львів: ЛА «Піраміда» 2011, с. 27–53.

З римської історіографії — від Катона Старшого до Тацита — українська перекладна література віднедавна репрезентована «Життям дванадцяти цезарів» Гая Светонія Траквілла. Переклад належить представникові молодшого покоління перекладачів Павлові Содоморі.

Окреме видання:

Гай Светоній Транквілл. *Життєписи дванадцяти цезарів* / перекл. з лат. мови П. Содомора. Львів: Сполом 2012. 280 с.

Важливе місце у перекладацькому доробку українських філологів-класиків посідають переклади творів латинськомовної середньовічної літератури. Тут слід згадати передусім «Розраду від філософії» Боеція (2002) у перекладі А. Содомори і «Теологічні трактати» цього ж автора у перекладі Р. Паранька (2007). Й. Кобів у співпраці з Ю. Цимбалюком сприяли освоєнню українською мовою сатиричного епістолярного твору епохи німецького Відродження «Листів темних людей» (1987), «Утопії» Томаса Мора і «Місця Сонця» Томмазо Кампанелли (1988). Написану в жанрі філософської сатири «Похвалу глупоті» переклав Володимир Литвинов (1993). Перекладену ще у 60-их роках минулого століття Юрієм Мушаком «Сповідь» Августина Блаженного було опубліковано у видавництві «Основи» 1996 року. У серії «Ad fontes — До джерел» вийшла 2007 року упорядкована Мироном Борецьким у перекладі самого упорядника і Андрія Содомори збірка пісенної лірики вагантів. До цієї збірки у двох мовах — оригіналу

і перекладу — увійшли найпопулярніші вірші вагантів: анонімних поетів, Гугона, Прімаса Орлеанського, Архіпііта Кельнського, Вальтера Шатильонського, Філіппа Ірвеського, Петра Блуанського та Алана Лілльського. Ростислав Паранько переклав автобіографічну повість Абеяра «Історія моїх страждань» та «Листування Абеяра й Елоїзи» (2004), а також знакові твори схоластичної філософії, якими стали трактати Ансельма Кентерберійського «Монологіон» і «Прослогіон» (2012). У 1975 році у журналі «Всесвіт» було опубліковано український переклад «Салернського кодексу здоров'я» Арнольда з Вілланови, наступного року у тому ж таки журналі читач отримав нагоду ознайомитися із описом подорожі Вільгельма де Рубрука, що був адресований Людовіку IX. Обидва згадані зразки середньовічної літератури переклав з латинської мови Андрій Содомора. У 2006 році в журналі «Всесвіт» вийшов друком історичний біографічний твір про найвизначнішого франкського імператора Карла Великого «Vita Caroli Magni» — останнє перекладацьке звершення професора Кобова. Подаємо цей доробок українських подвижників перекладу методом стислого переліку, хоч насправді добре усвідомлюємо, що за кожною позицією стоїть величезне зусилля, висока кваліфікація і вагомий внесок в українську культуру, який з часом, сподіваємося, знайде гідний відгук у фаховій гуманітарній критиці.

Окремі видання:

Боецій. *Розрада від філософії* = *De consolatione philosophiae* / перекл. з лат. мови А. Содомора. Київ: Основи 2002. 147 с.

Боецій. *Теологічні трактати* / перекл. з лат. мови й коментарі Р. Паранько; вст. стаття Б. Завідняк і Р. Паранько; наук. ред. Б. Завідняк. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2007. xli + 148 с. [=In via].

Листи темних людей / перекл. з лат. мови Й. Кобів, Ю. Цимбалюк. Київ: Дніпро 1987. 272 с.

Томас Мор. *Утопія*. Томмазо Кампанелла. *Місто Сонця* / перекл. з лат. мови Й. Кобів, Ю. Цимбалюк; вст. слово Й. Кобів та Ю. Цимбалюк; передм. Й. Кобів. Київ: Дніпро 1988. 207 с.

Еразм Роттердамський. *Похвала глупоті* / перекл. з лат. мови В. Литвинов. Київ: Основи 1993. 320 с.

Августин. *Сповідь* / перекл. з лат. мови Ю. Мушак. Київ: Основи 1996. 319 с.

Поезія вагантів / перекл. з лат. мови, передм. М. Борецький і А. Содомора; упорядн. М. Борецький. Львів: Світ 2007. 264 с. [=Ad fontes – До джерел].

П'єр Абеляр. *Історія моїх страждань. Листування Абеляр й Елоїзи* / перекл. з лат. мови, передм. і прим. Р. Паранько. Львів: Літопис 2004. 136 с.

Ансельм Кентерберійський. *Монологіон. Прослогіон* / перекл. з лат. мови Р. Паранько; вст. стаття, коментарі А. Баумейстер; наук. ред. А. Баумейстер. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2012. lxvi + 286 с. [=In via].

Арнольд з Вілланови. *Салернський кодекс здоров'я* / перекл. з лат. мови А. Содомора // *Всесвіт* (1975/1).

Подорож у східні краї Вільгельма де Рубрука, брата ордену міноритів, року Божого 1253 / перекл. з лат. мови А. Содомора // *Всесвіт* (1976/9–10).

Айнгард. *Життя Карла Великого* / перекл. з лат. мови Й. Кобів // *Всесвіт* (2006/5–6).

Після здобуття Україною незалежності актуалізуються дослідження творів ранньовізантійської літератури — їх жанрових, стилістичних і композиційних особливостей. Започатковано працю над перекладами джерельних текстів церковного передання українською мовою. Л. Звонська вивчає рецепцію античної спадщини видатними представниками східнохристиянської патристики, їй належить також переклад значного корпусу гомілетичних і морально-аскетичних творів Василя Кесарійського. Окремі питання епістолярної спадщини Василя Кесарійського досліджує Галина Шепель.

Дзвенислава Коваль переклала українською мовою «Життя Мойсея» Григорія Ніського (2001), «Життя в Христі» і «Пояснення Божественної літургії» Миколи Кавасили (2005, 2007), «Містагогійні катехизи» Кирила Єрусалимського (2009), «Про молитву» Орігена (2012). Повні видання цих творів вийшли у львівському видавництві «Свічадо».

Початок третього тисячоліття ознаменувався також першими перекладами творів одного з найвидатніших філософів і теологів Середньовіччя Томи Аквінського. Спершу з'явилися

«Коментарі до Арістотелевої *Політики*» у перекладі Олександра Кислюка, відтак Павло Содомора переклав «Суму теології» Томи Аквінського.

Візантійську гимнографічну спадщину на матеріалі кондаків Романа Солодкоспівця та гимнів Синезія Киренського, а також історію їх рецепції в Україні досліджує О. В. Кожушний. Цій проблематиці присвячено кандидатську дисертацію О. В. Кожушного «Лексико-стилістичні характеристики та жанрова спадкоємність візантійської гимнографії III–VIII століть» (2008) і низку статей дослідника. О. В. Кожушний простежує історію формування та специфіку поетичного мовлення гимнографічного жанру кондака, розглядає малодосліджені в літературознавстві гимни Синезія Киренського. Варто звернути увагу на монографічні публікації О. В. Кожушного «Преподобний Роман Солодкоспівець і візантійська гимнографія III–VIII століть» (2009) і «Єпископ Птолемаїдський Синезій та його гимни» (2012). Окрім аналізу релігійно-філософських поглядів Синезія, автор розглядає також поетику гимнів Синезія і подає їх переклад українською мовою (2012). О. В. Кожушному належать також інші переклади творів ранньохристиянської літератури.

Перший Різдвяний кондак Романа Солодкоспівця українською мовою переклав Андрій Ясіновський (2000).

Вчення про Логос у християнських апологетів II століття досліджувала У. В. Головач. Терміну *λόγος στερματικός* у Юстина, який є виявом філософського еklektизму першого християнського філософа і найбільшим каменем спотикання для дослідників Юстинового вчення, присвячено її філологічну студію «*Λόγος στερματικός* у Юстина: історія становлення поняття у християнській філософії і проблема перекладу». У рамках перекладацької програми на філософсько-богословському факультеті Українського католицького університету, упродовж 1999–2009 років вийшли друком шість чисел студентського перекладного збірника «*Acta studiosa*». У збірниках друкувалися окремі твори патристичної літератури, а також фрагменти з творів отців Церкви і апокрифічні тексти. Серед них слід згадати «Послання» Ігнатія Антіохійського, «Похвали св. апосто-

лові Павлу» Йоана Златоустого, апокрифічне «Євангеліє Никодима (ч. II: «Зішестя Христа в ад»), «Послання до коринтян» Климента Римського, анонімне «Послання до Діогнета», «Послання Церков Ліону та В'єни до Церков Азії та Фригії», окремі «Слова» (1, 27) Григорія Великого, «Життя Антонія Великого» Атанасія Александрійського. Це лише неповний перелік перекладацьких спроб студентів Українського католицького університету в ділянці перекладів з класичних мов.

А. М. Крокіс працює над дослідженням гомілетичного жанру ранньовізантійської літератури на матеріалі екзегетичних проповідей Йоана Златоуста із двох циклів: «Бесіди на Книгу Буття» і «Бесіди на Діяння апостолів». Цій проблематиці присвячено дисертацію А. М. Крокіс «Функціонально-стилістичні і прагматичні виміри ранньохристиянської гомілії» (2011) і низку літературознавчих статей.

Окремі видання:

Роман Сладкопівець. Перший різдвяний кондак Романа Сладкопівця / перекл. з давньогрец. А. Ясіновський // Іштван Іванчо. *Різдво*. Львів 2000 с. 48–58.

Микола Кавасила. *Життя в Христі* / перекл. з давньогрецьк. Дз. Коваль. Львів: Свічадо 2005. 168 с. [=Джерела християнського Сходу].

Микола Кавасила. *Пояснення Божественної літургії* / перекл. з давньогрецьк. Дз. Коваль. Львів: Свічадо 2007. 128 с. [=Джерела християнського Сходу].

Кирило Єрусалимський. *Містагогійні катехизи* / перекл. з давньогрецьк. Дз. Коваль. Львів: Свічадо 2009. [=Джерела християнського Сходу].

Оріген. *Про молитву* / перекл. з давньогрецьк. Дз. Коваль. Львів: Свічадо 2012. 112 с. [=Джерела християнського Сходу].

Василь Великий. *Гомілії* / перекл. з давньогрецьк. Л. Звонська. Львів: Свічадо 2006. 356 с. [=Джерела християнського Сходу].

Василь Великий. *Морально-аскетичні твори* / перекл. з давньогрецьк. Л. Звонська. Львів: Свічадо 2006. 356 с.

Преподобний Роман Солодкоспівець і візантійська гімнографія III–VIII століть. Київ: Видавничий відділ Української Православної Церкви 2009. 264 с.

Дідахе, або Вчення дванадцяти апостолів / вступна стаття і перекл. з давньогрецьк. О. Кожушний. Київ: Видавничий відділ Української Православної Церкви 2011. 32 с.

Послання до Діогнета / вступна стаття і перекл. з давньогрецької О. Кожушний. Київ: Видавничий відділ Української Православної Церкви 2011. 32 с.

Єпископ Птолемаїдський Сінезій та його гімни / вст. стаття і перекл. з давньогрец. О. Кожушний. Вінниця 2012. 96 с.

Тома Аквінський. Коментарі до Аристотелевої *Політики* / перекл. з лат. мови О. Кислюк. Київ: Основи 2000. 794 с.

св. Тома з Аквіну. *Сума теології* / перекл. з лат. мови П. Содомора. Львів: Сполом 2010. 520 с.

Монографія:

П. А. Содомора. *Терміносистема святого Томи з Аквіну*. Львів: Сполом 2010. 288 с.

Видання текстів у збірниках:

Григорій Богослов. Слово 1, 27 / перекл. з давньогрец. с. Ігнатія Гаврилик // *Acta studiosa* 6. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2009, с. 61–75; Послання Церков Ліону та В'єни до Церков Азії та Фригії / перекл. з давньогрец. К. Свідзинська // *Acta studiosa* 6. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2009, с. 112–123; Атанасій Александрійський. Послання до монахів, котрі на чужині, про життя блаженного Антонія Великого // *Acta studiosa* 6. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2009, с. 156–192.

Літературознавчі праці і критичні статті:

Л. Л. Звонська. Золота доба грецької патристики і традиції античності // *Актуальні проблеми української лінгвістики* 17. Київ 2007, с. 50–57; Г. В. Шепель. Композиційні кліше листів співчуття у пізноантичній літературі (на матеріалі епістолярію Василя Великого) // *Мова і культура*, вип. 8, т. III (2): Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. Київ 2005, с. 93–99; Г. В. Шепель. Лексичні інновації старогрецької мови другої половини IV століття (на матеріалі епістолярію Василя Кесарійського) // *Мова і культура*, вип. 7, т. IV (2): Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. Київ 2004, с. 206–212; П. А. Содомора. До історії терміна «щосність» (на матеріалі *Суми теології* Томи з Аквіну) // *Мовні та концептуальні картини світу*, вип. 21, ч. 3. Київ 2007, с. 144–147; П. А. Содомора. Мова філософії: підмет і предмет // *Мова та історія*, вип. 114. Київ 2009, с. 8–13; П. А. Содомора. Метафізичні терміни та їх відображення в перекладній літературі // *Наука, релігія, суспільство*, вип. 3. Донецьк 2011, с. 89–94; О. В. Кожушний. Проблема актуалізації в Україні східнохристиянської візантійської гімнографічної спадщини //

Мовні і концептуальні картини світу, вип. 21, ч. 2. Київ 2007, с. 40–43; О. В. Кожушний. Історія формування жанрової системи східнохристиянської (візантійської і давньоруської) гімнографії // *Київська старовина* 3 (2007) 43–48; О. В. Кожушний. Поетико-богословське мовлення Романа Мелода (на прикладі Першого Пасхального кондака) // *Мовні і концептуальні картини світу*, вип. 23, ч. 1. Київ 2007, 346–351; О. В. Кожушний. Скарби візантійської гімнографії і проблема їх реценції в Україні // *Київська старовина* 2 (2008) 144–149; О. В. Кожушний. Сирійська народна поезія та її вплив на формування гімнографічного жанру кондака // *Літературознавчі студії*, вип. 21, ч. 1. Київ 2008, с. 308–313; О. В. Кожушний. Кондаки Романа Мелода: ритміка, мелодика, метрика // *Українське мовознавство*, 39/1 (2009) 187–192; О. В. Кожушний. Акафіст до Пресвятої Богородиці і херетизми як характерна риса цього гімнографічного жанру // *Studia Linguistica* 3 (2009) 243–247; О. В. Кожушний. Семітизми в поетичному мовленні Романа Мелода // *Studia Linguistica* 4 (2010) 243–247; О. В. Кожушний. Синонімічні теонімо-поетоніми як важливий чинник художнього мовлення // *Мовні і концептуальні картини світу*, вип. 30 (2010) 456–461; О. В. Кожушний. Синонімічні теонімо-поетоніми як важливий чинник творення поетичної тканини в «педагогічному» гімні Климента Олександрійського // *Studia Linguistica* 5 (II) (2011) 93–99; О. В. Кожушний. П'ятий гімн Сінезія Киренського: зміст, метричні і стилістичні особливості, синонімічні теонімо-поетоніми // *Українське мовознавство* 41/1. (2011) 122–126; А. М. Крокіс. Композиція гомілій І. Златовуста // *ІФ* 122 (Львів 2010) 258–264; А. М. Крокіс. Інтертекстуальність гомілій І. Златовуста // *Мовні і концептуальні картини світу*, вип. 33. Київ 2011, с. 324–329; с. Ігнатія Гаврилик (ЧСВВ). Природа богословлення у творах св. Григорія Богослова // *Acta studiosa* 6. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2009, с. 11–60; К. Свідзинська. Послання Церков Ліону та В'єни до Церков Азії та Фригії // *Acta studiosa* 6. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2009, с. 76–111; с. Атанасія Сметаняк (ЗСПР). Атанасій Олександрійський. Життя Антонія Великого // *Acta studiosa* 6. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2009, с. 122–151; А. М. Крокіс. Модальність грецької гомілії // *Мова, освіта, культура в контексті Євроінтеграції*: матеріали науково-практичної конференції (21–23 квітня 2010 р.). Київ 2010, с. 74–76.

* * *

У цьому огляді ми свідомо залишаємо поза увагою певні тематичні блоки — серед них, зокрема такі важливі, як довідкові і лексикографічні видання, а також дидактичну літературу. Сподіваємося проаналізувати історію та розвиток цих ділянок в інших статтях про історію та перспективи класичних студій в їх українському втіленні.

Що далі?

Огляд здобутків класичної філології в Україні за останні сімдесят років може стати добрим приводом для застанови — а що властиво далі? Дотримуватися непорушної заданості традиції, продовжуючи розвивати класичну філологію в напрямі таксономічних моделей опису і систематизації мовних явищ, чи все таки, зважаючи на появу новітніх методів мовознавчого аналізу, змінити саму парадигму цих досліджень у ділянці класичних студій? Питання, здається, риторичне, особливо, якщо згадати про основне призначення філології. Філологія ж у перекладі з грецької мови означає «любов до слова». Відтак її основна функція — сприяти розумінню іншого і набуттю врешті того досвіду, який, за Гадамером, може зумовити зміну того, хто його пізнає. Не менш важливо також розбудовувати інтердисциплінарні дослідження, застосовуючи фаховий інструментарій класичної філології і конкретність філологічного аналізу джерельних текстів до суміжних — передусім історичних та філософських дисциплін. І третє, можливо, найважливіше і найактуальніше завдання, яке стоїть перед класичною філологією в Україні — це зосередження на перекладі і повноцінній рецепції античних та середньовічних грецькомовних і латинськомовних текстів класичної античності, грецько-візантійської традиції і латинського середньовіччя, які не лише відіграли свою роль в становленні української культури, а й сьогодні, як би парадоксально це не звучало, можуть виводити її до джерел духовних інтуїцій вже сучасної європейської культури.

Ніна Клименко • Уляна Головач • Леонід Павленко •
Андрій Савенко • Андрій Ясіновський

НЕПЕРЕРВНА ФІЛОЛОГІЯ

КЛАСИЧНІ, ВІЗАНТИНОЛОГІЧНІ
ТА НЕОЕЛЛІНІСТИЧНІ СТУДІЇ
В УКРАЇНІ ХХ СТОЛІТТЯ

ВИДАВНИЦТВО ЛЬВІВСЬКОЇ ПОЛІТЕХНІКИ
ЛЬВІВ 2014

**Ніна Клименко, Уляна Головач, Леонід Павленко,
Андрій Савенко, Андрій Ясіновський.**

Неперервна філологія: класичні, візантинологічні та неоелліністичні студії в Україні XX століття / відп. ред. Ніна Клименко. Львів: Видавництво Львівської політехніки 2014. 270 с. ISBN 978-617-607-528-8.

У колективній монографії висвітлено процес розвитку філологічних наук, що вивчають античність та грецький культурний простір. Розглянуто становлення наукових напрямків дослідження давньогрецької, латинської, новогрецької мов та літератур, особливості становлення наукових шкіл та гуртків, з'ясовано пріоритетні напрямки вивчення явищ граматики, словотворення, лексикології, фразеології новогрецької мови, описано наслідки зіставного аналізу словотворення, способів і засобів ословлення тих самих концептів у новогрецькій та українській мовах, з'ясовано відтворення ідіостилю новогрецьких письменників в українських перекладах.

Для філологів, викладачів, аспірантів, учителів та студентів.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(*протокол № 11 від 28 травня 2013*)
та Вченою радою Українського католицького університету
(*протокол № 10 від 26 червня 2013*)

Відповідальний редактор

*член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук,
професор Ніна Клименко*

Рецензенти

доктор філологічних наук, завідувач кафедри загального мовознавства
та класичної філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, *професор Грина Голубовська*
доктор філологічних наук, завідувач відділу структурно-математичної
лінгвістики Інституту української мови НАН України,
професор Євгенія Карпіловська

*Проект здійснено за сприяння Міністерства закордонних справ
Грецької Республіки та Посольства Грецької республіки в Україні*

Copyright © 2014 Інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Copyright © 2014 Український католицький університет

ISBN 978-617-607-528-8

ЗМІСТ

Переднє слово 7

Уляна Головач, Андрій Ясіновський

Студії з класичної філології (1944–2012). 13

I. До історії класичної філології. 15

II. Теоретично-прикладна граматика
і культурно-історичні аспекти класичних студій.
Інтердисциплінарні дослідження 21

III. Антична література в українських перекладах
і критиці. 61

Леонід Павленко

Українські перспективи філологічних досліджень
в галузі візантиністики 111

Ніна Клименко, Андрій Савенко

Українська неоелліністика: шляхи розвою 122

I. Неоелліністичні граматичні студії 129

II. Новогрецька та українська мова
в зіставному аспекті
(словотворення, морфологія, лексика) 130

III. Лінгвостилістичні розвідки 148

IV. Лінгвокогнітивні аспекти неоелліністичних
досліджень 149

V. Актуальні напрямки новогрецько-українського
літературознавства та перекладознавства 170

Додатки.....	209
<i>Андрей Белецкий</i>	
Классические языки в системе гуманитарного образования.....	211
О задачах древнегреческой ономастики (в связи со вкладом советских археологов в изучение древнегреческих собственных имен)	214
Некоторые диалектологические проблемы изучения древнегреческого языка	216
Лексико-семантическое поле «Религия» на рубеже античного язычества и христианства.....	218
Названия рек Греции	221
<i>Йосип Кобів</i>	
Нарис історії українського перекладу з класичних мов у Галичині до 1939 року	223
<i>Юрій Шанін</i>	
Класична філологія, антикознавство: та пролеґомена	242
Список скорочень.....	253
Предметний покажчик	255
Іменний покажчик	261

НЕПЕРЕРВНА ФІЛОЛОГІЯ

КЛАСИЧНІ, ВІЗАНТИНОЛОГІЧНІ
ТА НЕОЕЛЛІНІСТИЧНІ СТУДІЇ
В УКРАЇНІ ХХ СТОЛІТТЯ

